

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ

Біобібліографія вчених
Полтавської державної аграрної академії

Випуск 5

Писаренко
ВІКТОР МИКИТОВИЧ

ПОВІСТЬ ПРОЖИТИХ ЛІТ

БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПОЛТАВА 2017

УДК 016:929(477)
П 34

**«Біобібліографія вчених
Полтавської державної аграрної академії»**

Випуск 5

Укладачі: Писаренко В.М., Пащенко Л.Д.

Науковий редактор: А.С. Антонець, кандидат економічних наук

Друкується за рішенням вченої ради Полтавської державної аграрної академії (протокол № 2 від 31 жовтня 2017 року).

П-34 Писаренко Віктор Микитович. Повість прожитих літ: біобібліогр. покажч. наук. праць ; [уклад. В. М. Писаренко, Л. Д. Пащенко; наук. ред. А. С. Антонець]. – Полтава: ПДАА, 2017. – 152 с.: фото. (серія «Біобібліографія вчених Полтавської державної аграрної академії»).

У книзі відображені основні етапи життя, наукової і виробничої діяльності доктора сільськогосподарських наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Писаренка Віктора Микитовича. Хронологічний покажчик публікацій вміщує біобібліографічні описи його праць – від статей до монографій та підручників. Видання рекомендовано науковцям, викладачам, аспірантам, студентам вищих навчальних закладів, а також широкому загалу читачів.

УДК 016:929(477)

@ Полтавська державна аграрна академія, 2017
@ В.М. Писаренко, 2017

*Водиці джерельної, чистого неба,
Любові і щастя, усмішок, тепла,
Всього, чого ви побажали б для себе,
Щоб доля прихильною завжди була!*

*Світанків співучих, пісень солов'їних,
І вогник у серці хай вічно горить,
Хай з вами завжди буде ваша родина,
А щастя й удача не йдуть ні на мить!*

*Хай стрічкою в'ються життєві
стежини,
Лебідка приносить на крилах весну,
Хай сонечко сяє вам кожної днини,
Даруючи пісню свою голосну!*

*Нехай волошково, трояндовоквітно
Буяє, живе і співає душа,
Хай щастя й удача сміються привітно,
Любов хай ніколи вас не полиша!*

Інна Перетяцько

ВІД УКЛАДАЧІВ

Даний біобібліографічний покажчик продовжує серію «Біобібліографія вчених», що видає ПДАА. Метою видання є ознайомити читачів з багатоплановою науковою діяльністю доктора сільськогосподарських наук, професора, завідувача кафедри екології, навколишнього середовища та збалансованого природо-користування ПДАА, заслуженого діяча науки та техніки України, академіка Екологічної академії наук України Віктора Микитовича Писаренка. До покажчика ввійшли матеріали про життєвий і науковий шлях ювіляра, а також література про нього.

В межах кожного розділу матеріал розміщено в алфавітному порядку. Біобібліографічний опис здійснено відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Біобібліографічний запис. Біобібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Слова і словосполучення скорочуються згідно зі стандартами ДСТУ 3582:2013. «Скорочення слів в українській мові у біобібліографічному описі. Загальні вимоги та правила». Для більш ефективного пошуку робіт в кінці покажчика подано алфавітний перелік прізвищ авторів, які включені до цього видання.

Книга стане в нагоді науковцям, викладачам, аспірантам, студентам, керівникам аграрних виробництв, а також усім, хто цікавиться науковим доробком В. М. Писаренка.

Висловлюємо щиру вдячність усім тим, хто допомагав у виданні цього покажчика.

ПЕРЕДМОВА

А роки летять, наші роки як птахи летять... Сьогодні вже можу сказати, що прожив цікаве й корисне для сім'ї та суспільства життя. Незабаром 75, хоч я почуваюся впевненіше, помінявши місцями ці дві цифри: справді, в душі мені швидше 57. А втім, ця гра із цифрами нічого не значить: уже на власному досвіді переконався, що і той, колишній, і цей мій нинішній вік по-своєму чудові й неповторні. Господь дає нам сили й благословляє на добрі діла, якщо ми вміємо любити, віддавати себе творчій роботі, сповідувати здоровий спосіб життя.

Кредо мого життя – ніколи не зупинятися, крокувати тільки вперед, шанувати людей і сприймати час по-філософськи: **«Дві речі наповнюють душу все новим та дедалі більшим захопленням і благоговінням, щочастіше і щотриваліше я про них розмірковую: зоряне небо наді мною і моральний закон в мені»**. (Zwei Dinge erfüllen das Gemüt mit immer neuer und zunehmender Bewunderung und Ehrfurcht, je öfter und anhaltender sich das Nachdenken damit beschäftigt: Der besternte Himmel über mir, und das moralische Gesetz in mir. – Immanuel Kant, Kritik der praktischen Vernunft, Beschluß). Суголосні моїй душі ці слова німецького філософа Еммануїла Канта.

У нас із дружиною, Людмилою Павлівною, чудові нащадки: двоє синів – Володимир і Павло, п'ятеро онуків – Катерина, Павло, Анна, Олексій, Давид.

Я був молодим головним агрономом колгоспу й не молодим кандидатом наук - кандидатську дисертацію захистив у 32 роки. І став досить молодим доктором наук - докторську захистив у 42.

Дитинство моє було безхмарне, хоч і не дуже забезпечене матеріально, але тоді, в повоєнні роки, всі в нашому оточенні так жили.

Батько мій з війни не повернувся...

Вже у дорослому віці мені хотілося досягти чогось вагомого, зробити своє життя цікавим, сповненим творчості, мати достойний рівень достатку.

Інтуїтивно обрав для себе принцип дій – завжди йти «Тільки вперед!», виробив правила поведінки, або, як тепер кажуть, створив для себе власну формулу успіху, в основі якої лежать добре відомі істини:

- **Визнач мету.**
- **Не очікуй чудес.**
- **Нікого не звинувачуй.**
- **Постійно працюй. Успіх досягається працею.**

За цими правилами і синів своїх виховував: по-перше, на власному прикладі, а, по-друге, вони добре знали, чого я чекаю від них. А для мене було важливо, щоб вони:

- **добре навчалися,**
- **займалися спортом,**
- **вивчали іноземну мову (в першу чергу англійську),**
- **цікавилися музикою,**
- **спеціальність і дружину обирали самостійно.**

Очевидно, ці правила життя були непогані, бо обидва сини закінчили інститут із відзнаками, захистили кандидатські й докторські дисертації. Старший, Володимир, захистив дисертацію у 41 рік (доктор економічних наук). Молодший, Павло, став доктором сільськогосподарських наук у 32 роки. Нині обидва – професори, працюють в академії. Інші вимоги – заняття музикою і спортом, вивчення іноземної мови теж не були забуті. Старший грає на баяні, менший – на гармошці. Обидва знають англійську на рівні кандидатського мінімуму і спортом теж займаються.

У своїх спогадах я виділяю тематично чотири головних періоди свого життя і творчості і хочу назвати ці розділи приблизно так: Ми роду козацького, хліборобського; шлях до знань, прагнення європейського рівня освіти; системний аналіз та наукове обґрунтування багаторічного досвіду органічного землеробства; співробітництво і дружба з легендарною людиною

- Героєм Соціалістичної Праці, Героєм України, засновником приватного

підприємства «Агроекологія» Семеном Свиридоновичем Антонцем і його сім'єю. Для мене це спілкування – справжня моя друга вища освіта.

Сподіваюся, що корисним буде і розділ «Формула успіху». На основі власного життєвого досвіду, а також аналізу різних публікацій на цю тему щодо здобутків відомих у світі діячів я спробував узагальнити найголовніші умови для досягнення людиною успіху в житті.

У такому порядку подаю розділи книги, яка, на мій погляд, стане корисною нащадкам, усім, кого вона зацікавить. Маю сподівання, що кожен, хто її розгорне, у ході читання відкриє для себе багато цікавого, а в результаті і власне життя читача стане більш змістовним і наповненим.

ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ВІКТОРА МИКИТОВИЧА ПИСАРЕНКА

5 БЕРЕЗНЯ 1943	Народився в радгоспі ім. Андре Марті (нині с. Прибузьке) Жовтневого району Миколаївської області
	Одружений. Дружина Людмила Павлівна нині на заслуженому відпочинку. Син Володимир працює завідувачем кафедри маркетингу Полтавської державної аграрної академії, син Павло працює першим проректором Полтавської державної аграрної академії. має п'ятьох онуків – Катерину, Павла, Анну, Олексія, Давида
1957	Закінчив сім класів Воронівської середньої школи Вознесенського району Миколаївської області.
1957-1959	Учень професійно-технічного училища смт. Жовтнєве, миколаївської області. Суднозбиральник
1959-1960	Учень технічного училища № 1 м. Миколаїв. Токар
1960-1961	Токар заводу «Океан» смт. Жовтнєве
1961-1962	Токар заводу сільськогосподарського машинобудівельного заводу смт. Жовтнєве
1962-1965	Служив у збройних силах
1965-1970	Студент агрономічного факультету Херсонського сільськогосподарського інституту
1968	Вступив до лав КПРС
1970	Отримав диплом з відзнакою за спеціальністю «Вчений агроном»
1970-1972	Головний агроном колгоспу «Прапор комунізму» Братського району Миколаївської області
1972-1975	Аспірант Всесоюзного науково-дослідного інституту кукурудзи, м. Дніпропетровськ
1976	Присвоєно вчений ступінь «Кандидат сільськогосподарських наук»
1975-1980	Науковий співробітник лабораторії ентомології Всесоюзного науково-дослідного інституту кукурудзи, м. Дніпропетровськ

1980-1982	Завідувач лабораторією ентомології
1982-1990	Завідувач відділу захисту рослин
1985	Присвоєно вчений ступінь «Доктор сільськогосподарських наук»
1990-1996	Професор кафедри ботаніки та захисту рослин Полтавського сільськогосподарського інституту. Завідувач кафедри екології та ботаніки
1991	Присвоєно вчене звання «Професор кафедри екології і ботаніки», завідувач кафедри екології та ботаніки
1991	Вийшов підручник «Охрана окружающей среды в сельском хозяйстве» (співавтор О.М. Куценко)
1991-1996	Заступник генерального директора НГДУ «Полтава нафтогаз» (за сумісництвом) по сільському господарству
1991	Книга «Защита на приусадебных участках, коллективных сажах и огородах без примирения пестецидов» (співавтор П.І. Сусідко).
1995	Вийшов підручник «Агроекологія» (співавтор О.М. Куценко)
1995	Присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України»
1996-2011	Ректор Полтавського державного сільськогосподарського інституту, а з 2003 року Полтавської державної аграрної академії, завідувач кафедри екології та ботаніки
1999	Присвоєно почесне звання Міністерства аграрної політики «Відмінник аграрної освіти»
2000	Вийшов навчальний посібник «Захист рослин: екологічно обґрунтовані системи» (співавтор П.В. Писаренко)
2001	Нагороджений орденом «За особливі досягнення в розвитку олімпійського руху на Полтавщині»
2002-2006	Обраний депутатом Полтавської міської ради
2003	Нагороджений Подякою Кабінету Міністрів України
2004	Нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України

2004	Нагороджений орденом «За Заслуги» III ступеня
2004	Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України
2004	Нагороджений почесною грамотою Головного управління сільського господарства і продовольства Полтавської обласної державної адміністрації
2004	Нагороджений подякою Міністерства аграрної політики України
2007	Вийшов підручник «Захист рослин: фітосанітарний моніторинг, методи захисту рослин, інтегрований захист рослин » (співавтор П.В. Писаренко)
2008	Вийшов підручник «Агроекологія». видання друге, перероблено та доповнене (співавтори П.В. Писаренко, В.В. Писаренко)
2008	Нагороджений Почесною грамотою Полтавської обласної ради
2008	Нагороджений Почесною грамотою Полтавської обласної державної адміністрації
2010	Вийшов підручник «Моніторинг шкідників сільськогосподарських культур» (співавтори Й.Т. Покозій, С.В. Довгань)
2010	Присвоєно звання Почесного професора Херсонського державного аграрного університету
2010	Вийшла книга «Органічне землеробство з досвіду ПП «Агроекологія» Шишацького району Полтавської області
2011	Нагороджений медаллю «За верність чорноморському казачеству»
2011	Вийшла книга «Сидеральні культури» (співавтори С.С. Антонець, А.С. Антонець та ін.)
2011	Завідувач кафедри екології, охорони навколишнього середовища та збалансованого природокористування
2015	Вийшла книга «Антонець Семен Свиридонович»
2016	Нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України

- 2017** Вийшла книга «Система органічного землеробства агроєколога Семена Антонця» (співавтори А.С. Антонець, Г.В. Лук'яненко, П.В. Писаренко)
- 2017** Вийшла книга «Органічне землеробство для приватного сектору» (співавтори П.В. Писаренко, С.В. Пономаренко, В.Ф. Шаповал)
- 2017** Нагороджений Почесною грамотою ректора Полтавської державної аграрної академії

МИ РОДУ КОЗАЦЬКОГО, ХЛІБОРОВСЬКОГО

Один із найближчих предків нашого роду, вірогідно, обіймав посаду писаря у Запорозькій Січі. Від нього пішло прізвище Писаренко. Адже, по-перше, козацьке прізвище свідчить про долю його власника, а, по-друге, вже доведено часом, що красивий, каліграфічний почерк передається в роду Писаренків у спадщину. Шкода, що останні роки комп'ютеризація знецінює цю добру рису.

Отже, маємо козацьке коріння. Можливо, тому й мені випала доля з 2001 до 2011 року бути отаманом Полтавського обласного осередку Українського реєстрового козацтва. Маю козацьке звання генерал-майора УРК.

Із розповідей бабусі знаю, що ми потомственні чернігівські козаки. Мого прапрадіда у часи знищення Запорозької Січі Катериною II разом із товаришами по зброї було відправлено етапом до Петербурга, звідки козак Писаренко втік, а по дорозі й осів на Чернігівщині.

Мій прадід, Петро Іванович Писаренко, закінчив школу ветеринарних фельдшерів при Дібрівському кінному заводі на Миргородщині, відслужив 25 років у кавалерії і повернувся на свою малу батьківщину. Одружився, мав семеро дітей, лікував і людей, і тварин. Горілкою й тютюном не зловживав, зібрав грошенят, придбав 14 десятин землі, парову машину і побудував млин. Ще й сьогодні на Чернігівщині у селі Шаболтасівка, що в колишньому Панорницькому районі, наше вуличне прізвисько «фершали» його старожили пам'ятають.

Нащадки наші, коли вам випаде нагода побувати на тій землі, вклоніться корінню роду нашого.

Я, Віктор Микитович Писаренко, після служби у Збройних Силах Радянської армії вступив до Херсонського сільськогосподарського інституту на агрономічний факультет і в 1970 році з відзнакою його закінчив.

Працював головним агроном колгоспу на Миколаївщині, потім закінчив аспірантуру в Дніпропетровську і працював у Науково-виробничому об'єднанні «Дніпро» до 1989 року. За той період захистив кандидатську - у 1976 році, а в 1985-му - докторську дисертації. В 1990 році з посади завідуючого відділом звільнився, бо за конкурсом пройшов на посаду професора кафедри ботаніки та захисту рослин Полтавського сільськогосподарського інституту. Через рік очолив реформовану кафедру екології та ботаніки. Паралельно, за сумісництвом, шість років працював заступником із сільського господарства генерального директора НГДУ «Полтаванафтогаз».

З 1996 до 2011 року чотири рази обирався ректором Полтавського сільськогосподарського інституту, а потім уже й Полтавської аграрної академії, в яку він переріс. І так уже складалося, що все своє життя я працював на виборних посадах: обирався двадцять один раз, враховуючи комсомольські і партійні посади на громадських засадах.

А дитинство моє попри всі труднощі було безхмарним.

Народився я 5 березня 1943 року в радгоспі імені Андре Марті (нині село Прибузьке) Жовтневого району Миколаївської області, хоч більшу частину дитячих років провів у радгоспі в селі Воронівка Вознесенського району на Миколаївщині. Воно розташоване на березі невеликої степової річки Мертвовод, яка впадає у Південний Буг у районі Вознесенська. Мальовничі береги, терники та скелі ціле літо приваблювали хлопчаків, тож ми вигрівалися там на гранітних скелях і купалися в чистих водах ріки. Навесні вона розливалася, перетворюючись у стрімкий повноводний потік, вода наповнювала левади, і там після повені у невеликих озерцях залишалося багато риби, тож для всіх жителів села якийсь час тривали справжні «рибні» дні.

Вниз по течії річки Мертвоводу, біля села Ахтове поміж високих скель вода вирувала і виривалася на простір водоспадом. Видовище було неймовірне. Ми часто бігали туди, щоб помилуватися нестримною стихією. Нині там проводяться екскурсії для туристів, їм демонструють, як тепер

кажуть, каньйон, а ми там у свій час ловили карасів і сомиків, не підозрюючи про особливу природну велич цього місця.

Щоправда, купалися, вигрівалися й ловили карасів ми зовсім не цілий день, а лише у вільні хвилини, після того, як уже впоралися з роботою по господарству. Крім того, певний час працювали і в радгоспі. Коли були меншими – підносили воду жінкам, які пололи буряки й кукурудзу, а коли підросли – випасали свиноматок (радгосп спеціалізувався на свинарстві), в період збирання хлібів працювали на току, а якось один рік я навіть на дальніх пасовищах пас бичків. І тоді вперше за мій рахунок - на зароблені мною ж гроші, мені придбали чоботи і костюм, в якому я й закінчив сім класів.

Пригадуються джерела край села, де ми, босоногі хлопчаки, пасли гусей, кіз, телят і пили кришталево чисту холодну воду, розігнавши жабок-жерлянок, які і є ознакою чистої води. Тоді ми ще не знали про цілющі властивості джерельної води і тільки тепер розуміємо, що ця вода доходить до нас у своїй первозданній природній структурі, вона – справді жива, наділена цілющими властивостями, вона дарує нам чисту енергію самої Природи. Недарма з давніх-давен існувало повір'я, що, напившись джерельної води, людина здатна почерпнути силу самої Землі. Може, в ті нелегкі повоєнні роки, п'ючи саме таку воду, ми тому й були такими веселими і щасливими. Чи то від води, чи від самого дитинства. Все те залишилося, на жаль, тільки у спогадах...

Після звільнення радгоспу від окупації мама сіла на комбайн і жниувала. У жовтні 1943 року її направили навчатись у Боярський бухгалтерський технікум, а після його закінчення вона все життя й пропрацювала бухгалтером.

Я ж науку життя найбільше пізнавав від бабусі - Олександри Яківни. Щоденною народною мудрістю повнилися її приказки й примовки: «Піднявся, одразу треба вмитися, тому що на тому світі буде негарно... Якщо у жаркий день хочеш вітерцю – посвисти... Коли вперше побачив молодий Місяць – загадуй бажання... Коли їси – про сім'ю і господарство не

розмовляй... Покірне теля дві матки ссе... Хто рано встає – тому Бог дає...». Якщо на оці з'являвся ячмінець, бабуса лікувала мене, тричі примовляючи: «Ячмінь, ячмінь, на тобі кукиш, за той кукиш кобилу купиш, кобила здохне – ячмінь засохне». Я мало розумів, що буде на тому світі, не завжди починався вітер після мого свисту, бажання мої теж не збувалися (я завжди загадував, щоб батько повернувся з війни), але все життя пам'ятаю бабусині настанови і практично виконую їх.

Дідусь, Павло Петрович Писаренко, навчив мене, що завжди першою треба взувати праву ногу, приказуючи, що тоді не болітимуть зуби. Ті уроки пригодилися мені уже в армії, коли по команді «Підйом!» або «Тривога!» потрібно було за 45 секунд зібратися й бути в строю - тоді я не роздумував, яку ногу першою обмотувати онучею і засовувати у чобіт. Дід навчав і сідниці тримати при землі, коли повзеш, і це теж добре згодилося в період служби у Збройних Силах. Але більше за все він мріяв про те, щоб я став музикантом.

Цікава історія моєї музичної освіти. Коли мені виповнилося десять років, на день народження дідусь подарував гармошку. Справа в тому, що сам він мав гарний голос, по-моєму, баритон, і його улюблені пісні – «Светит місяц», «Чудный місяц», «Окрасился місяц багрянцем» – я знав напам'ять, інколи навіть підспівував йому.

Звісно, музичної школи у нас в селі у 1953 році не було, як немає її і сьогодні, тож мене вчив музиці сусід-фронтовик дядя Вітя. Він казав: «Учись, Вітю, я вижив на війні завдяки тому, що грав на гармошці. Гармоністів в атаку не посиляли. Я грав хлопцям після бою до безтями. Навіть уві сні грав «Катюшу»».

Моя гармошка була єдиною на все село, і мій учитель брав її на вечорниці, а одного разу після доброї вечері її порвали. Так я й не став музикантом. Але дитяче бажання здійснилося через 50 років, коли я все ж вирішив навчитися грати на акордеоні. І зараз граю - для душі, не для слави. Це підтверджує ту істину, що навчатися будь-чому ніколи не пізно. Було б бажання і наполегливість у досягненні мети.

А ось на моє бажання стати агрономом великий вплив мало знайомство з головним агрономом радгоспу Іваном Федоровичем Лебедєвим. Ми були сусідами. Він часто доручав мені відігнати свою службову бричку після роботи на господарський двір радгоспу, де була конюшня. Безумовно, для мене то було свято. На парокінній бричці головного агронома, через усе село – і я з віжками, я кермую, мчу... Того часу для хлопця це був вищий пілотаж, і – повага оточуючих. Іван Федорович часто казав мені: «Вітю, якщо обереш професію агронома, жду тебе у нас у Воронівці». І хто знає, як склалася б моя доля, якби я хоч на два дні раніше приїхав після закінчення інституту у Воронівку. Іван Федорович тривалий час був директором радгоспу, але за кілька днів до мого повернення вийшов на пенсію і виїхав із села. Був призначений інший директор, і якраз за два дні до мого приїзду був прийнятий на роботу новий головний агроном. Але доля краще за нас знає, що і як має бути в житті.

Ще раніше, після сьомого класу, я вступив у щойно відкрите тоді професійно-технічне училище у райцентрі Жовтневому, неподалік від Миколаєва. Училище мало п'ятирічний термін навчання і базувалося на новому суднобудівному заводі. Нині це завод «Океан». Навчання в училищі велося російською, і ми, четверо сільських хлопчаків, почали зі сльозами на очах інтенсивно вивчати російську й англійську мови (у школі вчив німецьку), а також опановувати термінологію суднобудування.

Тепер я не маю сумніву в тому, що навчання в училищі і постійні виробничі практики на заводі у нас, чотирнадцятирічних хлопчаків, більшість з яких прийшли із дитячих будинків, сформували характер. У всякому разі, особисто мій - однозначно. Саме в робітничій сім'ї, в заводській бригаді судноскладальників, сформувався мій характер. Там я навчився серйозно й відповідально ставитися до справи, виконувати доручені завдання.

В училищі у нас були досвідчені викладачі, багато з яких раніше працювали на заводі, були робітниками й інженерами. Вони вимагали від нас

дисципліни, навчали ремеслу, а також закликали займатися фізичними вправами, працювати над собою.

Куратором нашої групи був Микола Степанович Талала. Він пройшов школу юнг на Соловках, привчав нас до порядку. Так щоранку у нас була фіззарядка, двічі на тиждень – стройова підготовка, і вже коли мене призвали на службу, після прийняття присяги я став одразу командиром відділення – мені присвоїли звання єфрейтора, а ще через півроку одержав у нагороду свою фотографію біля прапора військової частини.

На жаль, на третьому році навчання за станом здоров'я мене перевели в інший заклад - у технічне училище в Миколаєві. Одночасно я вчився у вечірній школі. Випуск у школі у нас відбувся одночасно із учнями денної форми навчання. Маленька тендітна першокласниця, обходячи за периметром вишикуваних на шкільну лінійку учнів і тримаючи в руках дзвоника, перев'язаного червоним бантом, переливчастим дзвінком сповістила, що моє дитинство закінчилося. Я отримав атестат зрілості у школі і посвідчення токаря-універсала третього розряду в училищі.

Потім був завод. Спочатку суднобудівний «Океан», а потім завод Сільськогосподарського машинобудування. Я був токарем, отримував пристойну на той час заробітну плату. Працювати було цікаво, але в цеху мені ставало тісно, в душу все глибше закрадалася туга за степовими просторами. Врешті-решт вирішив, що після служби в армії вступатиму до сільськогосподарського інституту.

В цеху я був комсоргом. Організував танцювальний колектив і оркестр. І танцював, і грав на кларнеті. Але, на жаль, не довго. Вивчили лише одну пісню – «Купите фіалки», і нашого керівника заарештували. Але цією піснею оркестр проводжав мене в армію. У дворі військкомату, коли вже пострижені призовники стояли у строю, хлопці грали, а солістка співала «Купите фіалки». Воєнком, підполковник Загороднов, запитав: «Чий оркестр?». Я відповів: «Мій». «Пойди и выключи его, а то пошлю к белым медведям», – пригрозив воєнком, і я швидко зупинив гру.

У листопаді 1962 року з піснею – «Рассветы и закаты, навстречу нам летят, когда поют солдаты – спокойно дети спят...» – почалася коротка, але яскрава сторінка мого життя в Збройних Силах Радянської Армії.

Оскільки після вечірньої школи, як я вважав, знань для вступу до інституту було недостатньо, то протягом всього армійського життя я не розлучався з підручниками хімії, фізики, англійської мови, російської мови й літератури.

Після закінчення школи молодших авіаспеціалістів я потрапив у військову частину, де велася підготовка космонавтів. Через деякий час було короткострокове відрядження за кордон, пов'язане з виконанням інтернаціонального обов'язку, а після «відпочинку» у госпіталі, через три місяці, повернувся у свою військову частину.

Яскраві враження від зустрічей із космонавтами Юрієм Гагаріним, Валерієм Биковським, Германом Титовим, Андріаном Ніколаєвим, Валентиною Терешковою, Павлом Поповичем, із першим секретарем ЦК КПРС Микитою Сергійовичем Хрущовим, який любив бувати у космонавтів, залишилися в серці на все життя. Ці зустрічі проходили в Будинку офіцерів, і я, як комсорг радіоцентру, мав змогу їх відвідувати.

Уже на третьому році служби у Підмосков'ї мені пощастило потрапити в групу підготовки до вступу в інститут. Навчалися півроку. Ще на першому занятті комбат сказав, що достроково не демобілізує тих, хто погано вчитиметься і слабо складе випускні іспити на курсах. «Нашу краснозвездную, легендарную воинскую часть тот позорить не будет» – пообіцяв комбат, і свою обіцянку виконав. Він був присутній на іспитах, і чотирьом курсантам не дозволили достроково демобілізуватись і вступати до інститутів.

Очікування виклику з інституту було для мене тривожним. Уже підходив час складання вступних іспитів, а виклику все не було. Відправив повторно телеграму в Херсон і чекав відповіді. І врешті приймальна комісія Херсонського сільськогосподарського інституту прислала мені виклик. Довгоочікуваний дембель...

ШЛЯХ ДО ЗНАНЬ

Був липень 1965 року. Літо. Потяг Москва - Миколаїв. Місць у вагонах немає. Їду в тамбурі. Далі все як уві сні: прибуття в Херсон, сільськогосподарський інститут, перший екзамен з хімії... З потягу – прямо в аудиторію, пропустили без черги (екзамен уже тривав), отримав білет, відповідав без підготовки.

Після відповіді на всі запитання викладач поцікавилася: «Звідки ви так добре знаєте хімію?». Відповів: «Моя мета – бути агрономом, хорошим агрономом...».

Отримав «відмінно» з хімії й фізики, написав твір, і – додому, швидше додому. Три роки не був дома. Потім мені хлопці розповідали, що на наступний день була співбесіда з деканом, він кожного запитував, чого той вступає на агрономічний факультет, і коли дійшла черга до мене, декан сказав: «Цей навчатися буде!». Можливо тому, що я на «відмінно» склав вступні іспити, а, можливо, і тому, що він уже знав мене особисто. А справа в тому, що я прихопив з армії десяток сигнальних ракет, і увечері, після першого іспиту – складання хімії, – я салютував ракетою. На ранок мене запросив до себе декан Веніамін Ейлевич Ліпес і коротко сказав: «Сдайте боеприпаси – інакше сдадите матрац». Матрац здавали ті, хто не склав іспити. Звісно, я блискавично швидко віддав деканові свої сигнальні ракети.

Мій солодкий сон тривав. Після наказу про зарахування в інститут дали тиждень на те, щоб студенти зібралися для відправлення на ознайомчу практику в навчальне господарство, як тоді казали – «в учгосп». Я не міг не поїхати до бабусі, в якій практично виріс і жив до вступу у профтехучилище.

І ось липень 1965 року. Купе загального вагону потягу Херсон – Одеса. Як повільно він їде, як же хочеться швидше! Три довгих роки не бачив бабусю, а вона, окрім загальних правил поведінки серед людей, прищеплювала мені істини, якими повинна керуватися кожна нормальна

людина в житті. Відчуття того, що здійснилася мрія – я вступив до інституту, – п'янило, радості не було меж. Студент! А попереду ціле життя...

– Чай будете пити? – запитала провідниця.

– Купе пасажирського потягу загального вагону буде пити чай! – оголосив сусід по купе. – Студенте, принеси народу чай, – сказав той же чоловік, і я пішов за провідницею.

... Провідниця була молоденькою дівчиною з блакитними, як чисте небо, очима.

– Куди ти їдеш? – поцікавилася.

– До бабусі.

Дівчина розсміялась і промовила:

– Такий уже дорослий і їдеш до бабусі?

Глянувши в її блакитні очі, я запитав:

– Як тебе звати?

– Аля, – відповіла вона.

– Які у тебе блакитні очі!

– Це у мене від мами, вона блондинка з блакитними очима. А чого ти їдеш до бабусі? – перепитує.

– Я закінчив службу в армії, вступив до інституту і їду до бабусі в гості. Не бачив її довгих три роки...

Слово за словом – і склянка чаю була випита. Сусіди по купе прийшли і забрали свої склянки вже з холодним чаєм.

Ми сиділи у вузькому купе провідників і говорили, говорили.

Я з натхненням розповідав про службу в армії, про плани на майбутнє, співав їй пісню «Выходил на поля молодой агроном».

Настав ранок. Пасажирський потяг їхав так само повільно. Часто зупинявся серед степу. Літо було вологим, і Західний Степ бавив квітучими травами. Пшеничні поля були буйними, і, хоч настав кінець липня – ще не скошеними. Посіви ярого ячменю палахкотіли червоними маками. Пізніше я дізнався, що маки в ячмені – то ознака доброго урожаю.

У вагоні було душно, і двері були постійно відчинені. При кожній зупинці я зістрибував зі сходинок, рвав квіти, доганяючи потяг, який уже починав їхати, дарував їх дівчині. Це були букети червоних маків, колосків ячменю, васильків, пухнастої дим'янки.

Вона радісно усміхалася, ставила їх у півлітрові банки, і скоро все купе провідників пахкотіло п'яним ароматом степових квітів.

Потім була невелика зупинка... Це був перший і останній поцілунок, більше ми з нею в своєму житті не зустрілися. Перший поцілунок після довгих трьох років служби в армії.

Шлях до бабусі в село був не близьким – п'ятнадцять кілометрів. Я йшов дорогою посеред зрілих хлібів, квітучої гречки, мої груди розпирало відчуття щастя. Три роки не був у цих місцях...

Радість зустрічі, допомога по господарству, матеріальна підтримка студентів. По закінченню гостювання бабуса назбирала сотень п'ять яєць, спіймали десяток півнів, і я в Одесі на Привозі виміняв усе те на модний тоді болоньєвий плащ і червону нейлонову сорочку, які й носив усі п'ять років навчання в інституті. Нейлонова сорочка, можливо, стала б у майбутньому сімейною реліквією, якби хазяйка, у якої я жив у перші дні роботи в колгоспі, не випрасувала її гарячою праскою.

Почалося цікаве і щасливе, мабуть, найщасливіше у житті людини, студентське життя. Почався шлях до знань символічно - із роботи в «учгоспі». Ми вручну збирали рицину. Приїхав декан і поставив завдання організувати для селян концерт художньої самодіяльності. Через два тижні концерт був готовий. Коронним номером програми був танець маленьких лебедів. Танець виконували хлопці в жіночих спідницях і кофтинах. Враження у глядачів було неймовірне - оплески бурхливі. До речі, цей танець згодом став візиткою нашого курсу. Протягом п'яти років ми неодноразово виконували його як заключний номер концертів нашої художньої самодіяльності, і випускний концерт ми завершували цим танцем.

Першого жовтня 1965 року до занять приступив із азартом спортсмена. На прохання викладача аналітичної хімії Марії Дмитрівни Воцелко, яка запам'ятала мене зі вступних іспитів, очолив гурток хімії. Студентам була запропонована цікава тема – використання сорбентів для очищення води. Аналізи ми проводили із задоволенням, результатам раділи як діти, хоча мені вже йшов 23-й рік.

Вступив на курси англійської мови при Будинку культури моряків і через два роки успішно їх закінчив. Захоплення англійською мовою підвищило мої знання до такого рівня, що на третьому курсі лекції із землеробства я синхронно перекладав на англійську і писав конспект. Зайве питати, якою там була граматики, але текст я розумів і до екзамену готувався за цим конспектом.

Моє захоплення англійською мовою підтримував завідувач кафедри іноземних мов Юрій Федорович Лях. На п'ятому курсі він запропонував мені перекласти дипломну роботу на англійську і перевірів її, коли я це зробив.

З почуттям гордості я поніс декану свою роботу. Він вислухав мене, переглянув роботу і сказав: «Если вы хотите получить диплом, защищайте работу, как все ваши соплеменники - на русском языке, а этот вариант отдайте в музей». Юрій Федорович, сміючись, додав: «Ще не час робити такі кроки, але я вам зарахую кандидатський іспит з іноземної мови, може, колись знадобиться». І він таки знадобився через два роки. Тоді я ще й не думав про вступ до аспірантури або якусь наукову роботу, хоч бажання поєднувати науку з виробництвом уже визрівало.

Вступив у спортивну секцію з вільної боротьби. Великих успіхів не досяг, але двічі на міських змаганнях перемагав супротивників. До речі, одного вечора після таких змагань, як тоді казали – на танцях, зустрів свою майбутню дружину. Чесно кажучи, зустрів я її раніше в обласному драматичному театрі, де ми з хлопцями після відпочинку у підземній винарні сховалися від негоди, потрапивши на виставу «Циган». У театрі тоді було небагато людей, і я, озираючись, помітив чорнявеньку дівчинку, яка сиділа з

бабусею на балконі. У перерві я подався до них, познайомився, але у вирі студентського життя це якось забулося. І ось знову, на танцях в інституті, зустріч із нею, і – на все життя. До речі, та чорнявенька дівчинка, яка вже стала бабусею п'ятьох онуків, досі береже свій білет на спектакль «Циган»...

Обов'язковою стала ранкова фіззарядка, добре, що стадіон, як і все студмістечко інституту, був розташований в одному дворі.

Жадібно поглинав науки. Оскільки у нашій кімнаті на першому курсі розміщувалося 28 студентів, підготовка до занять можлива була тільки в читальному залі. У нас був загальний читальний зал і читальний зал суспільних наук. Я там був постійним читачем.

Справжнім випробуванням для першокурсників стала історія КПРС. Викладала цей предмет доцент Поліна Павлівна Брякова. Вона закінчила Інститут червоної професури, знала на відмінно свій предмет, того ж вимагала й від нас.

Іспит з історії був першим під час зимової сесії. Поліна Павлівна запропонувала першому студентові відповідати без підготовки. Це був її улюблений прийом. Група виділила мене. Вчив я історію з великою старанністю і дуже хвилювався, адже уже знав від старших студентів: тих, хто не складав історію – відраховували.

Після відповіді на запитання вона подала мені залікову книжку зі словами: «Ви вільні», – і показала на двері. Я бачив, що поставила п'ятірку, і майже у забутті, не відчиняючи скляних дверей, вийшов з аудиторії. Руки були порізані склом, але болю не відчував. Таким був мій перший іспит в інституті...

Наступний – ботаніка. Лекції читав Євген Іванович Гуляєв, а практичні вела Вікторія Носко, куратор нашої групи. Молода, лагідна і вродлива жінка. Не знати матеріал, складаючи іспит, нам було дуже соромно. Іноді її підміняла інший доцент – жінка високоосвічена, добре вихована, з дворянськими манерами. Жартома вона казала: «Мужчина должен быть гладко выбрит, надушен и слегка пьян». Зрозуміло, що ми йшли на іспит

поголені й надушені, але цілком тверезі. А виходили з екзамену «ледь п'яні» від хвилювання, бо вимоги були серйозні і оцінками вона нікого не балувала.

Професор з ентомології Яків Михайлович Чугунін, із ґрунтознавства Василь Павлович Золотун (або «Душенька», як називали його студенти), професор Сергій Дмитрович Лисогоров, доценти Федір Фомич Ківер і Віктор Олександрович Ушкаренко і багато інших вирізнялися батьківським ставленням до студентів і користувалися у нас великою повагою.

Після закінчення другого курсу я проходив практику в лабораторії селекції рицини. Культура ця на той час була стратегічною – з неї виготовляли олію для авіаційних і ракетних двигунів, на її вивчення держава виділяла кошти. Після літньої практики завідувач лабораторією Сергій Андрійович Іванюк запропонував мені залишитися в лабораторії на посаді молодшого наукового співробітника. В мої обов'язки входило виконання всієї чоловічої роботи в лабораторії після занять і «мишачий» контроль якості зразків соняшнику.

Справа в тому, що Сергій Андрійович раніше займався селекцією соняшнику, і хоч ця тема не входила до тематики лабораторії, ми трішки над нею працювали. Контроль олійності сортозразків перевіряли просто - використовуючи уподобання мишей, які мешкали на горищі. Розміщали там зразки насіння з різних селекційних ділянок і за інтенсивністю його поїдання визначали вміст олії у тих зразках. У мої обов'язки входила регулярна перевірка пакетів на вагу. Треба зазначити, що харчові уподобання гризунів підтверджував аналогічний аналіз насіння на вміст олії аналітичним методом.

У лабораторії я проводив дослідження і для своєї дипломної роботи. Вона була присвячена ролі поліплоїдії, хімічного і радіаційного мутагенезу у селекції рицини. При виконанні роботи мені випало щастя особисто познайомитися зі світилами генетичної науки - професорами М.П. Дубініним, Й.А. Рапопортом і М.Є. Лобашовим. На базі їхніх наукових центрів, які містилися в Москві й Ленінграді, я проводив передпосівну

обробку насіння рицини хімічними препаратами і опромінював його гамма-променями.

Дослідження були цікавими, але, як і трапляється в науці, результати дослідів не завжди позитивні. У всякому разі, негативний результат роботи має теж свої переваги – цим шляхом не підуть інші, не буде даремно витрачено час і кошти.

На п'ятому курсі завідувач кафедри філософії Микола Степанович Лисенко запропонував мені написати на республіканський конкурс студентських робіт реферат із філософських аспектів генетики.

Тиждень зо два я попотів, але реферат підготував. Через місяць отримав премію за призове місце – 300 карбованців, а Микола Степанович зарахував цю роботу як кандидатський іспит з філософії. Через два роки, коли я зібрався навчатися в аспірантурі, він виявився теж доречним.

Хоча 14 років я був комсоргом різних рівнів, а потім 4 роки – секретарем первинних партійних організацій, справжнє задоволення приносила науково-дослідна робота - як більш цікава, наповнена творчістю і, як я гадав, корисніша для суспільства. І вже тоді я зрозумів, що найбільш цікавим заняттям є поєднання наукової і практичної діяльності. Саме прикладна наука і її вчені слугують ланкою між наукою і виробництвом. Вони - аналітики передового досвіду, який передається практикам.

У ті роки студенти, особливо ми, агрономи, часто працювали у радгоспах і колгоспах. Закривали і відкривали виноградну лозу, копали картоплю, збирали овочі. Пам'ятаю, на збиранні помідорів денна норма складала 42 ящики, і платили за це 3,75 карбованця. Далеко не всі виконували цю норму, але треба було підкупити якісь обновки, тож ми дуже старалися.

Безумовно, студентське життя було наповнене не тільки роботою навчальною, науковою, громадською. Ми організовували чудові вечори відпочинку, вилазки на природу, зокрема в Цюрупинський ліс і в плавні, де відпочивали й отримували задоволення від життя, від нашої молодості.

Фінансово жодних ускладнень не було – на вихідних ми йшли у парк культури, і там мені цілком вистачало 10-ти карбованців, щоб не осоромитися перед дівчиною. Шашлик тоді коштував 1 крб. 80 коп., а пляшка сухого білого вина «Наддніпрянське» – 2 крб. 40 коп., залишалося ще й на морозиво.

У свої 25 почав замислюватися над тим, що пора вже створити сім'ю, бо скоро дівчата почнуть сторонитися. 22 червня 1968 року ми з Людмилою одружились. Її батько, Павло Іванович Зяблов, – кадровий військовий, вітаючи мене із закінченням інституту, сказав: «Синоку, тепер ти – офіцер, а офіцери їздять за погонями. Не сиди на місці – сумно буде. **Не бійся покидати насиджене місце, інакше ніколи не дізнаєшся, до чого ти здібний**».

Тесть був підполковником у відставці. Останні роки служби в армії обіймав посаду заступника командира полку по тилу – посада приваблива для нечесних людей. Теща, Марія Андріївна, бувало, жартома казала: «Нічого з армії не привіз, і похоронити тебе буде нізащо». На що тесть відповідав: «Маша! Мене партія похоронит!»). Ось такі були люди.

Першою сімейною покупкою був настінний радіоприймач, а другою – фотоапарат «Зеніт Е». Довго він служив нашій сім'ї, створив її фотоісторію, а коли вже підросли хлопці і почали самі фотографувати, він того, на жаль, не витримав.

Комендант гуртожитку при розставанні подарував мені тумбочку, це й були наші перші меблі. Розмістив усі свої книжки в ній і поїхав у колгосп. До речі, ця тумбочка мандрувала з нами років двадцять п'ять. Уже в Полтаві я вирішив відвезти її в гараж. Прикріпив на багажник свого «Москвича», а при заїзді в гараж про неї забув. Так закінчилась історія її мандрів.

Після інституту, як я вже писав, мене залишили працювати молодшим науковим співробітником лабораторії селекції рицини, і я навіть встиг попрацювати два тижні, але доля розпорядилася інакше. Хотілося простору, творчості, втілення набутих знань. Все-таки знань в інституті нам дали

багато. Ці слова можуть здатися пишномовними, але так було насправді. Тож невдовзі я опинився у колгоспі «Прапор комунізму» Братського району Миколаївської області.

Приїхав туди у березні 1970 року. Там уже працював молодий і дружний колектив головних спеціалістів. Винятком був лише голова колгоспу – чоловік жорсткий і часто несправедливий. Ганяв нас, як сидорових кіз. Але в тих умовах також загартовувався характер.

В ті роки у Миколаєві ще не було свого сільськогосподарського інституту, кадрів не вистачало, тому за всю історію колгоспу я став першим головним агрономом з вищою освітою.

Робота в колгоспі для мене була цікавою, бо ж хотілося впроваджувати нові прийоми, яких навчили в інституті, реалізувати на практиці свої знання. Вперше застосував прийом боронування сходів цукрових буряків, кукурудзи, соняшнику, гороху. Впровадив у технологію вирощування коріандру обробку сходів у фазі несправжньої «вилочки» гасом. Вперше в історії вирощування цієї культури в господарстві ми отримали 10 центрів зерна з гектара. Зазвичай, урожай не перевищував 1,5–2 ц/га. Щоправда, нині цей прийом втратив свою актуальність через високу ціну на гас.

Першими в районі ми почали збирання кукурудзи на зерно зерновим комбайном методом прямого комбайнування. Впроваджували нові агротехнічні заходи з вирощування насіннєвих посівів люцерни. Починали вирощувати перше покоління (F1) гібридів кукурудзи. Культивували нові кормові культури – куузику, сумішки кукурудзи із сорго та зернобобовими культурами на силос. Майже все це сьогодні добре відоме, і застосування цих агрономічних прийомів не викликає сумнівів, а 48 років тому це були новинки у землеробстві.

В селі Миколаївка Миколаївської області народилися обидва наші сини – Володя (у липні 1970 року) й Павлик (у січні 1972-го).

Посада агронома, як і будь-яка інша, **вимагає спеціальних знань, творчості, а, за необхідності, – й обґрунтованого ризику.** Тож добре

запам'ятався мені 1971 рік, коли в зоні нашого господарства з липня до настання оптимальних строків сівби пшениці озимої були відсутні опади. Ми, молоді агрономи, зібрались у районному управлінні сільського господарства в кабінеті головного агронома району Костянтина Олександровича Шкурупія з тривожним питанням: сіяти чи не сіяти? Кость Санич, як ми скорочено його називали, поміркувавши, відповів: «Хлопці, якщо не сіяти, то сто відсотків не буде й урожаю, а якщо посіяти, то вірогідність – п'ятдесят відсотків. **Як не посіємо зерна – не допоможе ні дощ, ні роса!** Вирішуйте самі, я вже за свої рекомендації свого часу відсидів...».

Проаналізувавши багаторічні дані наявності опадів у жовтні-листопаді, я помітив, що за 25 років спостережень жодного разу не було випадків, щоб у цей час не пройшли дощі. Тоді вирішив – провести культивуацію, щоб ще підсушити ґрунт, і сіяти наприкінці оптимальних строків, збільшивши норми висіву насіння, сподіваючись на дощ. Ризик великий, площа посіву – 2500 га. Посівного матеріалу потрібно 500 т. І ми виграли, адже через два тижні почалися затяжні дощі. Озима пішла в зиму в чудовому стані.

Ми, головні спеціалісти, були майже ровесниками. Всі свята проводили разом. Пам'ятаю, як відзначали Новий, 1971 рік. Уже коли підіймали третю чарку, традиційно – за жінок, прибіг завідувач ферми великої рогатої худоби з тривожною звісткою: «Теля упало у гноєсховищну яму!». Ми дружно рушили на ферму, врятували теля і - продовжили святкувати, як нічого й не сталося. Подібних випадків було чимало, але жили ми дружно, тож спільно вирішували всі колгоспні і власні проблеми.

Спеціалістів, особливо молодих, на виробництві часто-густо спіткає небезпека пристраститися до алкогольних напоїв. Я б не радив – треба вміти контролювати свої пристрасті. Пригадую рядки древнього перського вченого Ібн Сіна (Авіценни):

Вино враждует с пьяницей, а с трезвым дружит, право.

Немного пьем – лекарство в нем, а много пьем – отравя.

Особисто я «алкогольний тест» на посаду інструктора сільськогосподарського відділу райкому партії не пройшов. Після спеціально влаштованого обіду, який плавно перейшов у вечерю на природі біля ставка, другий секретар райкому партії сказав відверто: «Вікторе Микитовичу, ми не будемо тебе силувати, хоч голова колгоспу підтримує це рішення, але в наших структурах є принцип: скільки б ти не випив – повинен бути у формі, а на ранок – як огірочок. Бачу, тобі це не по душі – часто після тосту виливаєш горілку в траву».

Перервав потік мої добрих виробничих справ лютневий (1972 року) Пленум ЦК КПРС, який закликав молодих і талановитих спеціалістів сільського господарства в аграрну науку. Подумав-подумав, та й вирушив у Дніпропетровськ у Науково-дослідний інститут кукурудзи, адреса якого в газеті була серед інших науково-дослідних установ. Тут і знадобилися кандидатські іспити, які я достроково склав ще в інституті.

З 1 квітня 1972 року став аспірантом лабораторії ентомології інституту. Науковим керівником був Петро Іванович Сусідко, доктор біологічних наук, професор, а пізніше – академік ВАСГНІЛ. Петро Іванович – людина чуйна, порядна і взагалі в усіх вимірах просто чудова.

Почалося аспірантське життя. В гуртожитку виділили мені кімнату площею 6 м², і я, з дружиною і з двома дітьми, почав удосконалювати систему захисту пшениці озимої від шкідників. Колектив лабораторії був дружний, а робота – цікавою. Почалися дослідження і відрядження з впровадження передового досвіду на виробництві. На другому році аспірантури роботи додалося – обрали секретарем комсомольської організації інституту.

Якось, само собою, а може, від прочитаної літератури, народилося переконання, яке і супроводжує мене все життя. Це – необхідність виробити для себе принцип системного підходу до кожної справи. Потреба звести всі ідеї, які з'являються в процесі творчої роботи, в систему, за допомогою якої можна розробити ефективну і логічну

програму дій. Це надійний шлях до успіху. Іншими словами – успіх треба підготувати!

Крім того, інтуїтивно зрозумів, що для творчої роботи, та й для життя взагалі, дуже корисно багато читати, відкривати для себе напрацювання освічених умів. За висловом французького вченого Рене Декарта: «Читання хороших книг - це розмова з найкращими людьми минулих часів, і до того ж така розмова, коли вони повідомляють нам тільки свої найкращі думки».

З такими роздумами і почав я виконувати програму досліджень для кандидатської дисертації, а вже через три роки поклав готову роботу на стіл шефа.

За цей час і діти підрости. В сімейному житті при невеликій стипендії аспіранта головною турботою було подбати, щоб діти не відчували матеріальної скрути через те, що їхній батько – молодий дослідник. Тому постійно підробляв, знаходилася робота на насіннєвому току Дослідного господарства інституту. Друга зміна з підготовки насіннєвого матеріалу - від зернових колосових до кукурудзи і соняшнику - була постійно комсомольсько-молодіжною.

Взимку часто у другу зміну працював на м'ясокомбінаті, де вантажили туші тварин із холодильника у вагони-рефрижератори. За це платили 5 карбованців і 2 кілограми вирізки м'яса. Для сім'ї цього вистачало на тиждень, а я наїдався м'яса під час перерви на обід, коли ми варили 10–15 кілограмів пельменів на всю бригаду вантажників. Улітку там працювати було неможливо, оскільки в морозильних камерах температура складала мінус 20, а на естакаді – плюс 20 градусів. За робочу зміну доводилося робити до 50 таких переходів, на ранок – готовий катар верхніх дихальних шляхів.

За роки аспірантури були й кумедні випадки. Частина дослідів я виконував на Ерастівській дослідній станції інституту. Аспірант з відділу годівлі, вивчаючи раціони, відбирав на аналіз екскременти свиней. За

тиждень назбирав валізу зразків і передав їх електричкою у Дніпропетровськ. Професор, який їхав до інституту, люб'язно погодився супроводжувати вантаж, а в місті його повинні були зустріти наші молоді колеги. Коли потяг прийшов на вокзал, хлопці побачили професора, який вийшов з вагона, ледве тримаючись на ногах від сміху. Виявляється, валізу з екскрементами украли злодії. Тож можна було тільки уявити, яким було їхнє розчарування, коли вони відкрили чемодан, а він був повний відходів життєдіяльності свиней.

Після закінчення аспірантури мене направили на Ізмаїльську дослідну станцію, що на Одещині, заступником директора з наукової роботи. Але через тиждень ознайомлення з новою роботою зателефонував шеф, тоді він був директором Інституту кукурудзи, і запропонував повернутися в інститут на посаду молодшого наукового співробітника лабораторії ентомології. Згодом мене обрали старшим науковим співробітником, а потім і завідувачем цієї лабораторії. Після об'єднання лабораторії ентомології і фітопатології мене призначили завідувачем відділу захисту рослин.

За цей період тричі був на курсах з підвищення кваліфікації: у Московському державному університеті, де вивчав багато премудростей, у тому числі скорочитання і наукову фотографію; у Ленінграді вивчав біотехнологію; на цілинних землях Алтайського краю проходив практичне стажування агрономом у радгоспі «Комсомольський», який мав 40 тис. га землі. Програма стажування була дуже цікавою. П'ять днів ми працювали на виробництві, а один день нам читали лекції провідні вчені Сибірського відділення Всесоюзної академії сільськогосподарських наук. Проходив і підготовку до стажування у США, яке не відбулося у зв'язку з початком тодішньої так званої холодної війни.

21 червня 1985 року у Всесоюзному науково-дослідному інституті захисту рослин (м. Ленінград) захистив докторську дисертацію. На моєму рахунку було вже близько сотні наукових статей, науково-практичних рекомендацій, виступи на союзних, республіканських, обласних і районних нарадах. Постійно бував у господарствах на семінарах із впровадження

екологічно обґрунтованих систем захисту рослин. Загалом за рік набиралося до 100 днів відряджень.

Цікавим був випадок, що стосувався моєї передостанньої публікації перед захистом докторської дисертації. Відпочиваючи в санаторії у Миргороді, на прогулянці серед сосен і беріз до мене прийшло натхнення, і я склав проспект цікавої, на мій погляд, статті. Повернувшись додому, завершив статтю і надіслав її до журналу «Защита растений». Невдовзі отримав відповідь, де була розгромна рецензія на мою наукову працю. Почитавши її, збагнув, що рецензент не зрозумів моїх ідей. Відповів йому коротко: «Рецензент – дурак». Через місяць стаття вийшла у журналі без скорочень і правок. Мабуть, я таки мав рацію...

Пізніше, коли вже мені довелося бути рецензентом ВАКУ, я не дав негативного відгуку на жодну із робіт, яку надсилали для вивчення. Але давав цікаві й важливі, на мій погляд, зауваження авторам досліджень. Мабуть, тому мене довго й не тримали на тій громадській посаді.

Моя докторська дисертація і багато наукових статей були присвячені екологізації землеробства, тому, коли випало познайомитись із патріархом органічного землеробства Семеном Свиридоновичем Антонцем, я вже уявляв суть і завдання своїх досліджень у цьому напрямку.

Життя було напруженим. Робота в лабораторії, на дослідному полі, постійні відрядження. І перший «дзвіночок» щодо мого здоров'я пролунав у 36 років. Стало зрозуміло, що для подальшої успішної роботи і нормального існування необхідно змінювати стиль свого життя.

Фізкультурою і спортом епізодично я займався й раніше, але потрібно було для оздоровлення організму ввести у повсякдення системні фізичні навантаження і дотримуватися раціонального харчування. **Тим більше, що я здавна пам'ятав отой вислів Гіппократа про те, що гімнастика, фізичні вправи, ходьба повинні стати постійними для кожного, хто хоче зберегти працездатність, здоров'я, повноцінне і радісне життя.**

Великому ескулапові античності належить й інший відомий вислів: **«Їжа має бути вашими ліками, а вашими ліками має бути їжа»**. Ці слова стали для мене законом збалансованого харчування. Я вивчив, яка саме їжа та завдяки яким властивостям може слугувати мені ліками, оскільки харчування, як і фізичні вправи та спосіб життя, впливає на біологічний вік не менше, ніж набір генів, отриманий нами від батьків.

Зрозумів, що наша повсякденна їжа має бути передусім натуральною, багатою рослинною клітковиною, збалансованою за вмістом повноцінних рослинних і тваринних білків, жирів, вітамінів та мікроелементів, містити комплекс натуральних антиоксидантів, бути вільною від токсичних, алергенних і канцерогенних агентів. Вона має не лише поставляти організму калорії, а й здійснювати лікувально-профілактичний вплив на організм, запобігати виникненню патологічних процесів чи хвороб. Вивчивши все це, я перейшов на більш раціональний спосіб життя, який підтримую й донині, керуючись висловом Рене Декарта: **«Пильнуйте за своїм тілом, якщо хочете, щоб ваш розум працював правильно!»**.

В цей же час у мене з'явилося дуже цікаве і корисне для сім'ї хобі – бджільництво. Першу качку меду, яка вмістилася у п'ятилітровій каструлі, я ніс додому дітям з великою гордістю. Згодом меду вже збирав і до тонни, але ті перші п'ять кілограмів були найвагомішими, найсолодшими.

В пам'яті залишаються найбільш яскраві епізоди життя. У зв'язку з цим не можу не згадати ще один цікавий випадок з того періоду. З 1976 року ми почали сіяти демонстраційні полігони з перспективними гібридами кукурудзи. Перший рік висіяли кукурудзу на полі, яке було розташоване у зручному для огляду місці, біля асфальтової дороги. Але оскільки там уже три роки вирощували люцерну, в ґрунті накопичилося чимало шкідників – дротяників. Я був проти сівби, оскільки за таких умов очевидне зрідження сходів кукурудзи. Але генеральний директор об'єднання – Валентин Сергійович Циков – наполіг: «Ты молодец, но сеять мы будем на этом поле». Посіяли. Весна була вологою, і дротяники тримались якраз на глибині

заробки насіння. За два-три тижні личинки знищили сходи на 50 відсотків – довелося пересівати. Після цього випадку до моїх рекомендацій уже дослухалися.

Був і другий, не менш цікавий, випадок. На день поля завжди приїздили високі гості, керівництво держави й області, вчені, виробничники. Один із таких заходів відвідав перший секретар ЦК компартії України Володимир Васильович Щербицький та інші високі гості. Після огляду посівів організували, як тепер кажуть, фуршет. Моїм завданням було наварити цукрової кукурудзи і за певним знаком генерального директора подати її до столу. Я все зробив, як домовлено. Генеральний директор урочисто підняв кришку, і Володимир Васильович першим взяв зварений качан. Розгорнув кілька листків... Наступну сцену неможливо описати. На духмяному качані кукурудзи лежала... зварена гусінь кукурудзяного метелика. У всіх перехопило подих. Генеральний дивився на мене скляним поглядом. Я уже бачив себе, у кращому випадку, агрономом колгоспу. А Володимир Васильович після секундної паузи скинув гусінь із качана і з усмішкою сказав: «Тепер я бачу, що кукурудза не має залишків агрохімікатів». Усі полегшено зітхнули і простягли руки до каструлі з кукурудзою. Наш генеральний директор після того розповів: «Ти знаєш, у мене піднялося волосся від страху...». Але, слава Богу, все обійшлося без неприємних наслідків.

У березні 1980 року кількох співробітників інституту запросили в обком партії. Секретар обкому сказав: «Хлопці, до нас їдуть американці з фірми «Піонер» показувати нову технологію вирощування кукурудзи. Вам виділять поле у колгоспі «Прогрес» Солонянського району. На одній половині поля будуть працювати американські спеціалісти, а на іншій – ви. Попереджую, якщо урожай кукурудзи на вашій половині буде менший – пошлю працювати на «Южмаш» слюсарями».

Стало зрозуміло, що справа надзвичайно серйозна. В інституті сформували групу спеціалістів, до якої потрапив і я. Під керівництвом

Олексія Афанасійовича Якуніна, тоді ще кандидата наук, а нині вже давно доктора і професора, ми почали складати план роботи. В нашій групі був також працівник з компетентних органів, наш ровесник, - на посаді співробітника агропрому. Ми дружно почали готувати насіння і техніку до посіву.

Через тиждень зустріли двох американців у колгоспі. Жили вони в Запоріжжі, адже в той час Дніпропетровськ був закритим містом. Іноземці виявилися веселими хлопцями, вихідцями з Угорщини, і ми працювали без перекладача. Разом налаштували техніку, приготували насіння, внесли добрива, гербіциди і посіяли кукурудзу. Необхідно відзначити, що регулювання культиваторів і сівалок у них проходило так, як нас того навчали в інститутах. Але, на жаль, на виробництві в наших господарствах ніхто так ретельно про те не дбає. І це наша біда, адже так ми компрометуємо технологію.

Оскільки після роботи нам доводилося часто супроводжувати американців до Запоріжжя, одного дня виникла ідея показати їм Хортицю. Біля старого козацького дуба нас зустрів екскурсовод – кремезний дід з бородою і вусами. Він був веселий, багато розповідав про козаків і про життя до революції. Один із американців запитав: «Скажіть, будь ласка, коли вам жилося краще – зараз чи за царя?». Дід відповів: «Звісно, за царя». Запанувала тиша. Представник агропрому знітився і швидко відійшов убік. Американець допитувався: «А чому вам за царя було краще?». Дід погладив бороду і з усмішкою відповів: « Бо тоді я був молодим!». Всі полегшено зітхнули, напруга спала. Хлопець з органів повернувся до компанії, обійняв діда і промовив: « Ну, діду, так можна й інфаркт отримати». Всі розсміялися і продовжили слухати дідові байки.

Після обмолоту кукурудзи урожай на обох ділянках виявився однаковим – 72 ц/га. На «Южмаш» слюсарями нас не послали. На цьому ж полі під час літніх канікул пройшли першу агрономічну обкатку й мої сини-школярі.

Навесні 1985 року в державі була розпочата антиалкогольна кампанія. Не мені судити про її доцільність, але збитків вона завдала чималих. Генеральний директор об'єднання на вченій раді й на партійних зборах попереджував про недопустимість вживання навіть мінімальних доз алкоголю у робочий час. В інституті зібрали антиалкогольні збори, обрали голову товариства тверезості – академіка Бориса Павловича Соколова, якому тоді було під 90 років, і він вже не зловживав коньяком і горілкою. І почали «боротися». Коли траплялася нагода, коньяк розливали з чайника в чашки, але невеликими дозами. Дійшла черга і до нашого відділу. На пенсію проводжали колегу Марію Дмитрівну Бієнко. Дім, де вона жила, стояв на подвір'ї інституту. Діло було в серпні, зібралися по обіді. Посиділи, звісно, з чаркою. Хтось заспівав, наче стиха, але злі язики доповіли про цей випадок директору - і не тільки йому.

На ранок я був уже в кабінеті генерального. «Я ж попереджав, – з гіркотою у голосі сказав він. - Тепер на 16-ту годину тебе запрошують у райком партії».

Райкомівська парткомісія працювала на першому поверсі. У її складі були справді поважні люди, колишні партійні й господарські працівники. На перше запитання: «Як ви, молодий комуніст, могли організувати п'янку - тоді, коли весь народ бореться за тверезість?». Я намагався пояснити, що проводжали на пенсію дуже поважну людину, заступника секретаря парторганізації, і випили всього по 100 грамів коньяку, але з чаєм, що й посилило вплив алкоголю. Від одного із членів комісії, по-моєму, жінки, пролунало: «Так вы же ещё и песни пели!». Я не пам'ятаю як вийшло, але я відповів: «Так, ми тихенько співали, але пісні були революційні». У залі запанували тиша. Потім піднявся головуючий і сказав: «Іди, синку, та більше такого не роби». Інцидент вичерпався благополучно, хоча все могло скластися значно гірше.

Мав я на моєму віку й посаду сторожа баштану: аж тричі обіймав її у період дозрівання кавунів. Вперше мене, ще студента, як старосту курсу,

який працював на ручному збиранні рицини, відправив сторожувати баштан директор учгоспу «Светлая дача» Снігірівського району Миколаївської області. Тоді у них запив нічний сторож, і директор попросив на кілька днів замінити його. Але мені така робота сподобалася і, на радість директора й усіх жителів села, я залишився на баштані до кінця сезону. Єдиним недоліком на цій роботі було те, що звечора доводилося піддавати на плечі багато мішків з кавунами. Баштан був великий, до 100 га на зрошенні, тому втрата 5–6 тонн урожаю на його кількості не позначалася...

Пізніше, коли здоров'я трохи підкачало, поїхав я у Східницю попити водички. На подарунок для лікаря прихопив трійко добрих кавунів і на першому прийомі передав йому. На другий день зранку лікар був у мене в кімнаті з пляшкою коньяку. Каже: «Дякую за кавуни. Вчора вся сім'я із задоволенням куштувала твій чудовий подарунок». А потім додав: «Які ви смішні й нерозумні - східняки. Маючи таке лікувальне добро, ви їдете до нас пити гнилу воду. Їжте кавуни, і здоров'я буде у вас в порядку». Я послухався його поради і двічі брав відпустку та йшов на баштан сторожем, щоб поїсти вдосталь кавунів і підлікуватися. І це було досить незвично – мати сторожем на баштані кандидата наук.

Пам'ятаю, одного разу наприкінці дня до мене на баштан завітав директор нашого Дослідного господарства Павло Пилипович Асмолів із військовими. «Ну, що у Вас є, окрім кавунів?» – запитав. У сторожа в курені завжди була пляшка горілки, тому я став пригощати гостей. Директор і підполковник із задоволенням куштували горілку, їли кавун, а майор стояв осторонь. Я запросив і майора, але він не підійшов. Підполковник сказав: «Він чекає команди. Що дозволено вовкам, те не дозволено зайцям». Він запросив майора до столу, і ми почали смакувати кавуни разом. Така дисципліна була в Збройних Силах.

Ішов 1989 рік. У моїй долі намічалися зміни. По-перше, я вирішив перейти на роботу в Полтавський сільськогосподарський інститут. У серпні цього року мене за конкурсом обрали на посаду професора кафедри ботаніки

та захисту рослин інституту. По-друге, більша частина колективу Дослідного господарства висунула мою кандидатуру на вакантну посаду директора, і це була спокуслива пропозиція. На зборах я подякував товаришам за довіру, відмовився від пропозиції, а наприкінці свого виступу процитував слова англійського поета Редьярда Кіплінга:

Что опьяняет сильнее вина? –

Женщины, лошади, власть и война.

Директором Дослідного господарства обрали мого колегу – Анатолія Пилиповича Лебеда, а я остаточно вирішив переїхати до Полтави. До речі, моменти сп'яніння від влади я відчув пізніше, на посаді ректора інституту, але вчасно зупинився. На мій погляд, ставлення до влади залежить від інтелектуального рівня людини, і чим він нижчий, тим керівник стає більш авторитарним, що не завжди на користь справі.

У січні 1990 року я приступив до виконання обов'язків професора кафедри, а через півроку був призначений завідувачем реорганізованої кафедри екології та ботаніки. На той час підручників з агроєкології практично не було. Протягом зими я написав перший підручник «Охрана окружающей среды в сельском хозяйстве», а наступного року побачив світ другий - «Агроєкологія». Сам я викладав дисципліну «Інтегрований захист рослин».

Час був складний. Одружилися мої сини, треба було підтримувати молоді сім'ї, а з фінансами в інституті - сутужно. Випадково в обласній газеті побачив об'яву про те, що Полтавське нафтогазове управління оголошує конкурс на заміщення вакантної посади заступника генерального директора з сільського господарства. Я подав документи і невдовзі обійняв цю посаду, але, за згоди генерального директора, на 0,5 ставки, адже не хотілося залишати кафедру.

Оскільки системним підходом до справи я захоплювався ще з часів аспірантської підготовки, то так само починав і нову роботу. З директорами підсобних господарств ми разом розробили програму підвищення

ефективності виробництва, а генеральний директор управління Володимир Павлович Козак нас підтримав.

За два роки за рахунок оптимізації системи насінництва зросли валові збори зерна. Було придбане елітне й супер елітне насіння перспективних сортів і машини для очистки зерна, а також оформлені необхідні дозвільні документи на ведення насінництва, укладені договори з оригінаторами сортів - з метою апробації їх та репродукційної підтримки. Тоді, у 90-ті роки, процвітав бартер, і ми, вимушено використовуючи його, обмінювали насіння на товарне зерно у співвідношенні 1:3.

За чотири роки вдвічі зросли надої молока за рахунок удосконалення кормової бази і раціонів годівлі тварин та покращення племінної роботи. А ще ми збагатили раціони білком і преміксами, збільшили період годівлі корів зеленою масою, придбали 50 нетелей симентальської породи.

Підвищення виходу продукції свинарства отримали також за рахунок посилення племінної роботи й удосконалення раціонів годівлі. Для свиноматок миргородської породи придбали племінних кнурів-запліднювачів англійської породи дюрк, і, на основі міжпородної гібридизації, отримали перше покоління поросят, які, за належної годівлі, давали середньодобові прирости 600–650 грам.

Хочу ще раз підкреслити, наскільки важлива в кожній справі турбота про те, щоб спеціаліст, який обіймає ту чи іншу посаду, був професіоналом. Пригадую, як до нас в НГДУ приїхав із Києва експерт-економіст «Укрнафти». Володимир Павлович Козак доручив мені супроводжувати інспектора у поїздки до наших підсобних господарств. Посіви мали добрий вигляд, і нарікань з боку столичного експерта не було.

Потім ми відвідали молочнотоварну ферму. Відомо, що стан ферми спеціалісти визначають за виглядом телятників. Тож пішли ми в телятник. Телята були вже у тому віці, коли бичків і теличок утримують окремо. Звісно, телички були охайніші, ніж бички. Це обурило експерта, і він почав повчати телятниць. Коли ми залишились наодинці, я пояснив експертові, що

телички й повинні бути чистішими, адже вони ходять в туалет з-під хвоста, а бички цю потребу справляють під себе. «Чому так?» – здивувався гість. «Така вже біологія у тварин, – відповів я. – Якби було інакше, телята б не народжувалися».

Загалом за шість років ми майже втричі збільшили надій молока, удвічі – валові збори зерна, значно обновили засоби механізації, а також технології кормовиробництва, створили базу з переробки продукції рослинництва.

Добрі справи у підсобних господарствах НГДУ на тому довелося залишити: мене обрали ректором Полтавського сільськогосподарського інституту. Його тодішній керівник перейшов на посаду заступника міністра аграрної політики, і в інституті постало питання виборів нового. На той час я очолював кафедру екології і ботаніки і за сумісництвом працював заступником генерального директора НГДУ «Полтаванафтогаз» з сільського господарства, і про якісь зміни в роботі навіть гадки не мав, почуваячись комфортно й стабільно і в моральному, й у фінансовому плані. Та одного дня до мене на кафедру зайшли професори сільгоспінституту Василь Михайлович Рабштина, Петро Петрович Герцен, Алевтина Федорівна Каришева, Дмитро Мусійович Фесенко, щоб запропонувати мені взяти участь у конкурсі на заміщення вакантної посади ректора. За кілька днів я підготував документи і послав їх у міністерство. За день до виборів написав перспективну програму дій і виступив на загальних зборах трудового колективу. Тоді ж, 26 жовтня 1996 року, мене обрали ректором Полтавського сільськогосподарського інституту - відкритим голосуванням, одноголосно.

При укладенні контракту на посаду ректора міністр аграрної політики А.І. Хорішко запропонував: «Давайте підпишемо контракт на рік-два, а потім подивимось». Я відповів: «Щиро вдячний Вам, Анатолію Іллічу, за довіру, але я ще не розрахувався із нафтогазового управління, де у мене заробітна плата вдвічі вища, ніж та, яку матиму на новій посаді». Він усміхнувся і підписав контракт на п'ять років.

ПРАГНЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РІВНЯ ОСВІТИ

Слід зауважити, що мої лідерські риси люди, з якими працював, помічали й раніше. Так, замолоду я був комсоргом групи в училищі, комсоргом цеху на заводі, комсоргом радіоцентру в армії, комсоргом курсу і комсоргом агрономічного факультету в інституті, а ще комсоргом науково-дослідного інституту під час навчався в аспірантурі, і навіть згодом, коли вже захистив кандидатську дисертацію. Обирався двічі секретарем первинної партійної організації Дослідного господарства Інституту кукурудзи.

Те ж саме й у виробничій сфері: уже після першого року роботи в колгоспі головним агрономом колектив господарства запропонував мені очолити колгосп, коли наш голова зібрався в райцентр на іншу роботу. І в райкомі партії погодили мою кандидатуру. Але у голови щось не склалося з новою посадою, тож він залишився, а я очолив знову агрономічну службу господарства.

Після аспірантури мені випадала доля їхати на Ізмаїльську дослідну станцію Інституту кукурудзи із призначенням на посаду заступника директора з наукової роботи - із перспективою згодом очолити станцію. Однак генеральний директор академік Петро Іванович Сусідко залишив мене в інституті, щоб займався науковою роботою.

Через п'ять років новий генеральний директор нашого науково-виробничого об'єднання «Дніпро», яке спеціалізувалося на вирощенні кукурудзи, Валентин Сергійович Циков запропонував очолити Синельниківську селекційно-дослідну станцію інституту, але через два-три дні щось не склалося у роботі першого секретаря Синельниківського райкому партії, тож керувати станцією направили його.

У серпні 1989 року більша частина колективу Дослідного господарства Інституту кукурудзи висунула мою кандидатуру на вакантну посаду директора. У цьому ж місяці мене обрали професором кафедри Полтавського сільсько-господарського інституту, і я тоді зробив свій вибір на користь останнього.

І ось 26 жовтня 1996 року за рішенням загальних зборів інституту я обійняв посаду ректора. На перше засідання ректорату йшов з іконою, хвилювався. Поклав її на першу сторінку амбарної книги, куди збирався записувати ректорські завдання, глянув в очі членів ректорату. Усміхаються. Я сказав моїм новим колегам: «Ну, з Богом, поїхали!».

Таких амбарних книг за свою ректорську каденцію списав п'ять, і тепер за тими записами можна створити історію розвитку вишу за той період...

Освоював премудрості ректорської діяльності за підтримки начальника навчальної частини Володимира Михайловича Фірсова, першого проректора Віталія Михайловича Нагаєвича, деканів факультетів.

Засідання ректорату ми часто починали зі слів: «Колеги! Лише у співпраці ми можемо досягти успіхів. Давайте всі разом накопичувати ділову енергію і спрямовувати її у русло вдосконалення діяльності нашого навчального закладу». Згуртуванню колективу сприяло, на мій погляд, і те, що засідання ректорату ми вирішили проводити з обов'язковим частуванням кавою усіх присутніх.

На новій посаді на мене чекали непрості завдання, за ними вимальовувалася нова лінія моєї долі. Прийняв інститут – в касі було 42 тисячі гривень. На інститутському подвір'ї світила ребрами коробка нового навчального корпусу, будівництво якого зупинилося 17 років тому. На його даху вже поросли дерева. Голова облдержадміністрації Микола Іванович Залудяк при нашому знайомстві сказав: «Ви або розбирайте оту руїну посеред двору, або добудуйте корпус, але коштів на це немає».

І я почав працювати.

Спершу було не зовсім зрозуміло, а точніше, взагалі не зрозуміло, що я повинен робити, щоб здійснювати ефективне керівництво інститутом. Принципи, які я розробив свого часу для себе ж, тут виявилися недосконалими. Для успішного керівництва великим колективом, а тим паче в екстремальних умовах, які диктували «лихі» дев'яності роки, потрібні нові підходи.

Головне, що я уже засвоїв із власного ж досвіду впродовж свого життя, було чітке розуміння важливої істини: **ідеї стають успішними лише тоді, коли вони розробляються, аналізуються і реалізуються зусиллями всього колективу. Лідерство – це не такий собі сольний виступ керівника, справжній лідер має опиратися в роботі на допомогу й підтримку своїх колег, бути впевненим, що завжди може на них розраховувати.**

У мене були однодумці, адже колектив інституту обирав мене ректором одноголосно, але разом із тим відчувалося, що ядро колективу – ректорат – ставився з обережністю, хоч і доброзичливо. На засіданнях ректорату я постійно повторював, що ми - одна команда, і нам вирішувати, яким шляхом вести колектив до успіху, незважаючи на те, що випало працювати у важкий час. **Таким чином я спонукав усіх своїх співробітників турбуватися про перспективи інституту.**

Першим практичним питанням, яке ми вирішували, була поточна передплата періодичних видань. Я зібрав деканів і поцікавився, чи будемо проводити передплату, адже грошей у бюджеті інституту обмаль. А разом із тим газети і наукові журнали повинні бути в бібліотеці. Найстарший із деканів, Володимир Сергійович Тендітник із зооветеринарного факультету, запропонував провести її по факультетах. Решта його колег – Валентина Іванівна Аранчій, декан факультету бухгалтерського обліку та фінансів, Григорій Олександрович Лапенко, декан факультету механізації, Анатолій Андрійович Кочерга, декан агрономічного факультету - підтримали цю пропозицію, і ми успішно передплатили всі потрібні для роботи викладачів і студентів часописи за рахунок спонсорської допомоги.

Державне фінансування на той час було скорочене на 50%. Тож ректорат обрав **напрямок головного удару:** в такій ситуації необхідно було збільшувати ліцензовану кількість студентів, які навчатимуться на контрактній основі. Збільшувати набір студентів, відкриваючи нові, привабливі для молоді спеціальності. Для цього потрібно було розширювати

площі навчальних аудиторій. Все стало зрозуміло: наше завдання - удосконалення і розширення навчальних послуг, нарощування навчальних площ.

Першочерговим кроком стало введення в дію четвертого навчального корпусу площею 10 тисяч квадратних метрів. Таке будівництво вселяло віру колективу у завтрашній день, додавало людям впевненості в тому, що інститут зможе стабільно розвиватися і в майбутньому. Ми почали шукати підрядну організацію для добудови 4-го корпусу. Коштів на це в інституті практично не було, але і більшість будівельних організацій не мали роботи. На принципах довіри почали поступово добудовувати корпус, дістаючи різними шляхами будівельні матеріали і шукаючи кошти, в тому числі і на умовах все того ж бартеру.

Паралельно фірма, із якою ми співпрацювали, із отриманої в різний спосіб деревини виготовила 1250 комплектів меблів для аудиторій.

У перші роки керівництва я, навіть перебуваючи у відпустці, на лікуванні в санаторії, щопонеділка приїздив із Миргорода на засідання ректорату. Не тому, що не довіряв колегам чи мав сумніви щодо поточної діяльності інституту - більше хвилювався через те, що сам відстану, випавши з виру подій у колективі. Так було до того часу, поки не зрозумів, що у створеній мною обстановці довіри члени ректорату, маючи свої завдання, і без мене працюють ефективно.

Я вже знав, що цей принцип у роботі керівника називається делегуванням повноважень.

В основі моєї діяльності було розуміння, що освіта – це інтелект нації, який забезпечує стратегічний напрям розвитку держави. І дуже хотілося всіх переконати, що провінційний виш - не обов'язково гірший серед подібних столичних. А невдовзі прийшла впевненість у тому, що наш колектив доведе це на власному прикладі.

Освітня галузь у той час переживала період реформ. Вони полягали у створенні умов для навчання студентів на європейському рівні, у підвищенні

якості освіти. Постало завдання розробки системи заходів, яка сприяла б цьому оновленню. Ми вивчали шляхи вдосконалення освіти і приділяли максимальну увагу втіленню в життя завдань, які постали перед колективом. Європейський рівень освіти ототожнюється з тим, що наш випускник, окрім ґрунтовних знань, повинен вирізнятися вільним поглядом на світ, системним мисленням, упевненістю в собі, вмінням реалізувати власні ідеї. Для реалізації цих завдань програма розвитку академії передбачала:

- розвиток матеріально-технічної бази вузу;
- розширення спектру спеціальностей;
- підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу, зокрема і шляхом стажування у провідних європейських університетах;
- співробітництво з українськими і зарубіжними колегами;
- поновлення й удосконалення навчальних планів;
- поширення сучасних інтерактивних методик викладання;
- підтримку науково-дослідної роботи;
- створення умов для застосування нових інформаційних технологій;
- стимулювання, в тому числі і фінансове, розробки нових методик навчання, видання підручників і навчальних посібників, монографій, наприклад, за 2003–2004 навчальний рік було видано 12 підручників і навчальних посібників на суму близько 150 тисяч гривень.

Важливим чинником інтеграції в європейську систему освіти є рівень матеріально-технічної бази вузу, яка залежить від фінансування, отриманого, перш за все, за рахунок контрактної форми навчання.

Так, якщо на навчання у 1997–1998 році ліцензований обсяг набору складав 450 осіб, то у 2001–2002 роках – 805, у 2010–2011 – 930. До того ж, за скороченим терміном навчання (після коледжів і технікумів) на денну форму зараховано 144 особи, а на заочну – 253. Загальна кількість студентів на той період складала 6 937 осіб. Наш інститут увійшов у десятку потужних аграрних вищих навчальних закладів України.

У зв'язку із збільшенням контингенту студентів, в основному за рахунок контрактної форми навчання, надходження позабюджетних коштів (а згодом вони класифікувалися як кошти спецфонду) зросли із 967 тисяч у 1997 році до 4,7 млн. грн. у 2001-му і до 37,6 млн. грн. на кінець моєї каденції у 2011 році. Річний обіг коштів досяг 62 млн. грн.

У 2002 році фінансування вузу складалось із таких надходжень:

- державне фінансування;
- кошти від навчання вітчизняних студентів за контрактом;
- послуги по післядипломній освіті;
- кошти від навчання іноземних студентів;
- інвестиції за рахунок грантів міжнародних організацій;
- фінансові надходження від довузівської підготовки;
- впровадження наукових розробок у виробництво, реалізація елітного посівного матеріалу;
- державні і госпрозрахункові науково-дослідні роботи;
- надходження внаслідок розміщення грошей на депозитних рахунках банків;
- кошти благодійної допомоги, прибутки від видавничої діяльності та оренди приміщень.

Базовий фінансовий стан надавав змогу покращувати матеріально-технічну базу інституту, методичне забезпечення навчального процесу, сприяв нашому просуванню у напрямку до європейського рівня освіти.

В інституті було введено в дію четвертий навчальний корпус, відкрилася кафедра мистецтвознавства із Центром дозвілля студентів (корпус № 5), тривав ремонт аудиторій, до всіх корпусів ми добудували вестибюлі. Парк комп'ютерів до 2011 року налічував понад 600 одиниць техніки, фінансувалося видання підручників і навчальних посібників та придбання навчальної і наукової літератури. Впровадили у навчальний процес комп'ютерні технології, обладнали аудіо і відео технікою аудиторії.

Створили електронну мережу з виходом в Інтернет, заснували журнал «Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту».

І сталася подія, яка назавжди увійшла в історію нашого навчального закладу. На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 липня 2001 року за № 291 «Про створення Полтавської державної аграрної академії» відповідно до наказу Міністерства аграрної політики України від 18 вересня 2001 року за № 273 та згідно з наказом ректора від 4 вересня 2001 року було створено Полтавську державну аграрну академію на базі Полтавського державного сільськогосподарського інституту.

Я мав честь стати першим ректором академії.

Нову еру наш виш зустрів у новому статусі, з новим обличчям.

Що за цим? За цим - солідний професорсько-викладацький колектив. Навчальний процес забезпечують 533 науково-педагогічних працівники, з яких 480 – штатних. Серед них більше 200 кандидатів наук, доцентів, понад 30 докторів наук, професорів, 7 академіків і членів-кореспондентів НАНУ.

Загальна кількість студентів - понад 8 тисяч, у тому числі понад 4 тисячі осіб денної форми навчання. Понад 400 осіб отримують другу вищу освіту. Створена солідна науково-практична база.

Вчена рада із задоволенням і впевненістю визнала, що справді зроблено чимало, але це не привід для самозаспокоєння. Треба продовжувати й надалі розвивати славні традиції вишу, рухатися вперед, сприяти розвитку державності України, підвищенню її економічного потенціалу.

На засіданні колегії Міністерства освіти та науки України, де йшлося про реформування інституту в академію, міністр освіти і науки Василь Григорович Кремінь запитав мене: «Чому ваша вчена рада вирішила реформувати інститут в академію, а не в університет?» Я відповів, що, по-перше, ще з часів Полтавської губернії громада хотіла мати на Полтавщині аграрну академію. По-друге, у Законі про вищу освіту вищі навчальні заклади IV-го рівня акредитації аграрного профілю трактуються як академії. Тому й виникло таке рішення нашої вченої ради.

Чи не найважливішим чинником розвитку вишу є його наукова робота. В Полтавській державній аграрній академії успішно діє аспірантура, в якій навчається понад 60 аспірантів. Крім того, дисертації готують близько 50 здобувачів наукового ступеня кандидата наук. Працює і докторантура. Так, наприклад, у 2010 році захищено 5 докторських і 14 кандидатських дисертацій, отримано 33 патенти на винаходи, в українських і закордонних наукових виданнях надруковано 700 статей.

Створено Інститут агрономії під керівництвом відомого селекціонера, доктора сільськогосподарських наук, професора В.М. Тищенка. Його сорти пшениці озимої, гороху, проса добре відомі в нашій державі. Селекцією сої займається доцент, кандидат сільськогосподарських наук Л.Г. Білявська. Дослідження викладачів академії В.М. Самородова і С.В. Поспелова з селекції і технології вирощування лікарських рослин, зокрема ехінацеї, відомі далеко за межами України. Ведуться також дослідження з агроєкології й органічного землеробства. У 2004 році лауреатами Премії Президента України для молодих вчених стали доктори сільськогосподарських наук П.В. Писаренко та А.В. Калініченко - то нагорода за цикл робіт на тему «Розробка наукових засад і практичних рекомендацій з формування екологічно збалансованих агроєкосистем». П.В. Писаренко виграв і грант Президента України для підтримки наукових досліджень молодих вчених. Із приходом в академію доктора технічних наук професора А.А. Смердова розпочалися піонерні дослідження з відновлювальних джерел енергії. За активної участі доктора сільськогосподарських наук професора А.В. Калініченко обладнана науково-практична лабораторія сонячних батарей, яка крім наукових досліджень забезпечує теплою водою душові кімнати 5-го гуртожитку. Відомі в Україні дослідження вчених академії з ветеринарної медицини, зооінженерії, механізації, економіки. Наукові розробки з оптимізації ринку плодоовочевої продукції завідувача кафедри маркетингу, доктора економічних наук, професора В.В. Писаренка прийняті як рекомендації Міністерством аграрної політики України.

У 2001 році вийшов із друку перший номер газети «Моя академія», яка звідтоді створює літопис нашого академічного життя-буття. Активно сприяли заснуванню часопису В.М. Нагаєвич, М.М. Опара, В.М. Самородов, П.В. Писаренко і весь ректорат. Завдяки головному редактору Наталії Швець, літературному редактору Раїсі Колесніковій, іншим членам редколегії, процес становлення газети був швидким, вона стала бажаною серед викладачів і студентів. У 2008 році рішенням конкурсної комісії з проведення конкурсу на кращу газету серед вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації Міністерства аграрної політики газета «Моя академія» визнана переможцем - посіла друге місце в творчому змаганні.

На кошти грантів створено редакційно-видавничий відділ, мовний центр і лабораторія агрохімії. Фінансувались у повному обсязі спортивні секції і гуртки художньої самодіяльності, постійно ремонтувалися навчальні аудиторії та гуртожитки.

Ми розшири спектри спеціальностей, ліцензували нові, перспективні:

- екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування;
- технологія виробництва і переробки продукції тваринництва;
- адміністративний менеджмент – MBA in agriculture;
- економіка підприємства;
- фінанси.

Почали готувати сучасні лекційні і тренінгові курси, розробляти методики інтерактивного викладання і загалом взялися за впровадження сучасних інформаційних технологій. Активно налагоджували тісні зв'язки і взаємодію з бізнесовими структурами, з виробництвом.

З цією метою 23 жовтня 2003 року було підписано договір між Полтавською державною аграрною академією і ПП «Агроекологія» Шишацького району - про створення на базі цього унікального господарства філіалу з практичної підготовки студентів. Через деякий час такий центр було організовано й на базі підприємства «Маяк» Котелевського району, а ще

створено центр підготовки у центральному відділенні «Приватбанку». Працює навчально-дослідне господарство - учгосп «Ювілейний».

Європейський рівень освіти передбачає забезпечення лекцій комп'ютерними презентаціями й конспектами, які студент може придбати. Ми створили Інтернет-сайт, який виконував не лише презентаційну функцію, а став робочим інструментом для викладачів і студентів.

Широко впроваджували тренінгові методики, які включають конкретні господарські ситуації і вправи, тренінги, ділові ігри, розроблені викладачами спеціально для окремих дисциплін.

Проводили подальше інтегрування академії в європейську систему освіти на основі вимог, критеріїв і стандартів, які узгодили 19 червня 1999 року країни-учасниці Болонської декларації.

Метою Болонського процесу було:

- введення двоциклового навчання;
- впровадження кредитно-модульної системи навчання;
- формування системи контролю якості освіти;
- розширення мобільності студентів і викладачів;
- забезпечення працевлаштування випускників;
- забезпечення привабливості європейської системи освіти.

З цією метою в академії, згідно з Декларацією, впровадили ступеневу систему освіти, зведену до одного рівня, з усіх акредитованих спеціальностей. Це трьохступенева система – бакалавратура, магістратура, аспірантура. На перших порах (до 2016 року) ми видавали ще й диплом спеціаліста.

Відповідно до наказу Міністра аграрної політики України №192 від 28 травня 2004 року на базі академії створено регіональний Академічний центр, до складу якого, як структурні підрозділи, увійшло 7 навчальних закладів I та II рівнів акредитації – коледжі й технікуми аграрного профілю Полтавської області. Загальна кількість студентів регіонального центру становила близько 12 тис. осіб. Узгоджені навчальні плани, в повному обсязі функціонує

ступенева система освіти, що дає змогу приймати випускників наших коледжів і технікумів на навчання за скороченим терміном.

Однією із ключових вимог Болонської декларації є впровадження кредитно-модульної системи, яка передбачає посилення ролі самостійної роботи студентів, використання різних педагогічних методик, впровадження активних методів і сучасних інформаційних технологій навчання. Такий підхід стимулює систематичну самостійну роботу студентів протягом усього семестру і підвищує якість знань.

Ми активно впроваджували систему освіти, яка відповідає вимогам двадцять першого сторіччя. Це інтерактивні методи навчання, стажування та переддипломні практики в кращих фірмах і господарствах, виконання дипломних робіт на замовлення господарства, наближення діяльності навчальних курсів до тих умов, які насправді існують у реальному житті, перехід на лекціях від монологу до діалогу та інше. Важливою умовою виконання цих вимог стало матеріальне заохочення викладачів, які модернізують методи навчання.

В Україні була введена система оцінки якості освіти на кожному рівні – акредитація. Наша академія акредитована за четвертим рівнем.

Важливою вимогою Декларації стала інтернаціоналізація навчального процесу. Наші міжнародні зв'язки, стажування студентів і викладачів за кордоном, значне збільшення годин на вивчення іноземних мов, створення одного з кращих в Україні Мовного центру, оснащеного комп'ютерними програмами та необхідною літературою, який отримав ліцензію на проведення іспиту TestDaF, відповідали цим вимогам.

Згідно з європейськими системами змінюється організаційна структура освіти, діючі навчальні плани реалізують концепцію її безперервності. Це пов'язано з тим, що в усьому світі давно стало аксіомою: людина досягає успіху за умови, що вона постійно дбає про підвищення своєї професійної кваліфікації, коли навчання триває протягом усього життя. В академії завжди діяв факультет підвищення кваліфікації, але, враховуючи сучасні вимоги, у

2004 році наказом Міністра аграрної політики було створено Інститут післядипломної освіти.

За рахунок грантів Євросоюзу разом з університетом Хохенхайм (Німеччина) ми розробили і з 2002 року впровадили на агрономічному факультеті магістерський курс – еколого-економічне рослинництво.

Європейські стандарти передбачають створення умов для здобування студентами двох спеціальностей – технічної або технологічної і економічної, що сприяє успішному працевлаштуванню випускників. Ми почали практикувати і цей напрямок.

Розроблений за рахунок гранту Євросоюзу разом з університетом Вайнштефан (Німеччина) магістерський курс – MBA in agriculture на факультеті економіки та менеджменту також сприяв кращому працевлаштуванню випускників. З цією метою ми відкрили маркетингову службу – Центр кар'єри.

У навчальному корпусі № 4 ми створили сучасну кафедру іноземних мов, - я вважаю, що вона є однією із кращих серед аграрних вузів держави. Знання іноземних мов дає змогу нашим студентам брати участь у спільних європейських наукових і освітніх проектах.

Центром національно-патріотичного виховання нашої молоді став Музей історії академії, який із завжди із цікавістю відвідують і студенти та викладачі, і наші гості. Ми значно розширили його площі, постійно поновлювали матеріали експозиції.

В усі роки не припинявся пошук нових шляхів ефективнішого менеджменту освіти в академії. Основні напрямки ринкової стратегії, які підвищують якість освіти у новому тисячолітті, були сформульовані наступним чином:

- розвиток інтелектуального капіталу академії;
- видання підручників та навчальних посібників нового покоління, в тому числі і для дистанційної освіти;

- інноваційний розвиток освіти та сучасні педагогічні технології, контроль якості освіти;
- міжнародне співробітництво в галузі освіти і науки;
- розвиток матеріально-технічної бази навчального закладу;
- працевлаштування випускників академії;
- формування інформаційного освітньо-наукового простору, створення інноваційного центру;
- профорієнтаційна робота серед молоді та розширення довузівської підготовки;
- впровадження тестових випробувань за Інтернет-технологією;
- післядипломна освіта та підвищення кваліфікації фахівців;
- створення наукових та науково-навчальних лабораторій при кожній кафедрі;
- участь викладачів у міжнародних програмах і проектах;
- розширення баз виробничих практик.

У своїй роботі ми прагнули максимально поєднати освіту, науку і виробництво.

Значну увагу приділяли також виховній роботі. Студент – це віддзеркалення викладача. Тому виховна робота проводилася постійно і на заняттях, і у вільний час. В академії у той період функціонувало 18 художніх колективів, в яких брало участь близько 500 студентів.

У 17 спортивних секціях проводилися заняття для 800 студентів. 28 із них мали звання майстрів спорту, заслужених майстрів спорту і майстрів спорту міжнародного класу, 38 – звання кандидатів у майстри спорту, 120 мали спортивні розряди. На міжнародних, республіканських, обласних та міських змаганнях наші студенти завжди здобували призові місця. Академія пишалася студенткою факультету економіки та менеджменту, чемпіонкою Європи і світу з гирьового спорту Катериною Ваніною і Дмитром Виноградцем – чемпіоном параолімпійських ігор, а також золотим медалістом чемпіонату світу.

Наш студентський табір у селі Петрівка щоліта слугував базою відпочинку і навчання для студентів усіх факультетів. Одного разу мені доповіли, що студенти факультету ветеринарної медицини після веселої вечірки вночі купалися у річці. Це було небезпечно, тому, приїхавши в табір, я зібрав усіх і звелів: «Хто був заводієм нічного купання у річці – два кроки вперед!». Із строю вийшло четверо хлопців, стали, похнюпивши голови. Все було чесно. Ясна річ, вони мали бути покарані. Студенти, розуміючи це, почали хором просити пробачити хлопцям, натомість придумати покарання для всіх. «Добре, – відповів я. - Тоді вибийте всіх мух на фермі!». Наступного дня директор навчального господарства зателефонувала мені й запитала: «Що ви сказали студентам? Усі бігають по фермі і б'ють мух». Через тиждень я приїхав у табір. Настрій у студентів був чудовий. Небезпека минула. Я запитав: «Усіх мух повибивали на фермі?» «Ні!», – відповіли хором. І я навчив їх заманювати мух у пастки, влаштовані у трилітрових бутлях.

У ті роки мені часто доводилося бувати за кордоном. Можна багато розповідати про переваги і недоліки життя в європейських країнах, але, без сумніву, там панує дисципліна. Пригадую один кумедний випадок. Знаходячись у Швеції в студентському місті Упсала, я, за звичкою, рановранці вийшов на прогулянку. Переходячи дорогу, зупинився на червоне світло, хоча нікого на вулиці не було. Раптом біля моїх ніг присів заєць, який вільно гуляв у дендропарку. Коли загорілося зелене світло, ми разом із вухатим перейшли вулицю. Очевидно, розповідав я згодом моїм вихованцям, у Швеції навіть зайці дотримуються порядку.

Шлях ректора, як і будь-якого керівника, складається не тільки з приємних подій, трапляються і прикрощі. І я не виняток. За період роботи на цій посаді було 4 чи 5 анонімок, ще кілька наклепів на мене, траплялися й інші неприємності. Вважаю, що головне – не надавати їм значення, і хоч як це важко – не звертати уваги на чинюсь підступність, треба крокувати своїм шляхом, керуючись чудовим висловом: «Орел мух не ловить».

І насамкінець зазначу: щоб реалізовувати європейські стандарти, треба передусім надавати молоді високоякісну сучасну освіту шляхом покращення матеріально-технічної бази та вдосконалення методів навчання. Це й забезпечило високий імідж академії. Такий підхід стабілізує діяльність вузу, визначає його життєздатність і перспективи. На цій основі наша академія стала однією із десяти потужних вищих аграрних навчальних закладів України четвертого рівня акредитації.

Наш успіх базується на стратегічно правильному підході: академія готує спеціалістів різних рівнів, починаючи із виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки і - реалізації.

Ще раз повторюю і впевнений у цьому: як виш провінційний, це зовсім не означає, що він у чомусь гірший за інші. Ми прагнули, щоб дипломи Полтавської державної аграрної академії сприймалися як знак якості майбутніх фахівців. Це так і є, і ми постійно підтверджуємо цю якість і нині:

- кількістю студентів-медалістів на республіканських олімпіадах;
- кількістю стипендіатів республіканських фондів В. Пінчука і Л. Кучми;
- рівнем проведення державних і міжнародних конференцій;
- постійним стажуванням студентів і викладачів за кордоном (щороку ознайомчу практику у європейських країнах проходить понад 200 студентів);
- рівнем міжнародних зв'язків. У нас підписані угоди про взаємну співпрацю з 11 університетами європейських держав;
- кількістю наукових і науково-навчальних програм, які стимулюються грантами європейських і світових організацій.

За кошти таких грантів ми створили:

- редакційно-видавничий відділ (з'явилась можливість видавати академічний науковий журнал);
- магістратуру з еколого-економічного рослинництва (органічне землеробство);

- магістратуру з адміністративного менеджменту – MBA in agriculture;
- науково-навчальну сучасну лабораторію агрохімії;
- науково-навчальну лабораторію з відновлювальних джерел енергії (вітряк, сонячні батареї, тепловий насос, комп'ютерне оснащення);
- кращий в Україні, за оцінками експертів, Мовний центр;
- дорадчу службу в Полтавській області;

В нашій академії

- успішно діє аспірантура і докторантура;
- створено науково-дослідний інститут агрономії, головною метою якого є селекція пшениці озимої, наші сорти вже займають тисячі гектарів;
- розгорнули масштабні дослідження агроекологічних основ органічного землеробства - завдяки тому, що в області працює ПП «Агроекологія», яке має багаторічний досвід цієї унікальної системи землеробства;
- створено навчально-науковий інститут інформаційних та інноваційних освітніх технологій;
- розроблена і впроваджена програма комп'ютеризації навчального процесу; комп'ютерний парк налічує 600 одиниць сучасних модифікацій, об'єднаних у загальну мережу з виходом в Інтернет;
- створено регіонально-академічний центр, до складу якого як структурні підрозділи увійшло 7 навчальних закладів I та II другого рівнів акредитації, які діють в Полтавській області. Узгоджені навчальні плани з усіх восьми спеціальностей. У повному обсязі функціонує ступенева система освіти;
- обсяг бібліотечного фонду перевищує 400 тисяч видань;
- наші студенти відомі в Україні своїми спортивними досягненнями;

Формує імідж академії і благоустрій, зовнішній вигляд, чистота і порядок наших територій. Це і скульптурно-ландшафтна композиція, присвячена академіку М.І. Вавилову, пам'ятник академіку В.І. Вернадському,

пам'ятний знак Герою Соціалістичної Праці, Герою України, нашому випускнику Семену Свиридоновичу Антонцю, скульптурна композиція «Годувальниці українського народу» та інші.

Вважаю, що все викладене підпадає під вимоги Болонської декларації, тож Полтавська державна аграрна академія упевнено йде шляхом впровадження європейського рівня української аграрної освіти.

І насамкінець зізнаюся, що роки, коли я працював ректором інституту, а потім і академії – то був для мене зірковий час, і сподіваюся – не гірший період і в історії цього навчального закладу, судячи зі справ, які вдалося зробити.

Але попереду в житті на мене чекала не менш цікава творча діяльність. Доля звела мене з унікальною людиною – засновником ПП «Агроекологія» Семеном Свиридоновичем Антонцем. Знав його й раніше, але постійний вир подій і зобов'язань на посаді ректора не давав змоги спілкуватися з ним тісніше, розширювати дружні стосунки і глибше вивчати його унікальний багаторічний досвід органічного землеробства. Після закінчення ректорської каденції у мене з'явилося більше часу для наукової роботи.

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ І НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ БАГАТОРІЧНОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА СЕМЕНА СВИРИДОНОВИЧА АНТОНЦЯ

Так склалося, що першою людиною, керівником, про якого я почув розповідь, щойно приїхавши у Полтаву, був голова колгоспу імені Орджонікідзе Шишацького району, Герой Соціалістичної Праці Семен Свиридонович Антонєць. На той час він уже 30 років застосовував на практиці мілкий безвідвальний обробіток ґрунту, який згодом став одним із головних елементів системи органічного землеробства.

Знайомство переросло в плідну співпрацю і сприяло написанню 22 наукових і науково-популярних статей і книг.

На основі систематизації накопиченого матеріалу була підготовлена книга «Система органічного землеробства агроєколога Семена Антонця», авторами якої стали Антоніна Семенівна Антонєць, Гліб Віталійович Лук'яненко, Павло Вікторович Писаренко і автор цих рядків.

Побачене у господарстві Семена Свиридоновича переконало мене в тому, що його напрацювання потрібно вивчати, узагальнювати, пропагувати, тиражувати - в ім'я збереження природи, здоров'я нинішнього і майбутнього поколінь українців.

Про це потрібно говорити і писати для того, щоб наступні покоління дослідників і практиків мали для себе ту базу знань, які відкриють їм нові шляхи і можливості рухатися далі. Ця тема стала вагомим періодом творчості і в моєму житті.

Беручись до системного аналізу і наукового обґрунтування органічного землеробства, розумію, що я, як вчений вже на основі свого наукового і практичного досвіду маю показати систему так, щоб вона була зрозумілою і

доступною для кожного зацікавленого пересічного спеціаліста, а разом із тим розповісти про патріотизм і високий інтелект новатора-хлібороба, його подвижництво в реалізації великої ідеї.

Зрозуміло, що система постійно вдосконалюється, і цьому процесу, як і загалом науковому пізнанню, немає меж. Як наголошували древні греки – *panta rai* (все тече, все змінюється), але досвід Семена Свиридоновича завжди буде яскравою сторінкою у новітній історії землеробства України і світу.

Системний аналіз базується на вивченні підсистем. Він дозволяє простежити в часі, які умови впливали на формування системи, які етапи пройдено, який її нинішній стан і що маємо в перспективі.

Теоретичний аналіз багаторічного досвіду «Агроекології» дає змогу виявити вплив окремих елементів системи на стан загальної екологічної ситуації в агробіоценозі при впровадженні органічного землеробства у виробництво.

Семен Свиридонович завдяки геніальності свого мислення зрозумів велику істину Природи: землю треба нагодувати як і будь-яку живу істоту, а вдячна за те земля нагодує людину. Цей постулат і ліг в основу системно-історичного аналізу багаторічного досвіду підприємства, яке створив і очолює С.С. Антонець. Сьогодні «Агроекологія» відома в багатьох куточках світу як лідер органічного виробництва.

Вся історія землеробства, відтак і сучасної цивілізації, – це спроба досягти компромісу між прагненням одержати високий урожай і зберегти при тому родючість ґрунту, бо вона – то унікальний, найцінніший природний ресурс, нагромаджувач сонячної енергії, основи життя рослин, тварин, людини. Постає завдання сформувати агроєкосистеми, максимально наближені до природних формацій, які враховують базовий принцип розвитку планети, оскільки виникнення життя на Землі забезпечувалося двома глобальними процесами, які й нині, і в майбутньому підтримуватимуть розвиток біосфери. Це – фотосинтез і азотфіксація в усіх її проявах. Якраз

практичне регулювання процесу фотосинтезу і азотфіксації найбільше відповідає теорії органічного землеробства.

Діалектичні дослідження агротехнічних прийомів господарювання у ПП «Агроєкологія» демонструють феномен землеробства, яке відповідає природним принципам поведінки людини в агробіоценозі. При цьому структура основних підсистем базується на:

- формуванні здорової, близької до природної, структури ґрунту;
- природного шляху забезпечення поживного режиму рослин;
- екологічно обґрунтованій оптимізації фітосанітарного стану посівів;
- розширеному відтворенні родючості ґрунту.

На перший погляд, це – давно відомі істини землеробства, але в органічній системі кожен із цих напрямків наповнений новими прийомами, спрямованими на створення екологічної ситуації, що сприяє отриманню потенційної продуктивності культурних рослин без використання агрохімікатів.

Так одним із перших прийомів на шляху до органічного землеробства було впровадження безвідвального обробітку, який на основі спостережень Семена Свиридоновича згодом переріс у мілкий обробіток ґрунту. Теоретичною базою для цього стало усвідомлення, що такий обробіток зберігає його природну структуру, капілярність, оскільки не руйнує мікроканалів, створених корінням, що розкладається, та черв'яками, які там живуть. Головною вимогою мілкового обробітку ґрунту є підрізання кореневої системи рослин на глибині 5–6 см.

Такий обробіток формує здорову структуру, основою якої є відсутність горизонту ущільнення, рівний баланс великих і малих пор, що зберігають повітря і вологу, та, як наслідок, – активне життя ґрунтових організмів, яке збережене завдяки достатній кількості органічних речовин. Вони ж, у свою чергу, є поживою для тих організмів.

Ключове завдання обробітку ґрунту - рівномірне змішування рослинних решток та інших органічних речовин у його верхньому шарі з

метою створення ідеального середовища для життєдіяльності ґрунтової біоти, яка формує поживний режим ґрунту, забезпечуючи швидку нітрифікацію рослинних решток.

До того ж, такий обробіток сприяє збереженню вологи як головного лімітуючого фактора землеробства Лісостепу. Адже Україна з агрономічної точки зору – класична зона посушливого клімату, враховуючи недостатню кількість опадів на більшій частині її території. Це зумовлює потребу в зниженні втрат вологи при кожній робочій операції. І тут мілкий обробіток є найбільш доцільним у нашому землеробстві.

Переваги цього способу полягають у тому, що він:

- створює оптимальну щільність ґрунту за рахунок його біологічного рихлення кореневою системою багаторічних трав, інших культурних рослин і біотою;
- зберігає бульбочкові бактерії, в яких накопичується асиміляційний азот, що сприяє формуванню поживного режиму культурних рослин;
- зменшує забур'яненість поля, передусім однорічними рослинами, що проростають із верхнього (0–5 см) шару;
- зберігає мікорізно-ризобіальний комплекс ґрунту;
- підвищує ерозійну стійкість;
- скорочує матеріальні витрати.

Геній, як відомо, без вагань відкидає усталені норми у своїх творчих пошуках. Відмовившись від використання агрохімікатів, Семен Свиридонович постав перед проблемою формування режиму живлення рослин. І він пішов нестандартним шляхом, застосовуючи прийоми, які на тлі мілкового обробітку ґрунту створюють ідеальне середовище для життя ґрунтових організмів, які й формують оптимальні умови живлення рослин.

Практичне втілення теоретичних основ реалізовувалося за рахунок створення науково обґрунтованої структури посівних площ, а саме: використання багаторічних і однорічних бобових трав, сидеральних і зайнятих парів, а також внесення гною. Ці заходи забезпечують підвищення

впливу сонячної енергії на продуктивність рослин, біологічної фіксації азоту з атмосфери й ґрунту та покращення умов життєдіяльності біоти.

Природне, здорове життя ґрунту формує його структуру, що створюється за рахунок культур, які мають добре розвинену кореневу систему для рихлення ґрунту. Ці ж культури завдяки своїм біологічним властивостям здатні засвоювати елементи живлення, і перш за все азот, із повітря. У свою чергу азот – це провідний елемент землеробства. Збагачення ґрунту біотою, а відтак і формування поживного режиму, відбувається завдяки тому, що майже 60 % кормових культур скошується у період укісної стиглості, коли коренева система залишається неушкодженою, що само по собі зберігає активне життя біоти.

Таким чином, було віднайдено шлях компенсації поживних речовин для рослин при виключенні з біогенного циклу синтетичних мінеральних добрив. Це стало головним елементом формування здорової структури ґрунту. Шлях цей полягав у впровадженні такої структури посівних площ, яка має найбільше практичне значення у збагаченні ґрунту макро- і мікроелементами, перш за все – азотом. Асоціативний біологічний азот формує оптимальний режим живлення рослин і позитивний баланс гумусу в ґрунті.

Іншим важливим чинником оптимізації поживного режиму сільськогосподарських культур є гній, він сприяє активізації діяльності ґрунтової мікрофлори, а після його мінералізації відбувається насичення ґрунту поживними речовинами, які використовують рослини.

Внесення гною забезпечує:

- збагачення ґрунту елементами живлення рослин;
- збільшення вмісту органічної речовини і, в кінцевому рахунку, підтримку позитивного балансу гумусу;
- підвищення інтенсивності мікробіологічних процесів;
- поліпшення фізичних та хімічних властивостей ґрунту;
- покращення водного і повітряного режиму ґрунту;
- підвищення вмісту вуглекислого газу в приземному шарі ґрунту.

Крім того, перепрілий гній є хорошим середовищем для дощових черв'яків, які в ньому розмножуються, разом із перегноем потрапляють на поля, де продовжують плодитись, що сприяє покращенню структури ґрунту і його родючості.

Таким чином, внесення на поля продукції, вкрай необхідної для активної діяльності ґрунтової біоти, підвищує її деструкційну і синтетичну дії. Це сприяє формуванню позитивного балансу гумусу, надходженню у ґрунт біологічного азоту, фосфору, калію та інших макро- й мікроелементів. При цьому досягається повна гармонізація взаємозв'язків між тваринництвом і рослинництвом, що надзвичайно важливо для успішного впровадження органічного землеробства у виробництво.

Ще одним чинником у формуванні поживного режиму сільськогосподарських культур є сидерати. «Зелене добриво» - невичерпне, постійно поновлюване джерело органічної речовини.

Встановлено, що за вегетаційний період на формування біомаси сидеральна культура бере з ґрунту лише 10 % «матеріалу», а 90 % одержує з повітря за рахунок енергії сонячних променів та біологічної азотфіксації. За даними наукових досліджень, сидерати за своєю ефективністю прирівнюються до напівперепрілого гною з коефіцієнтом 1,5. Середня врожайність зеленої маси сидерату (200–300 ц/га) еквівалентна внесенню 20–30 т/га гною. Позитивний вплив сидерації на родючість ґрунту й урожайність сільськогосподарських культур зберігається протягом трьох років. Найефективніші для сидерації багаторічні й однорічні бобові культури. Так, за урожайності зеленої маси вики ярої 250 ц/га, після мінералізації органічної речовини в ґрунті на 1 га накопичується 160 кг/га азоту, 75 кг/га фосфору і 200 кг/га калію, що еквівалентно внесенню 906,3 кг/га мінерального добрива – нітроамофоски.

Вирощування сидеральних культур сприяє також включенню в малий кругообіг із більш глибоких генетичних горизонтів ґрунту невикористаних резервів фосфору, калію, кальцію, магнію та інших елементів живлення рослин.

Отже, післядія гною і сидеральних культур триває протягом трьох років. Тож послідовно за органічного землеробства на поля вноситься гній або висівається сидерат, що сприяє оптимізації поживного режиму рослин. До цього додається ще й накопичення азоту з повітря за рахунок його біологічної фіксації, особливо багаторічними і однорічними бобовими травами, які й стали обов'язковим елементом технологій органічного землеробства, а в результаті здійснюється його основне завдання – «нагодувати землю».

З огляду на сказане можна стверджувати, що системне вирощування багаторічних і однорічних бобових трав, сидеральних культур і внесення гною, враховуючи їх післядію, практично забезпечує рекомендований режим мінерального живлення основних сільськогосподарських культур. Так тільки за останні роки вміст клейковини (головний показник якості пшениці озимої) при її урожайності близько 60 ц/г становив 28–32%.

Варто зазначити, що у традиційних технологіях перевага надавалася власне кореневому живленню рослин, і це було основним фактором підвищення родючості ґрунту. Значно менше уваги приділялося повітряному живленню, тобто асиміляції зеленим листком CO_2 та окремих сполук мінерального й органічного походження в мікродозах.

При системному аналізі джерел живлення рослин за органічного землеробства ми звернули увагу також на вуглецеве. Маємо на увазі як атмосферний, так і ґрунтовий вуглець, на вміст якого в орному шарі впливає кількість органічної речовини.

Отже, органічні добрива забезпечують рослини не тільки основними макро- і мікроелементами, а й вуглекислою, що утворюється в результаті їх розкладання. В цілому за теоретичними даними у процесі розкладання 30–40 т гною щодня виділяється 35–45 кг CO_2 , що покращує вуглецеве живлення рослин. У довіднику «Органічні добрива» зазначається, що для формування урожаю пшениці озимої на рівні 50 ц/га в період її інтенсивного росту добова потреба у вуглекислому газі (CO_2) становить понад 200 кг на

гектар. Близько 70% цієї кількості забезпечується за рахунок вуглекислого газу, який надходить у приземний шар повітря в процесі мінералізації органічної речовини.

Крім того, виділений у ґрунті вуглекислий газ, з'єднуючись із водою, перетворюється на вугільну кислоту, яка є чудовим розчинником макро- і мікроелементів ґрунту, що створює додатковий резерв оптимізації поживного режиму культурних рослин.

Отже, органічні добрива - один із вагомих резервів поповнення вмісту вуглекислого газу в приземному шарі атмосфери, і це має суттєве значення для фотосинтезу а, в кінцевому результаті, для формування врожайності і якості сільськогосподарських культур за органічного землеробства.

Таким чином, формування поживного режиму та здорової структури ґрунту на фоні мілкого обробітку проходить за рахунок:

- біологічної фіксації азоту з атмосфери і ґрунту, який засвоюється бульбочковими бактеріями багаторічних і однорічних бобових трав;
- органічної речовини кореневих систем та надземної маси сидератів й інших рослин, яка є поживою для ґрунтової біоти, а після її нітрифікації ґрунт насичується поживними речовинами;
- внесення перегною, що сприяє активізації діяльності мікрофлори ґрунту, а після його мінералізації – поповненню ґрунту макро- і мікроелементами;
- підвищення інтенсивності фотосинтезу за рахунок збільшення вмісту вуглекислого газу у приземному шарі атмосфери при нітрифікації органічної речовини - сидератів, перегною, поживних решток;
- вугільної кислоти, яка утворюється у ґрунті при з'єднанні вуглекислого газу з водою, яка є відмінним розчинником макро- і мікроелементів ґрунту;
- покращення умов життя біоти за рахунок того, що майже 60% кормових культур скошуюються у період укісної стиглості, залишаючи живою кореневу систему;

- кращого вологозабезпечення, а відтак, і засвоєння поживних речовин рослинами, оскільки тільки органічна речовина ґрунту утримує вологу.

Важливою проблемою у технологіях вирощування сільськогосподарських культур є оптимізація фітосанітарного стану посівів. Особливої ваги ця проблема набуває при вирощуванні урожаю без використання будь-яких пестицидів.

На основі системного аналізу агроекологічного впливу комплексу організаційно-господарських і технологічних прийомів у системі органічного землеробства нами визначені основні екологічні чинники, які забезпечують оптимізацію фітосанітарного стану посівів. Це перш за все – урахування економічних порогів загрози від шкідників, хвороб і бур'янів, а також особливості технологій, притаманних цій системі. Умови, які оптимізують фітосанітарний стан посівів, можуть бути сформульовані наступним чином:

- Внесення достатніх норм органічних добрив, вирощування багаторічних бобових трав і сидеральних культур забезпечує оптимальний режим живлення сільськогосподарських культур, що підвищує їхню здатність конкурувати з бур'янами, а також стійкість до пошкодження окремими видами шкідників та збудниками хвороб.
- Структура посівних площ, широке використання принципів агрофітоценології, що базуються на розширенні видового та сортового складу культурних рослин, відмова від використання пестицидів дають змогу підвищити ефективність природних ентомофагів та фунгістатис біоценозу, що зменшує чисельність шкідників, а в окремих випадках і пригнічує розвиток збудників хвороб.
- Важливим чинником оптимізації фітосанітарного стану є використання ефекту алелопатії у процесі вирощування сидератів та широкому впровадженні у землеробство принципів полікультури.
- Поля господарства протягом усього вегетаційного періоду вкриті рослинами, що пригнічують ріст бур'янів.

- Багаторічний мілкий обробіток ґрунту (на глибину до 5 см), у шарі якого проростає більшість однорічних бур'янів, постійно зменшує їхню кількість, що сприяє очищенню поля.
- Збирання більшості культур на зелений корм, силос, сінаж або сіно у фазі укісної стиглості, а також заробляння сидератів сприяють знищенню бур'янів, які не встигають сформувати насіння, а також порушує життєвий цикл багатьох шкідників і хвороб сільськогосподарських культур.
- Оскільки забур'яненість посівів становить найбільшу загрозу для просапних культур, то у господарстві єдиним попередником для них є пшениця озима, яка вирощується, зазвичай, після багаторічних трав, зайнятих або сидеральних парів, що мають високу ефективність в очищенні полів від бур'янів.
- Дотримання регламентів виконання всіх технологічних заходів у процесі вирощування сільськогосподарських культур підвищують їхню ефективність в очищенні посівів від бур'янів, що, окрім того, зменшує чисельність бур'янів на межі їхніх економічних порогів шкідливості, а також сприяє зниженню пошкодження рослин багатьма шкідниками й хворобами.
- Зменшення чисельності багатьох листогризучих шкідників, а також зниження інтенсивності розвитку захворювань забезпечує своєчасна обробка рослин мікробіологічними препаратами.
- Технологія зберігання та переробки гною, що дає змогу максимально очистити перепрілий гній від насіння бур'янів, перериваючи їхній кругообіг у господарстві.
- Зменшенню забур'яненості посівів сприяє використання ґрунтообробних агрегатів, які відповідають технологічним вимогам органічного землеробства щодо якості роботи та знищення бур'янів.

Прогресивні вчені, хлібороби-аграрії задовго до виникнення системи й самого терміну «органічне землеробство» дбали про захист і збереження ґрунту, постійно пропонували вагомі рекомендації з цього приводу. Проте їхні настанови ще й нині не завжди втілюються в життя. Причина в тому, що найчастіше господарники не розуміють найголовнішого: кошти, витрачені на оздоровлення орного шару ґрунту та протиерозійні заходи, із часом повертаються прибутком від вдячної землі. До того ж, за вмілого господарювання ці витрати можна ще й мінімізувати.

Аналізуючи багаторічний досвід ПП «Агроекологія», доходимо висновку, що за органічного землеробства проблеми розширеного відтворення родючості ґрунту і припинення його руйнації ерозійними процесами успішно вирішується. Базуючись на відомих прийомах захисту ґрунтів від ерозії, в господарстві розроблено низку нових, вони органічно включаються до технологій вирощування польових культур. Це дає змогу без зайвих витрат і складних технічних розробок забезпечувати ефективний захист родючого шару від ерозії.

У господарстві беззаперечною залишається аксіома землеробства: земля відпочиває під багаторічними травами, а правильні сівозміни – запорука стабільності землеробства.

Захист ґрунту від ерозії за органічного землеробства базується на двох головних принципах:

По-перше, поля господарства практично протягом усього вегетаційного періоду покриті рослинами. Такий принцип діє навіть взимку, коли вони покриті багаторічними травами, озимими зерновими і кормовими культурами, рештками сидератів (коли вже рослини загинули від морозів), пожнивними рештками сільськогосподарських культур, що також підвищує ерозійну стійкість агроєкосистем. У такий спосіб моделюється природна екосистема, в якій рослини у вегетаційний період

захищають ґрунти від непродуктивної втрати вологи, водної ерозії і дефляції, а в осінньо-зимовий період затримують сніг, вбирають вологу, виконують протиерозійну і водонакопичувальну функції.

По-друге, ґрунтозахисну функцію забезпечує мілкий обробіток, оскільки він не руйнує природної структури верхнього шару, формує вертикальний дренаж ґрунту. Завдяки утворенню перегнійного шару органіки різноманітного походження (мульчі) в ґрунті краще накопичується та утримується волога, зменшується ризик ерозії.

Особлива важлива роль мілкої обробки ґрунту простежується в осінньо-зимовий період, коли кореневі рештки, залишаючись у ґрунті, зміцнюють верхній родючий шар, що убезпечує його від змивання та вивітрювання.

Завершуючи системний аналіз та наукове обґрунтування багаторічного досвіду органічного землеробства, необхідно зазначити, що під впливом чинників цієї системи згідно з даними Полтавської філії Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України», вміст гумусу – головного показника родючості ґрунту та ефективності технологій – збільшився на 0,53–1,57 %. Особливо відчутний процес ґрунтоутворення на еродованих землях, урожайність яких за цей період практично досягла показників на рівнинних полях.

Отже, можна констатувати, що у ПП «Агроекологія» вже сорок років успішно функціонують технології виробництва екологічно безпечної продукції рослинництва й тваринництва, збереження і розширеного відтворення родючості ґрунту, які об'єднані в єдину систему органічного землеробства. Аналіз всіх чинників багаторічного досвіду дозволяє нам створити модель системи органічного землеробства (рис 1).

Рис 1. Модель системи органічного землеробства

Теоретично обґрунтовуючи багаторічний досвід С.С.Антонця, доходимо висновку, що Природа допомагає Людині розумній (*Homo sapiens*) добувати свій хліб насущний без шкоди для здоров'я. Допомагає, спрямовуючи свої біологічні процеси в напрямку максимальної доцільності, у взаємозв'язку між потребою людини і самозбереженням. І це - вища матерія. Не кожному дано її зрозуміти, досягнути її високий сенс. Я ж починаю розуміти, що заважає навіть добре освіченим спеціалістам поринути у глибину ноосферного мислення.

Зізнаюся, що мені також на перших порах не все було зрозуміло. Я гадав: чому так складається? Невже накопичених за рахунок правильної сівозміни поживних речовин достатньо для того, щоб сформувався

достойний урожай високої якості? За рахунок чого досягається оптимізація фітосанітарного стану посівів? Розмірковував над цими й іншими питаннями.

Пізнання біологічного сенсу процесів, які вивчав у ході аналізу, стало для мене другою вищою освітою. Нові знання ненав'язливо, терпляче, де лагідно, а де й суворіше вбивав у мою свідомість мій шеф. Це тривало, коли ми оглядали при об'їздах поля господарства, на вікендах в альтанці, що стоїть у дворі Семена Свиридоновича, та й загалом щоразу, коли нам випадало зустрічатися.

А ще дуже корисними для мене стали недільні зустрічі і часті дискусії, коли в ми збиралися Антонців за участі наших колег – Віктора Миколайовича Самородова, Віктора Васильовича й Ірини Андріївни Рябченків. Такі дискусії тривали раніше, відбуваються вони й нині у дворі Антонців за тарілкою смачного борщу, завжди якоюсь смачною другою стравою і, звичайно ж, чаркою віскі чи коньяку.

Семен Свиридонович добре сприймає розмови і вислуховує враження гостей з приводу природного господарювання, але щиро обурюється, коли хтось із нас заговорить про добрі посіви пшениці озимої чи кукурудзи на тлі інтенсивного використання агрохімікатів. «Доброго хліба з агрохімікатами бути не може!» - щоразу запевняє нас. І додає, що органічне землеробство – це ще й справа, яка зачаровує. Вона породжує романтизм – одвічне прекрасне прагнення людини творити добро. Але ця справа потребує високого інтелекту, знань і багаторічного досвіду. А я б додав – ще й патріотизму.

Велике, справді, бачиться на відстані. Теорія і практика органічного землеробства і нині викликає повагу у зв'язку із збереженням земель і розширенням асортименту екологічно безпечних продуктів харчування, а сповна вона буде оцінена згодом, уже нашими вдячними нащадками. Це кредит знань і досвіду майбутнім поколінням.

Успішний досвід ПП «Агроекологія» доводить, що, при бажанні, кожному під силу вирішувати глобальну екологічну проблему збереження планети локально, у своєму господарстві.

Чи не тому світова спільнота все більше уваги звертає на необхідність турботи про здоров'я людини.

У цьому контексті треба згадати Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН, в якій наголошується, що саме збереження здоров'я є єдиним критерієм доцільності всіх, без винятку, сфер діяльності людського співтовариства.

У 2012 році Організація Об'єднаних Націй прийняла три природоохоронних Конвенції: Рамкову конвенцію про зміну клімату, Конвенцію про біологічне різноманіття і Конвенцію по боротьбі з опустелюванням. Україна є учасником усіх Конвенцій, отже, взяла на себе зобов'язання щодо їх виконання. Однак на урядовому рівні ще мало працюють у цьому напрямку, про це свідчить зокрема й відсутність політичної волі лідерів держави щодо широкого впровадження у виробництво системи органічного землеробства. Проте, я впевнений, настане для нас переможний час. І хоч органічне землеробство поки що не стало державною справою, та саме на державному рівні постане завдання виробляти чисту продукцію, яка б не шкодила здоров'ю людей. І вже протореним шляхом підуть не сотні, а тисячі послідовників виробників аграрної продукції в Україні й далеко за її межами.

ФОРМУЛА УСПІХУ

Мені хотілося, щоб читачі, окрім інформації про моє життя-буття, побачили в цій книзі досвід становлення особистості і скористалися ним у своєму житті, шукаючи власну формулу успіху.

За великим рахунком, усі складові успішної діяльності людини давно відомі, затримка за невеликим – за вмінням і бажанням їх використовувати.

Аксіома життя: якщо хочеш бути успішним – потрібно багато працювати.

Неможливо досягти успіху, займаючись тим, що не до вподоби, до чого душа не лежить. Не витрачайте життя на нелюбиму роботу. При виборі професії або сфери бізнесу вашою першою думкою повинна бути така: до чого я найбільше придатний, які здібності маю? Де можу їх проявити, щоб із успіхом брати участь у цьому житті.

Важливо усвідомлювати також, що:

без знань у вас немає шансів;

якщо не почнеш діяти, то ніколи нічого й не досягнеш;

наступ – головний секрет успіху.

Отже, головне – визначити ціль, завзято дотримуватися обраного курсу, а засоби реалізації наміченого знайдуться самі собою. Велика впевненість у своїх силах – попередник великих справ. Не варто розпорошуватися – багатознайство розуму не додасть.

А ось мета, підкріплена письмовим планом, має більше шансів втілитися в реальність.

Можливо, наполеонівський принцип – "Головне - вплутатися в бійку, а там подивимося" – не всі поділяють, але в моєму житті він неодноразово мав позитивний результат. Тому правильним є й вислів: «Успіх – дитя сміливості».

Шлях до результату – він справді у системному підході до вивчення і виконання кожної справи. Дуже важливо також ставитися до роботи творчо,

зводити всі ідеї, які з'являються в процесі діяльності, у систему, за допомогою якої розробляти для себе ефективну і логічну програму. Успіх треба готувати.

Мій принцип – «Тільки вперед!». В його основі лежать добре відомі істини:

- визнач мету;
- не очікуй чудес;
- нікого не звинувачуй;
- постійно працюй. Успіх досягається працею.

Такий принцип і у вихованні дітей:

- По перше, виховуй своїм прикладом.
- По-друге, вимагай від дітей, щоб вони
 - добре навчалися;
 - займалися спортом;
 - вивчали іноземну мову;
 - цікавилися музикою, грали на музичних інструментах;
- По-третє, за синами я залишав свободу у виборі спеціальності і дружини.

Будь наполегливим, але не впертим.

Отож - не бійся покидати свою зону комфорту, інакше ніколи не дізнаєшся, на що ти здатний.

Для творчої роботи і, загалом, для життя дуже корисно читати розумні книги, тому повторю заповіт Ф. Достоевського: «Вчіться і читайте. Читайте книги серйозні. Життя зробить все інше». У здоровому тілі – здоровий розум, якщо вам вдасться цього досягти, вважайте, що ви вже успішні.

Введіть у своє життя регулярні фізичні заняття, оберіть той вид спорту, який вам найбільше підходить. «Спортивні втіхи», як раніше це називалося, необхідні у повсякденному житті. Ну і нагадую ще раз: їжа має бути ліками, а ліками має бути їжа. Раціональне харчування – основа здорового способу життя.

Необхідної психо-емоційної розрядки допоможе досягти ваше хобі. Для мене особисто це – бджільництво, гра на акордеоні, з юних років – англійська мова, гарна музика. Улюблені заняття розслаблюють організм і стимулюють відпочинок мозку.

Гроші – не завжди найголовніше.

У своїй роботі я завжди керувався особливими принципами, назовемо їх «принципи лідерства»:

- Керівництво колективом, як і взагалі будь-яка робота, вимагає спеціальних знань, творчості і, за необхідності, обґрунтованого ризику. Ризикуйте зважено. Дослухайтеся до своєї інтуїції.
- Твердий характер керівника повинен поєднуватись із гнучкістю розуму.
- Ідеї розробляються, аналізуються і реалізуються разом із колективом. Лідерство – не сольний виступ. Суть лідерства полягає у свідомому зверненні за допомогою до колег. Разом у вас більше енергії. Думайте у позитивному руслі. Необхідно довіряти колегам, сповідуючи принцип делегування повноважень.
- Обирайте напрям головного удару!
- Створюйте в колективі позитивний робочий клімат, щоб співробітники ходили на роботу із задоволенням.
- Секрет успіху керівника в його щирості, тому ефективним є залучення співробітників до кола близького спілкування. Запорукою успішного керівництва є збереження дружніх стосунків із членами колективу.
- Необхідно стимулювати роботу і розвиток співробітників.
- Проводити регулярно зустрічі з колективом, а також бесіди на особисті теми.
- Пропонуйте свої думки ненав'язливо, але обґрунтовано.

- Шлях керівника складається не тільки з приємних подій, трапляються і прикрі справи. Головне – не надавати розголосу пліткам і анонімкам, не зважати, крокувати своїм шляхом,
- Спеціалістам, особливо молодим, на виробництві часто загрожує небезпека захопленням алкоголем, але пам'ятайте: «багато вина – мало розуму».
- Нікому не відмовляйте, але ставте свої умови.
- Використовуйте принцип Сократа: «Не давай негативних відповідей».

І на завершення: Людина не може відбутися і прожити повноцінне життя у відриві від долі своєї Вітчизни.

ДО ЧИТАЧІВ

Академіку К.М. Ситнику належать слова: «Справа батька тільки тоді чогось варта, коли сини продовжують іти його стопами».

Я пишаюся тим, що обидва сини пішли шляхом батька. Вони порядні молоді люди, самі уже батьки.

Підросли онуки. Катюша закінчила факультет економіки та менеджменту академії, працює в банку, одружена. Павлик після четвертого курсу агрономічного факультету рік стажувався на фірмі Pioneer у Сполучених Штатах Америки, зараз навчається за індивідуальним графіком у магістратурі академії і працює в науковому відділі фірми Pioneer. Анечка навчається на третьому курсі агрономічного відділення Полтавського аграрно-економічного коледжу. Альоша у шостому класі. Давид готується йти до школи.

Я побудував дім, посадив сад.

Наче б земна місія чоловіка виконана, але маю ще багато планів. Може, це й пишномовно сказано, але майже все життя звучать у пам'яті чотири рядки з вірша невідомого мені автора:

Мир не достроен,
Мир в лесах стоит,
Его ещё должны коснуться руки,
Не чьи-нибудь, а именно мои.

Моїм рукам, моєму розуму ще вистачить роботи.

Взявшись за перо, я не приховую, що свідомо вирішив глянути на світ із висоти своїх прожитих років, накопиченого досвіду, залишити пам'ять, а також поради своїм нащадкам, усім, кого зацікавить ця розповідь.

Окремі епізоди в різні періоди життя, на яких базується сюжет книги, свідчать, що всі мої дії були підпорядковані здійсненню планів, завдань, які стояли на той час переді мною у досягненні мети.

Прожив я своє життя у постійній праці, творчій і фізичній, з енергією, боротьбою, в якій завжди залишався чесним із собою й людьми. З дитинства мені довелося добиватися всього самому. Але я жив заради своєї сім'ї, мав мету і непорушну віру в те, що зможу її досягти, якщо працюватиму постійно і чесно, на користь суспільству.

Всі ми народжуємося для любові, і я не виняток. Я не був великим фанатом, але не був і споглядачем - був активним учасником усіх подій, що відбувалися довкола. Аналізуючи пройдений шлях, розумію, що в кожному колективі, де навчався, служив і працював, був таки не в останніх шеренгах, а в перших.

І справді - у житті часто так буває, що певний фініш стає черговим стартом, як наразі й моя сповідь.

Все життя я навчався, а коли набрався розуму, навчав дітей своїх і онуків, навчав студентів і аспірантів. Я щасливий від того, що і часточка моїх знань допомогла, або ще допомагатиме їм у житті. Як і багатьом моїм учням, зокрема аспірантам, серед яких запам'яталися Надія Бондаренко, Олександр Махоткін, Світлана Черних, Юрій Федорченко, Сергій Гришенцев, Олег Горб, Віктор Гукало, Марина Піщаленко, Світлана Писаренко, докторант Антоніна Калініченко.

І в науково-дослідному інституті, і в академії я працював і працюю з молоддю, це прекрасні люди, яких я перш за все поважаю. Студентам я даю знання, ділюся досвідом, а вони надихають мене на життя, живлять своєю енергією і бажанням творчості. Хіба це не приємно, хіба це не щастя? **Мабуть, правдивою є одвічна істина: щастя досягає той, хто прагне зробити щасливими інших.**

Я ніколи не принижував людей, якщо доводилося повчати, робив це з усмішкою, акцентуючи на тих негативних наслідках, до яких могла призвести певна поведінка підлеглого. Де б я не працював, мені хотілося створювати в колективі такий настрій, **щоб співробітники любили свою роботу і дорожили нею, щоб нас усіх єднали дружні стосунки.**

Всі мої справи і досягнення були б неможливими без порядку і злагоди в сім'ї, все, що зроблено і надбано за життя, розділяємо порівну. Я вдячний долі, що на моєму шляху зустрілася Людмила Павлівна, котра стала для мене люблячою і лагідною дружиною. Без її підтримки більшість планів і починань просто не здійснилася б. В нашому житті, зокрема у вихованні синів вона вміла створювати позитивний настрій.

Я вдячний і своїм синам Володі і Павлику - вони, виростаючи, не завдавали нам багато клопоту. Вдячний своїм онукам – Катюші, Павлику, Анечці, Олексію, Давиду, по-перше, за те, що вони у нас є, і за те, що вони надихнули мене на цю сповідь. Хочеться сподіватися, що вона буде для них цікавою і корисною.

Я вдячний моїй мамі Анні Павлівні, бабусі Олександрі Яківні, дідусеві Павлу Петровичу за їхнє виховання, за їхню любов і підтримку.

Доземний уклін батькам дружини – Павлу Івановичу і Марії Андріївні Зябловим - за порядну, сумлінну, спокійну доньку.

Моїм науковим керівником в аспірантурі і науковим консультантом з докторської дисертації був академік ВАСГНІЛ Петро Іванович Сусідко. Він наш земляк із села Орлик Кобеляцького району. Саме йому завдячую всім, чого я досяг у науці. Адже я був сумлінним учнем, і мав учителя, який мене спрямовував у житті.

Я вдячний долі, що звела мене з легендарною Людиною, генієм землеробства, Героєм Соціалістичної Праці, Героєм України Семеном Свиридоновичем Антонцем. Співпраця з ним стала для мене великою школою, а його донька Антоніна Семенівна, журналіст за освітою, - співавтором і літературним редактором усіх наших статей і книг, присвячених системі органічного землеробства, автором яких є і Семен Свиридонович. Велика повага у моєму серці до берегині цього роду - Марії Пантелеймонівни.

Я вдячний колегам, з якими працював у різні періоди життя. Повага між нами була головним секретом успіху.

Я вдячний усім, хто зустрівся на моєму життєвому шляху, хто добрим прикладом і порадами формував мій характер, допомагав робити добрі справи і просто - хто йшов поруч, брав участь у моїй долі. Всі разом ці люди зробили мене таким, яким я є.

Життя продовжується. Воно прекрасне, і я живу у творчому пошуку нових яскравих рішень, нових справ, у нових сподіваннях на успіхи.

СЛОВО КОЛЕГ

Григорій Пимонович Жемела,

доктор сільськогосподарських наук,
професор,
академік Академії наук вищої школи України

МАЙЖЕ ПІВВІКУ ПОРЯД

У далекому 1972 році я був членом екзаменаційної комісії з прийому вступних іспитів до аспірантури Всесоюзного науково-дослідного інституту кукурудзи. Добре пам'ятаю, як на екзамен зі спеціальності ентомологія зайшов стрункий енергійний молодий чоловік, узяв білет і почав відповідати без підготовки. Чітко виклав біологію шкідників, про яких ішлося у білеті, навів їхні латинські назви. В науково-дослідному інституті більше уваги приділяється практичним питанням, і на них він теж добре відповів, але членів комісії ще більше вразило його знання латини.

Завідувач лабораторії ентомології, професор Петро Іванович Сусідко, до якого він вступав в аспірантуру, поцікавився: «Може, ви й англійську мову заодно складете? Серед нас є члени комісії, які знають її».

Віктор Микитович, а це був він, спокійно відповів: «Можна й англійську». Якимось було незвично: прийшов агроном із колгоспу, а тут тобі і латинь, і англійська...

Так ми познайомилися з Віктором, із яким уже майже піввіку працюємо разом. Спочатку в Інституті кукурудзи у Дніпропетровську, а останні 28 років – у Полтаві в нашому сільгоспінституті, нині – в академії.

В аспірантурі він із головою поринув у вивчення шкідників пшениці озимої і часто приходив до мене в лабораторію якості зерна, яку я очолював, за допомогою, і завжди отримував її.

Пізніше, коли Віктор Писаренко захистив кандидатську, а потім і докторську дисертації, ми тісно співпрацювали в лабораторії, на дослідному полі, на нарадах і семінарах із впровадження новинок науки у виробництво.

За натурою Віктор Микитович оптиміст, він завжди врівноважений, веселий, привітний, а частенько ще й щось собі наспівує.

До речі, він став досить молодим доктором сільськогосподарських наук у галузі землеробства. Тоді наш генеральний директор (?) Володимир Сергійович Циков говорив про нього: «Вот, Витя Писаренко – нормальный парень, ни в какие группировки не ввязывается, стал доктором и не загордился. По своему характеру он – полевой командир».

Як свого часу в Дніпропетровську, так і тепер у Полтаві Віктор Микитович завжди в роботі, можна по-доброму позаздрити його успіхам і здобуткам: видано більше двох десятків книг, опубліковано більше двохсот журнальних статей – це солідний внесок в аграрну науку.

Ми обидва майже все життя працювали на виборних посадах. Не пригадую такого випадку, щоб у Дніпропетровську хтось колись його не підтримав при таємному голосуванні, коли обирали Віктора Писаренка на посаду старшого наукового співробітника, завідувача кафедри чи відділу. В Полтаві його чотири рази обирали ректором – і також завжди практично одноголосно.

Віктор Микитович добре відомий в Україні і за її межами вчений із захисту рослин, його наукові розробки широко використовуються у виробництві. І йому є що сказати своїм молодим послідовникам, адже його життя завжди було наповнене цікавою й корисною для суспільства роботою. Тож вважаю, що і ця його щира сповідь зацікавить молодь. Я прочитав її із задоволенням і бажаю йому, всій його родині доброго здоров'я, щастя на довгі роки.

Микола Миколайович Опара,

кандидат сільськогосподарських наук,
професор кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова ПДАА,
заслужений працівник сільського господарства України,
відмінник аграрної освіти України,
заступник голови Громадської спілки «Полтавське товариство
сільського господарства»

ЙОГО ЖИТТЄВЕ КРЕДО – «ТІЛЬКИ ВПЕРЕД!»

Віктор Микитович Писаренко – людина неординарна, зустрівшись і поспілкувавшись із ним хоч раз, запам'ятаєш його назавжди. Пригадую, як він з'явився в Полтавському сільськогосподарському інституті на кафедрі ботаніки та захисту рослин: професор, педагог - такий собі жвавий чоловік, розумний, життєрадісний, із почуттям гумору. Позналились... І якось так склалося, що у тривалій бесіді він розкрив, як то кажуть, душу, розповів про свій життєвий шлях до приходу в наш інститут. «Мабуть, – сказав тоді Віктор Микитович, – мені на роду було написано стати вченим агрономом...».

Свою трудову діяльність Віктор Писаренко розпочав у Миколаєві - працював токарем, далі – служба в Радянській Армії. У солдатських снах часто бачив рідний радгосп, сільську домівку – тягнуло його додому, до землі... Тому твердо вирішив стати агрономом! Успішно закінчив Херсонський сільськогосподарський інститут, де зустрів своє кохання.

Працюючи агрономом, відчував, що існує ще чимало питань, на які йому треба знайти відповіді, тому вступив до аспірантури Всесоюзного науково-дослідного інституту кукурудзи (м. Дніпропетровськ). Успішно захистив кандидатську дисертацію, працював спочатку молодшим, а згодом – старшим науковим співробітником, завідувачем лабораторії ентомології, завідувачем відділу захисту рослин цього ж інституту. У 1985 році захистив докторську дисертацію на тему: «Екологічне обґрунтування системи захисту зернових культур у сівоzmінах Степу України».

У 1990 році за конкурсом був обраний на посаду професора кафедри ботаніки та захисту рослин Полтавського сільськогосподарського інституту, а невдовзі – завідувачем реформованої кафедри екології і ботаніки.

3 жовтня 1996 року професор В.М.Писаренко був обраний ректором Полтавського державного сільськогосподарського інституту. Обійнявши цю посаду, з усією притаманною йому енергією взявся за справу. Мені, як тодішньому директору Полтавської державної сільськогосподарської дослідної станції ім. М.І.Вавилова, приємно було співпрацювати з Віктором Микитовичем у наших спільних наукових дослідженнях, готувати публікації для створеного з його ініціативи наукового фахового журналу.

Та особливо цікавою стала для мене діяльність, коли за пропозицією Віктора Микитовича я був обраний завідувачем кафедри землеробства та агрохімії. Ще через рік я став проректором із наукової роботи інституту. Тут мав змогу сповна побачити талант Віктора Писаренка як організатора, будівничого, хлібороба, педагога, науковця.

Хочу навести лише один приклад, який характеризує Віктора Микитовича як господаря. На території інституту стояв довгобуд: через розпад Радянського Союзу й відсутність фінансування довелося припинити зведення нового навчального корпусу, який ми планували використовувати для підготовки 250 іноземних громадян. Уже точилися розмови про те, що цю будівлю пора розбирати і тихенько вивозити за межі інституту.

І ось одного разу Віктор Микитович кличе мене: «Пішли зі мною!». В руках він тримав сокиру. Підіймаємося на дах недобудованого корпусу, і Віктор Микитович почав зрубувати дерева, які вже встигли там вирости, скидати їх униз. «Будемо будувати!», – ось так повідомляє мені своє рішення і розказує, що й де планує розмістити.

Приміщення загальною площею 10 тис м² було добудоване у дві черги без єдиної гривні бюджетного фінансування. А вже із введенням в експлуатацію нового корпусу у нас вирішилася проблема дефіциту навчальних приміщень.

Про особливу любов Віктора Писаренка до землі, до хліборобської праці свідчив навіть інтер'єр його ректорського кабінету. Заходиш до нього – і передусім помічаєш картину, на якій зображено поле пшениці, а в ній стежка біжить до горизонту. Віктор Микитович із гордістю пояснював: «Це моя улюблена картина. Ця польова стежина вивела мене в люди, у широкий світ життя і науки». В глибині кабінету – ікона Божої Матері «Спорительниця хлібів». Там Богородиця зображена сидячою на хмарах, її руки розкриті для благословення. А внизу – вже зібране поле, на ньому серед квітів і трав стоять і лежать снопи жита. Перед цим образом моляться про примноження плодів земних і небесних, просять благословення на працю. Придбав її Віктор Микитович у Мгарському монастирі під Лубнами, де вона й була освячена. То – його оберіг, символ вічності буття і найціннішого, що є на Землі – святого хліба.

Про село і його проблеми у різних регіонах України професор Писаренко знає чимало. Тому він глибоко переконаний у необхідності використання передових технологій для їх ефективного розв'язання: «Будь-яка теорія неодмінно повинна йти в ногу із практикою. Мрію про те, щоб ми не пленталися за європейським Заходом, а навпаки - щоб він наздоганяв нас».

Писаренко – людина новаторського мислення, реформатор, талановитий керівник. Перед своїми колегами він завжди ставив стратегічні завдання – широко впроваджувати сучасні інформаційні системи в навчальний процес, розробляти власні ефективні методики інтерактивного викладання дисциплін. Спільно з педагогічним колективом навчального закладу по-новітньому тлумачив стратегію фундаментальної академічної освіти: «Навчальна галузь переживає час реформ. Ми теж беремо активну участь у цьому оновленні. Наш випускник, окрім ґрунтовних знань, повинен вирізнятися вільним поглядом на світ, системним мисленням, упевненістю в собі, вмінням реалізувати власні ідеї. Такий результат ототожнюється з європейським рівнем освіти».

За період роботи В.М.Писаренка на посаді ректора контингент студентів збільшився вдвічі, він складав понад 9000 осіб. З'явилися нові сучасні спеціальності й спеціалізації. З його ініціативи було створено потужний навчально-науково-виробничий комплекс, де здобували освіту понад 12 тисяч студентів. Зусиллями Віктора Микитовича Полтавський сільськогосподарський інститут набув статусу «Полтавська державна аграрна академія», до складу якої ввійшли сім навчальних закладів I-II рівнів акредитації – коледжі й технікуми.

Була розроблена і впроваджена в життя програма ступеневої освіти, повної комп'ютеризації навчального процесу, значно розширилися площі і фонди бібліотеки. З метою поглиблення знань студентів з іноземних мов було відкрито сучасний «Мовний центр». Почав працювати «Центр кар'єри», де студенти-випускники отримують вичерпну інформацію про можливості працевлаштування.

З метою наближення навчального процесу до виробництва було створено філіали академії на базі сучасних передових господарств – ПП «Агроекологія» Шишацького та СВК «Маяк» Котелевського районів, які очолюють Герої України Семен Антонєць і Тетяна Корост. Тут студенти проходять навчальну практику, проводять наукові дослідження. Стало традицією захищати випускні дипломні роботи безпосередньо на виробництві. Успішно працює створений інститут післядипломної освіти.

Матеріальна база включає п'ять навчальних корпусів, навчально-виробничі майстерні, потужний спортивний комплекс, бібліотеку, читальні зали, віварій, який визнано кращим серед вищих навчальних закладів України.

З перших днів на посаді ректора В.М.Писаренко відстоював своє переконання: висококваліфікованим спеціалістом неможливо стати без наукової роботи. Тому першим кроком було створення в структурі академії науково-дослідного інституту агрономії, завданням якого була координація наукових зусиль факультетів механізації сільського господарства та агрономічного. Вченими-селекціонерами лабораторії селекції озимої

пшениці було створено ряд високопродуктивних сортів озимої пшениці, гороху, проса, сої. Велися широкомасштабні дослідження із ґрунтозахисної біологічної системи землеробства, енергозберігаючих технологій у рослинництві, використання відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві. В аспірантурі проводилася підготовка здобувачів наукового ступеня кандидата наук із 13 спеціальностей. Успішно виконувалися спільні міжнародні та освітянські проекти за участі 16 країн світу.

Завдяки Віктору Писаренку було збудовано Центр дозвілля студентів, естетично оформлені вестибюлі навчальних корпусів, кафедра переробки продукції тваринництва, обладнано п'ять нових спортивних залів, тир для кульового спорту, розширено експозицію музею академії, якому присвоєно звання народного. На території інституту з ініціативи Віктора Писаренка встановлено пам'ятники всесвітньо відомим вченим – М.І.Вавилову і В.І.Вернадському, пам'ятний знак випускнику академії, Герою Соціалістичної Праці, Герою України, засновнику ПП «Агроекологія» Семену Свиридоновичу Антонцю, скульптурну композицію «Одвічний годувальниці українського народу», меморіальні дошки ряду видатних вчених вузу.

Як науковець В.М. Писаренко зробив вагомий внесок у розробку екологічно-обґрунтованих систем захисту рослин від шкідників, хвороб і бур'янів, теоретично обґрунтував систему органічного землеробства. В його доробку – понад 200 наукових праць, 19 книг. Під його науковим керівництвом захищено 19 кандидатських дисертацій.

Трудові здобутки В.М. Писаренка гідно відзначені на державному рівні: орденом «За заслуги» III ступеня, Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, Грамотою Верховної Ради України «За заслуги перед українським народом» та багатьма іншими нагородами. Та найбільша із них, як вважає Віктор Микитович, це довіра людей, колективу, якому він віддав майже 30 років життя.

Віктор Писаренко – людина щирої душі й великого серця, а ще – палкий романтик. Якось він зізнався, що з особливою повагою ставиться до

людей, які вміють грати на музичних інструментах. За три роки, з притаманною йому наполегливістю у досягненні мети, він освоїв акордеон, і тепер не розлучається з ним у вільний час.

Напередодні його 65-річного ювілею я зустрів Віктора Микитовича в неофіційній обстановці: сидить задумливий, щось пише, а поруч стоїть акордеон... Цікавлюсь: «Як настроїв, що далі?». «А що далі? – відповідає. – Закінчую підручник «Агроекологія: практичні заняття для студентів». Розпочав статтю для ювілейного номера журналу «Вісник Полтавської державної аграрної академії».

Потім бере акордеон – і лине милозвучна пісня:

Посидим по-хорошому,
Пусть виски запорошены –
На земле жили-прожили
Мы не зря...

Справді, не даремно прожиті роки... Зроблено чимало.

Колись один політичний діяч України сказав: «Якщо твої плани розраховані на роки – сій хліб, якщо на десятиріччя – саджай дерева, а якщо на віки – рости дітей». Плани Віктора Микитовича розраховані на віки. Адже справу батька продовжують його сини. Старший, Володимир, – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу. Молодший, Павло, – доктор сільськогосподарських наук, професор, перший проректор Полтавської державної аграрної академії. А ще – онуки, які весь час тримають Віктора Микитовича у високому тонусі.

Працюючи нині завідувачем кафедри екології, охорони навколишнього середовища та збалансованого природокористування, Віктор Микитович з головою поринув в органічне виробництво. З-під його пера вийшли в світ книги про систему органічного землеробства, про досвід вирощування органічних продуктів в аграрних підприємствах, фермерських і селянських господарствах.

«Життя прожити – не поле перейти, – говорить Віктор Микитович, – попереду ще багато задумів». Тож – «Тільки вперед!».

Андрій Андрійович Смердов,

доктор технічних наук, професор,
лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки,
академік Академії інженерних наук України,
Академії наук прикладної радіоелектроніки
Білорусі, Росії, України,
Міжнародної академії аграрної освіти

Щирість – це одкровення серця. Мало хто володіє нею...

Фр. Ларошфуко

ЛЮДИНА, ЯКІЙ ВКЛОНЯЮСЯ

З Віктором Микитовичем Писаренком познайомився в 2002 році, коли шукав роботу після переїзду зі Львова до Полтави. І що це особистість – зрозумів із першої зустрічі, що й сприяло моєму вибору: після знайомства із ректорами чотирьох полтавських вишів обрав місцем роботи саме Полтавську державну аграрну академію, де очолив кафедру фізики, автоматизації та механізації виробничих процесів. Відверто кажучи, мені – радіоінженеру, випускнику Львівської політехніки, було не просто розпочати роботу у вузі, що готує фахівців-аграріїв.

Одна із рис характеру Віктора Микитовича, яка свідчить про мудрість керівника, – вміння вислухати людину, підтримати цікаві ідеї, які здатні покращити роботу. Працюючи поруч із ним, постійно відчував його підтримку. Це стосується і пропозиції про доцільність трансформації наукової спеціальності «Медичні прилади і системи», яка використовувалася в підготовці фахівців у галузі медичної інженерії, в нову спеціальність – «Біологічні і медичні прилади і системи», яка включала б також підготовку фахівців у галузі агроінженерії.

З його допомогою було пройдено непростий шлях - через Міністерство освіти і науки та Міністерство юстиції, щоб у 2006 році така спеціальність була відкрита в Україні. Першим серед аграрних вишів захист докторських

дисертацій з цієї спеціальності провів Харківський Національний технічний сільськогосподарський університет ім. Петра Василенка. Мені було запропоновано опонувати роботам викладачів Таврійського агротехнологічного університету докторантів Л.Є. Нікіфорової та В.І. Федюшка. У подальшому викладач нашої кафедри О.М. Петровський захистив кандидатську дисертацію «Біотехнічна система передпосівного опромінення насіння електромагнітним полем високочастотного діапазону» з цієї ж спеціальності в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут ім. І.Сікорського».

В лабораторії кафедри були проведені експериментальні роботи, які засвідчили прискорене проростання насіння, підвищення продуктивності рослин і, як наслідок, – підвищення врожайності. Віктор Микитович наполегливо рекомендував перейти до польових випробувань.

Пристрасть до нового і любов до експерименту – це також визначальні риси його характеру. Він всіляко підтримував розробку пристрою для польового експерименту, допомагав організувати його проведення. Випробування проводилися на базі аграрного підприємства. Було посіяно 50 кг опроміненого насіння ячменю сорту Гетьман. Застосування передпосівної обробки насіння покращило енергію його проростання, що підвищило польову схожість на 20–27%, стимулювало розвиток рослин ячменю в усіх фазах. Як наслідок, врожайність зросла на 24%. Створений нами апарат опромінення насіння отримав золоту медаль на XXIII Міжнародній агропромисловій виставці-ярмарку «Агро–2011».

Добре пам'ятаю, як восени 2003 року Віктор Микитович запросив генерального директора Полтавського НВО «Промелектроніка» М.Ю. Полякова і мене спільно обговорити можливості проведення робіт в галузі відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) для використання їх у сільському господарстві. Об'єднання «Промелектроніка» взяло на себе значну частину витрат на проведення цих робіт. Вирішили в першу чергу зосередитись на сонячній енергії, потенціал якої є достатньо високим для широкого

впровадження геліосистем. Зі сторони об'єднання в роботу включився заступник генерального директора В.С. Бондаренко, від академії - аспірант кафедри О.М. Брикун. Були встановлені науково-технічні контакти з організаціями і фірмами України, що працювали згідно з «Програмою державної підтримки розвитку нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії і малої гідро- і теплоенергетики», зроблена оцінка можливого потенціалу ВДЕ Полтавської області з врахуванням статистичного узгодження енергопотоків сонячного випромінювання і гарячого водопостачання на тваринницьких фермах, встановлені творчі контакти з Всеросійським науково-дослідним інститутом електрифікації сільського господарства, директор якого - академік Російської академії аграрних наук Д.С. Стребков - очолював Російську секцію Міжнародного товариства з Сонячної енергії. На IV Конгресі з відновлювальної енергії в сільському господарстві країн Центральної і Східної Європи (2005 р.) доповідь представників Полтавської академії «Стохастична модель сонячної енергії» викликала велику зацікавленість його учасників.

У 2009 році було підписано договір між Полтавською державною аграрною академією та Об'єднанням шкіл Електричних (ОШЕ) № 1 м.Краків про співпрацю з реалізації польсько-українського освітнього проекту з відновлювальних джерел енергії. Завдання проекту передбачало: організацію навчального процесу з енергозбереження та ВДЕ за стандартами ЄС; експериментальне підтвердження економічної та екологічної доцільності впровадження ВДЕ; створення лабораторії відновлювальних джерел енергії у Полтавській державній аграрній академії; розробку освітніх та наукових матеріалів, лабораторних та практичних завдань для навчального процесу на базі лабораторій Кракова і Полтави. Проект вели зі сторони Польщі професор Ришард Титко, від Полтавської академії - доцент кафедри Володимир Калініченко.

У рамках зазначеного польсько-українського проекту у 2010 році на інженерно-технологічному факультеті Полтавської аграрної академії було

відкрито лабораторію «Енергозбереження та відновлювальних джерел енергії», яка включала, по-перше, діючі установки і, по-друге, спеціалізовані навчальні аудиторії. Діюче обладнання використовувалось у навчально-наукових цілях і для забезпечення гарячою водою студентських гуртожитків, навчальної ветеринарної клініки, віварію та їдальні академії. Спеціалізовані аудиторії використовуються в навчально-методичних цілях для ведення лабораторних занять із вивчення особливостей будови, монтажу та принципів дії обладнання, яке виробляє відновлювальну енергію. У навчальні плани трьох факультетів академії (інженерно-технологічного, ветеринарної медицини, виробництва та переробки продукції тваринництва) було впроваджено нову дисципліну «Енергозбереження та ВДЕ».

Крім того, на інженерно-технологічному факультеті магістрам викладалася дисципліна «Енергопостачання в АПК». Створена з ініціативи і за постійної підтримки ректора академії В.М. Писаренка лабораторія «Енергозбереження та ВДЕ» за своїми можливостями стала однією із кращих серед аграрних вишів України. Методичне забезпечення навчального процесу було підкріплене виданням у 2010 році навчального посібника «Відновлювальні джерела енергії (досвід Польщі для України)», Варшава-Краків-Полтава.

Автори Ришард Титко і Володимир Калініченко взяли за основу польський підручник Ришарда Титко «Відновлювальні джерела енергії», який був затверджений Міністерством Національної Освіти Польщі і складений згідно з вимогами програм навчання для професійної підготовки техніків з монтажу та експлуатації пристроїв, що використовують відновлювальні джерела енергії. Д.т.н, професор С.А. Лавров, директор Українського інституту інформаційного і телекомунікаційного забезпечення агропромислової та природоохоронної галузей економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, відзначив, що «перевагою посібника є та увага, яка приділяється екологічним питанням, що вирішуються за рахунок впровадження ВДЕ».

Високу оцінку дав д.т.н., професор, декан природничо-технічного факультету Опольського Університету (Польща) Анджей Гавдзик: «Цей посібник, скромно названий авторами науково-популярним, робить надзвичайно цінний внесок у проблематику, пов'язану з використанням відновлювальних джерел енергії».

Закінчуючи спогади, як людина, ім'я якої внесено до ювілейного, 2000 року видання всесвітнього енциклопедичного довідника «Who is who in the World», хочу вклонитися Вам, Вікторе Микитовичу, за вашу людяність, розуміння, підтримку та сприяння всьому новому, творчому.

Vitaliy Pankin,

doctor of science,
USA, Florida, Miami

ДО ЮВІЛЕЮ ТОВАРИША

Віктора Микитовича Писаренка я знаю з 1972 року, з початку його навчання в аспірантурі Всесоюзного науково-дослідного інституту кукурудзи (ВНДІК). То були цікаві й незабутні роки поринання у світ аграрної науки - нас оточували відомі вчені: П.І. Сусідко – директор інституту, академік ВАСГНІЛ, науковий керівник Віктора Микитовича, Д.С. Фільов – член-кореспондент ВАСГНІЛ, В.С. Циков – академік ВАСГНІЛ, пізніше – директор цього інституту, А.О. Бабич – академік УААН, пізніше – директор Українського науково-дослідного інституту кормів та багато інших докторів наук і професорів, які очолювали провідні відділи та лабораторії інституту. Наукове середовище надавало змогу молодим спеціалістам-практикам стати в майбутньому успішними дослідниками і викладачами навчальних закладів сільськогосподарського профілю.

На початку свого життєвого шляху Віктор Микитович зазнав труднощів післявоєнних років. Закінчивши Херсонський сільськогосподарський інститут, він успішно освоїв на практиці технології та організацію сільськогосподарського виробництва в Прибузьких районах Миколаївщини. Але на цьому він не зупинився і вирішив підвищувати свій фаховий рівень, поринувши в дослідницьку роботу провідного Науково-дослідного інституту кукурудзи, який тривалий час очолював академік ВАСГНІЛ Антон Іванович Задонцев. Згадую і нашого завідуючого аспірантурою інституту - вимогливого Григорія Онисимовича Дейнегу.

В аспірантурі Віктор Микитович виділявся як ініціативний і прискіпливий дослідник, який ніколи не задовольнявся досягнутим. Постійно вишукував нові методи та методики за темою своєї наукової роботи. Як молодий учений, він завжди був активним учасником наукових конференцій,

дискусій щодо результатів наукових досліджень, активним «бійцем» у проведенні різних громадських заходів. Успішно очолював комсомольську організацію інституту.

Свою науково-дослідну роботу Віктор Писаренко блискавично завершив і захистив на спеціалізованій вченій раді Харківського сільськогосподарського інституту, став кандидатом біологічних наук.

Слід зауважити, що на початку навчання він уже мав сім'ю, двох малолітніх синів, яким приділяв багато уваги. У дорослому житті хлопці пішли батьківським шляхом – обидва стали докторами наук, професорами, але то вже – окрема історія.

Як успішного здобувача наукового ступеня кандидата наук, вмілого організатора, дирекція інституту призначила Віктора Микитовича старшим науковим співробітником лабораторії ентомології, яку він згодом очолив. На цей період припадає його найбільш відповідальна науково-дослідна робота в галузі захисту рослин, з якою він блискуче справився. Згодом очолив відділ захисту рослин і захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора сільськогосподарських наук.

Працюючи заступником директора з наукової роботи Жеребківської дослідної станції цього ж інституту, я постійно спілкувався з Віктором Микитовичем. Ми завжди мали дружні теплі стосунки, обмінювалися цікавою інформацією з проблем науки, мали спільних друзів та колег, цікаве спілкування з ними. Зазвичай він невимушено розпитував мене про мою роботу на дослідній станції, завжди розповідав про відгуки дирекції інституту щодо моєї роботи. Був у нас зокрема спільний товариш Петро Сергійович Авраменко, якого я знав ще з Ерастівської дослідної станції, де проводив дослідження за темою кандидатської дисертації, а Віктор Микитович мешкав з ним в одному будинку в дослідному господарстві Інституту кукурудзи. Часто втріох ми до пізньої ночі дискутували з наукових питань.

Віктор Микитович мав проблему із здоров'ям що привела його на курорт «Миргород», де на першому місці у лікуванні була мінеральна вода «Миргородська». Одного разу при зустрічі я його запитав: «А чому б тобі не переїхати з Дніпропетровська до Полтави - поближче до лікувальної оздоровниці? Матимеш роботу в Полтавському сільськогосподарському інституті». На той час я вже саме там працював. З цього приводу я зустрівся з ректором інституту О.М.Куценком, якому й порекомендував Віктора Микитовича як фахівця із захисту рослин. І невдовзі він переїхав до Полтави, очолив кафедру екології та ботаніки Полтавського сільськогосподарського інституту.

Характерно, що Віктор Микитович завжди тримав зв'язок із сільськогосподарським виробництвом, знав його проблеми, знаходив шляхи їх вирішення. Він не обмежувався роботою на кафедрі, а завжди, якщо цього вимагала ситуація, був на полі, де вирішувалася доля врожаю, давав поради і проводив науково обґрунтовані консультації. За це його поважали й цінували і в ВНДІК, і в Полтавському сільськогосподарському інституті.

На посаді ректора інституту, а згодом і аграрної академії, Віктор Микитович успішно реалізував свій багаторічний досвід керівника і вченого. Він завжди тримав руку на пульсі вимог часу щодо підготовки кваліфікованих спеціалістів для аграрної галузі, відтак на високому рівні проводилась і наукова робота у вузі.

Наприкінці 90-х та на початку 2000-х років аграрна освіта й наука зазнала істотних структурних змін, почалась інтеграція навчальних закладів у європейський освітній простір. Час вимагав розширення і вдосконалення навчальної бази аграрної академії. В той період було завершене будівництво 4-го навчального корпусу й Центру дозвілля студентів. Виконано великий обсяг робіт з осучаснення та ремонту будівель академії, навчальних аудиторій.

За ініціативи Віктора Микитовича було створено редакційно-видавничий відділ академії. Започатковано видавництво «Вісника

Полтавського сільськогосподарського інституту», де друкувалися наукові праці співробітників, що дозволило істотно покращити підготовку науково-педагогічних кадрів та методичне забезпечення навчального процесу.

За його керівництва суттєво реформовано інформаційний відділ. Була створена комп'ютерна мережа академії, Науково-дослідний інститут агрономії, де успішно ведеться робота із створення нових, більш продуктивних сортів пшениці озимої, гороху, проса, сої.

Особливих зусиль Віктор Микитович доклав до налагодження міжнародних зв'язків академії, зокрема із зарубіжними аграрними навчальними закладами Німеччини, Австрії, Франції, Великої Британії, Данії, Швеції, Польщі. Полтавська аграрна академія стала отримувати гранти, що сприяло всесторонньому її розвитку та інтеграції в європейську спільноту.

На території академії, з ініціативи Віктора Микитовича, було встановлено пам'ятні знаки та меморіальні дошки багатьом видатним особистостям аграрної науки і практики, пов'язаним з навчальним закладом та Полтавщиною.

Стільки пам'ятаю, Віктор Микитович завжди був і залишається активним пропагандистом здорового способу життя. Його цікавлять усі новинки цього напрямку. Часто при нагоді ми обмінювалися думками та інформацією про дієтичне харчування, фізичні вправи, народні методи лікування.

Віктор Микитович – яскравий пропагандист і прихильник органічного землеробства. Він автор багатьох публікацій, книг, посібників з цієї тематики. Поряд з роботою завідувача кафедри він бере активну участь в поширенні досвіду органічного землеробства ПП «Агроекологія». Вважаю, що його досвід, інтелектуальний ресурс приносить велику користь цьому господарству.

Віктор Микитович має багато послідовників і вдячних учнів, але особливими його спадкоємцями є сини Володимир та Павло, внуки, які його поважають і розуміють, і яких він всіх безмежно любить.

Дай, Боже, тобі, Вікторе Микитовичу, доброго здоров'я на многії літа, кипучої енергії, натхнення і звершення всіх твоїх задумів. Будь щасливим!!!

Владимир Николаевич Тищенко,

доктор сельскохозяйственных наук,
профессор, заведующий кафедрой
селекции и семеноводства

ЧЕТВЕРТЬ СТОЛЕТИЯ РЯДОМ

Приход Виктора Писаренко на должность ректора Полтавского сельскохозяйственного института связан с реорганизацией селекционного процесса по одной из самых главных культур – пшеницы озимой, селекция которой велась с 1970 года, и за этот период было создано 2 сорта пшеницы озимой - Коломак 3 и Коломак 5 доцентом В. И. Москаленко. За период ректорства Виктора Никитовича была развёрнута полномасштабная селекция селекционерами Н.М.Чекалиным, В.Н. Тищенко - с разработкой глобальных теоретических направлений. Эта разработка и использование эколого-генетического подхода, математического моделирования способствовала созданию зимостойких, высокопродуктивных, высококачественных сортов пшеницы озимой.

Ректор оказывал огромную помощь в обеспечении селекционного процесса и создания материально-технической базы для него. Спустя три года после избрания Виктора Никитовича лаборатория селекции озимой пшеницы была реорганизована в селекционный центр (Институт агрономии). Под непосредственным контролем со стороны В.Н.Писаренко в учхозе «Юбилейный» было расширено помещение полевой лаборатории, проведен капитальный ремонт под выставочный зал и лабораторию Института агрономии в новом корпусе на территории академии. Будучи прекрасным педагогом (по рейтингу преподавателей глазами студентов), имея опыт работы в научно-исследовательском институте Виктор Никитович способствовал развитию селекционного дела в аграрной академии.

Постоянно посещая селекционный участок при проведении полевых работ, при посеве, при уходе за посевом, при уборке, участвуя почти во всех днях поля, которые проводились и проводятся перед уборкой пшеницы

озимой, в международных, областных выставках, посвященных дню науки, дню работников сельского хозяйства, Виктор Никитович рекламировал научную продукцию академии. За период работы ректором коллективом селекционного центра было передано в государственное сортоиспытание и районировано 32 сорта полевых культур: пшеницы озимой – 20 сортов; гороха – 8 сортов, проса – 4 сорта. По сортам соответственно и организовывалось семеноводство, велось размножение и реализация семян высоких репродукций. По личной инициативе Виктора Никитовича селекционная структура работала на самофинансировании при поддержке ректората академии.

Следует подчеркнуть такую немаловажную деталь: в трудное время для вузовской науки (отсутствие финансирования) при поддержке Виктора Никитовича для успешной селекционной работы были приобретены 3 лёгких колёсных трактора, 1 тяжёлый колёсный Т-150, 2 селекционные сеялки: «Клён – 1,50»; «Клён – 4,5», опрыскиватель, легковая машина, отремонтированы лабораторные помещения. Было опубликовано 80 статей в научных журналах, написаны 3 монографии, 1 учебник (д. б. н., профессор Н.М. Чекалин, д.с.-х. н., профессор В.Н. Тищенко), защищена докторская диссертация (В.Н.Тищенко), кандидатская диссертация (М.Е. Баташова).

Следует отметить, что ежегодно выплачивались авторам сортов роялти, выдавались премии по случаю передачи сорта в сортоиспытание и получения авторского свидетельства, награждались грамотами Министерства аграрной политики (3 грамоты В.Н. Тищенко) Полтавской государственной администрации, областного совета, управления сельским хозяйством области (20 грамот). Доктор сельскохозяйственных наук, профессор В.Н. Тищенко был удостоен правительственных наград – ордена «Знак почёта» и звания «Заслуженный работник сельского хозяйства Украины».

Надо отдать должное Виктору Никитовичу - он жил успехами селекции, переживал за ход ведения селекционного процесса и в силу убеждений в нужности этого дела помогал селекционерам.

Как-то, будучи на селекционном участке, он обратил внимание на перспективную линию и постоянно контролировал её продвижение по питомникам. Позже эта линия была названа сортом Сагайдак, который успешно прошёл государственное сортоиспытание и внесен в государственный реестр сортов Украины, и теперь занимает огромные площади выращивания с урожайностью от 7 до 11 т/га.

В настоящее время, занимаясь консультативными работами в хозяйстве С.С.Антонца, Виктор Никитович предлагает и внедряет в производство сорта пшеницы озимой, проса нашего селекционного центра, за что коллектив Института агрономии и я лично ему очень признательны.

Віктор Миколайович Самородов,

доцент кафедри
екології, охорони навколишнього середовища
та збалансованого природокористування,
заслужений винахідник України,
лауреат академічних премій імені Л.П. Симоненка та
М.М. Гришка

ІЗ ТВОРЧИМ ПОРИВОМ ДО ПРАЦІ ТА ЖИТТЯ

Незаперечною істиною є те, що жодна людина не може бути порівняна ні з ким і ні з чим, адже має свою індивідуальність, а відтак неповторність. У цьому я відразу ж переконався, коли вперше побачив і почув Віктора Микитовича Писаренка такого вже далекого 23 лютого 1990 року.

Того дня саме він – претендент на посаду завідувача колишньої кафедри ботаніки та захисту рослин Полтавського сільськогосподарського інституту – прочитав першу пробну лекцію. Його манера і стиль викладання були дещо незвичними, а ось відкритість та щирість – імпонували. Саме це і сподобалось мені, виокремивши для мене постать майбутнього завідувача кафедри.

Для нього підтримка колег була дуже важливою. Адже колектив був хоч і високопрофесійним, але строкатим за характерами і поведінкою співробітників: кафедра постійно залишалася в епіцентрі різних подразливих для агрономічного факультету ситуацій.

І ось саме Віктору Микитовичу, завдяки його природній доброзичливості, вдалося згуртувати працівників кафедри. У стосунках із усіма нами він швидше прислухався до всіх і намагався допомогти підлеглим, ніж давав їм власні вказівки та розпорядження. І хоч деякий час негаразди ще траплялися, але новий завідувач стійко і розважливо сприймав їх і не надавав розголосу, як це робили його попередники. Приємно було відчувати, що він перейнявся нашими проблемами і успішно їх вирішував. Таким чином Віктор Микитович поступово та цілеспрямовано опанував не тільки професію викладача вищої школи, а й керманіча кафедри. Саме це, на

мою думку, допомогло йому в подальшій діяльності вже як ректору Полтавського державного сільськогосподарського інституту, а згодом і Полтавської державної аграрної академії. Адже на цей освітній рівень саме він вивів наш виш із своїми колегами по ректорату. А це було ой як непросто й нелегко...

Відтоді Віктор Микитович Писаренко не за посадою, а за визнанням усього колективу нашого навчального закладу став справжнім лідером. Це значною мірою зумовили його душевні чесноти, перш за все - комунікабельність, уміння вислухати кожного підлеглого, налаштовуючись на одну емоційну хвилю, щоб допомогти у вирішенні його проблем, дати слушну пораду, вселити оптимізм, підтримати нові починання.

Все це докорінно змінило стиль роботи управлінської вертикалі академії, підняло рейтинг вузу як в області, так і в усій державі та за її межами. Адже саме за ректорства В.М. Писаренка наш навчальний заклад налагодив міцні міжнародні зв'язки, отримав ряд європейських освітніх грантів.

І це лише один маленький штрих до великих перебудовчих новацій Віктора Микитовича. А їх за п'ятнадцять років ректорства було чимало у різних царинах – від навчальної та наукової до господарської.

Подібних характеристик я міг би навести ще чимало, й читач обов'язково знайде їх на сторінках книги. Головне, що вони, ці чесноти, є, що Віктор Микитович примножує їх у своїй життєвій скарбниці. Він вірно служить науці й освіті, має низку конструктивних ініціатив і творчих планів. Хай усі вони збуваються!

Анатолій Андрійович Кочерга

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри рослинництва

З ГЛИБОКОЮ ВІРОЮ В КОЖНУ ЛЮДИНУ

Під безпосереднім керівництвом Віктора Микитовича я працював на посадах декана агрономічного факультету та проректора з науково-педагогічної роботи, опікувався питаннями організації виховної роботи.

Життєвий шлях кожної людини особливий і неповторний, а найкращим будівничим, творцем, гарантом своєї долі є сама людина. Так і Віктор Микитович творив свій життєвий шлях самостійно. Він прийшов працювати у наш навчальний заклад уже сформованим вченим, господарником, зрілим громадянином. А ще приніс із собою кипучу енергію, здатність запалювати інших на добрі справи, вміння виявляти в людях їхні здібності й таланти, допомагати їм проявитися, розвиватися і вдосконалюватися. В цьому наш колектив переконався за 15 років ректорства Віктора Микитовича.

Поряд з іншими надважливими напрямками роботи ректора, такими як організація освітньої і господарської діяльності, наукової роботи, інноваційних проектів, особливу увагу Віктор Микитович приділяв студентській молоді, для якої він був та й залишається батьком і наставником.

Із перших днів його перебування на посаді ректора відновили роботу студентські колективи художньої самодіяльності (чотири із них здобули звання народних аматорських), активно запрацювало студентське самоврядування, створювалися клуби за інтересами, набула розмаху студентська наукова діяльність, пожвавилася робота спортивних секцій.

Особливу увагу ректор приділяв організації побуту та дозвілля студентської молоді. За ініціативою та задумом Віктора Микитовича, який підтримали члени ректорату, було збудовано Центр дозвілля молоді – приміщення, яке стало окрасою студентського містечка, а робота, яка там

проводиться, є вкрай необхідною у виховному процесі. Поряд із студентами опановував гру на акордеоні й сам ректор.

Світла вдача і високі людські якості Віктора Микитовича – любов і повага до людей, відповідальне ставлення до своїх службових обов’язків, до справи, яку виконуєш, передавалися і нам, усім, хто працював під його керівництвом. Завдання, які ставив Віктор Микитович, завжди були конкретними, лаконічними і посильними.

Життя Віктора Микитовича, його наукова, адміністративна, громадська, високопрофесійна діяльність – це щоденний буденний подвиг, який інколи залишається непоміченим, але тримає на собі цілий світ – родинний, виробничий, особистісний. А характерна весела усмішка Віктора Микитовича, його глибока віра у кожную людину роблять цей світ яскравішим і досконалішим.

Таким він є, наш Віктор Микитович Писаренко – кавалер державного ордена «За заслуги» і Срібного ордена Всеукраїнської програми «Золоті руки країни» - «Взірець професіоналізму».

Найкращі вітання та поздоровлення Вам, Вікторе Микитовичу, з нагоди ювілейної дати, яка є гідним відображенням пройденого шляху – шляху праці й творення, випробування й здобутків. Нехай оберігає Вас доля від усіх негараздів і тривог.

Александр Петрович Дорофеев

кандидат экономических наук, доцент,
профессор кафедры менеджмента ПГАА

ПРИМЕР ДЛЯ МОЕЙ ЖИЗНИ

Эта история не о Викторе Никитовиче, а обо мне.

Я закончил школу в 1991 году, однако, с весны 1990-го серьёзно начал задумываться о будущем месте учебы. Практически все, с кем я по-настоящему дружил, к тому времени после 8-го класса пошли в профессионально-технические училища или в техникумы (так тогда называли колледжи) и я был практически единственным из всех моих друзей, кто пошел подавать документы в **ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ!!!**

Знаю, сейчас сложно оценить всё торжество момента, но тогда на экономический факультет Полтавского государственного сельскохозяйственного института набирали всего 100 человек. И тогда в эту сотню входили экономисты и бухгалтера, с последующим разделением на две специальности.

Подавать документы мы пришли вместе с моим отцом. Стояли возле кабинета декана и ждали своей очереди. Отец был спокоен, а я нервничал, т.к. прием документов происходил через собеседование. У меня была серебряная медаль, но я был городским, а тогда действовала четкая установка брать ребят только из сельской местности, чтобы после окончания вуза они могли вернуться в свои хозяйства и возглавить бухгалтерию или экономический отдел.

В этот момент в коридоре появились два близнеца. Когда подошли чуть ближе, я понял, что один из братьев немного старше. У меня с шестого класса было плохое зрение (осложнение после гриппа), и я научился оценивать людей, которые были от меня на расстоянии, по косвенным признакам — по пружинистости походки, рациональности движений,

напористости и самоуверенности... Позже я заменил это слово в своем лексиконе на «готовность брать на себя ответственность».

Они подошли к нам, и старший спросил: «Вы тоже на экономистов подаете?». И что-то в этом простом вопросе, в интонации, в его манере держаться, в его легкости было такое, что я заулыбался и спокойно сказал: «Да!». «Да!» сказал мой папа и тоже заулыбался, потому что от этого человека исходило столько позитива, столько жизнелюбия, столько искренности, сколько я позже не встречал, практически, ни в ком.

И это были Виктор Никитович Писаренко со своим старшим сыном – Владимиром.

Интересно складывается жизнь – те, с кем мы в школе клянемся друг другу в вечной дружбе, вдруг уходят из нашей жизни, переезжая в другие районы, другие города, другие страны, попадают в новые круги общения или просто сходят с орбит... Однако, появляются и новые люди.

В ходе учебы я подружился с Владимиром Писаренко, и он пригласил меня быть свидетелем на его свадьбе. Помню, как мы ехали в машине за невестой и Виктор Никитович (он тоже был с нами) сказал: «Помни, сынок, простые вещи: иди туда, куда идут люди, и не старайся быть первым, но и не будь последним!». Это прозвучало как вековая мудрость. Жених кивнул, однако эти слова врезались мне в память и повлияли на многие принятые мною в жизни решения.

Шли годы, Виктор Никитович стал ректором и в 1996 году вручал нам дипломы об окончании экономического факультета ПГСХИ.

В 2002 году, после окончания аспирантуры, я решил вернуться из Киева в Полтаву. Пришел на кафедру экономики тогда уже Полтавской государственной аграрной академии.

Мы довольно часто общались с Виктором Никитовичем по рабочим вопросам, и я не помню, прозвучала ли эта фраза от него вслух, или она формулировалась в моем сознании сама собой, но во всём его образе и во всех его решениях я читал один посыл: «Я уже знаю, как нужно жить. Просто

слушайте меня и делайте, что вам говорят. И достигните всего, к чему стремитесь...».

Но... всё было бы очень просто, если бы последующие поколения не считали, что времена меняются, а, соответственно, меняется мир. Что принципы, взгляды, отношения нынешнего поколения принципиально отличаются от того, что было 50, 100, 1000 лет назад... А ведь на самом деле основные устои неизменны.

Он идеальный менеджер – он из тех, кто ведет за собой!!! С ним очень легко. Легко высказывать пожелания, легко общаться и легко обсуждать изменения! Он всегда поможет! Он всегда подумает о том, как помочь по максимуму, если это возможно... И поможет! Возможно это или нет.

Психологи часто говорят и пишут, что если хочешь чего-то добиться, то выбери себе человека, который достиг высот, желаемых тобой, и просто повторяй его опыт, адаптируя под ситуацию. Виктор Никитович Писаренко – это идеальный пример человека, который благодаря своему уму, своему рвению, синергии всех своих других качеств прошел путь от простого хуторского парня до ректора Академии!!!

Я и сейчас, по прошествии многих лет, впитываю каждое его слово, прислушиваюсь к каждой интонации, ловлю каждый взгляд, потому что для меня это пример того, как нужно себя вести с людьми. Быть культурным можно научиться, а быть человечным – это следствие огромного жизненного опыта, который достоин уважения и наследования.

Шановний Вікторе Микитовичу!

Великим авторитетом користується Віктор Микитович Писаренко у колективі академії серед учених, викладачів, аспірантів, студентів та працівників вузу. У цій людині гармонійно поєднується життєва сила, мудрість, велика любов до професії, доброта, чуйність. Тож з нагоди ювілею, шановний Вікторе Микитовичу, прийміть наші вітання, побажання оптимізму й віри, здійснення планів, намірів та сподівань, здоров'я та удачі, мирного неба, гарних перспектив, невичерпності сил і снаги. Нехай Господь дарує свої щедроти в ім'я Добра, Любові, Єдності та розквіту України.

Директор бібліотеки Людмила Снітко

Хронологічний покажчик наукових праць

1974

1. Вплив пошкоджень пшеничним трипсом на посівні та врожайні якості зерна озимої пшениці / В. М. Писаренко, П. І. Сусідко // Вісник с.-г. науки. – 1974. – № 9.
2. Диагностика повреждений зерна личинками пшеничного трипса / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Доклады ВАСХНИЛ. – 1974. – № 7.
3. Некоторые особенности развития динамики численности пшеничного трипса в Степи УССР / В. Н. Писаренко // Бюлл. ВНИИ кукурузы. – 1974. – № 1-2.

1975

4. Борьба с пшеничным трипсом при обработках почвы / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко, В. В. Корешков // Зерновое хозяйство. – 1975. – № 11.
5. О сортовой устойчивости озимой пшеницы к пшеничному трипсу / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Иммуитет сельскохозяйственных культур к вредителям и болезням : науч. тр. ВАСХНИЛ. – Москва : Колос, 1975
6. Поиск эффективных препаратов против лугового мотылька на посевах кукурузы / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Кукуруза. – 1975. – № 7.
7. Пшеничный трипс на орошаемых землях / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Защита растений. – 1975. – № 9.

1976

8. Природа ксерофильности пшеничного трипса / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Доклады ВАСХНИЛ. – 1976. – № 3.
9. Против кравчика обыкновенного / В. Н. Писаренко, И. А. Федько // Защита растений. – 1976. – № 6.

1977

10. Некоторые биологические особенности взаимосвязи между луговым мотыльком и орошаемой люцерной / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Бюлл. ВНИИ кукурузы. – 1977. – Вып. 46.
11. Устойчивость к стеблевому мотыльку растений кукурузы с мутациями Опеик 2 и Флаури 2 / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко, И. А. Федько // Сельскохозяйственная биология. – 1977. – № 6.
12. Эколого-физиологические аспекты последствия повреждений семян озимой пшеницы пшеничным трипсом / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко, О. А. Назаренко // Вестник с.-х. науки. – 1977. – № 5.

1978

13. Пшеничный трипс : методические рекомендации по оценке устойчивости с.-х. культур к вредителям. / В. Н. Писаренко. – Ленинград, 1978.
14. Вредоносность цикадок на кукурузе / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко, И. А. Федько // Защита растений. – 1978. – № 5.
15. До питання масового розмноження лугового метелика в Степах України / В. М. Писаренко, П. І. Сусідко // Вісник с.-г науки. – 1978. – № 10. – С. 18–20.
16. Об устойчивости низколигниновых форм кукурузы к стеблевому мотыльку / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко, П. П. Домашнев // Сельскохозяйственная биология. – 1978. – № 6.
17. Препараты против лугового мотылька / В. Н. Писаренко, И. А. Федько // Защита растений. – 1978. – № 3.
18. Технологические качества зерна озимой пшеницы, поврежденной трипсами / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Агротехнические приемы повышения качества зерна. – Днепропетровск, 1978.

19. Экологические факторы и численность пшеничного трипса в Степи Украины / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Бюлл. ВНИИ кукурузы. – 1978. – № 2-3.
20. Элементы фитосанитарной оптимизации посевов в Степи Украины / В. Н. Писаренко // Тез. докл. 2 Всесоюз. науч.-техн. конф. молодых по проблеме кукурузы. – Днепропетровск, 1978

1979

21. Агротехнические приемы ограничения численности вредителей кукурузы / В. Н. Писаренко // Новые приемы борьбы с вредителями и болезнями кукурузы : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1979.
22. Интенсивность уничтожения личинок щелкунов различными видами хищных жужелиц / В. Н. Писаренко, Н. Ш. Выгонная // Бюлл. ВНИИ кукурузы. – 1979. – № 2.
23. Некоторые аспекты снижения вредоносности фитофагов в условиях интенсификации земледелия / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Журнал общей биологии. – 1979. – № 6.
24. О физиолого-биохимической оценке вредоносности злаковых мух / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко, Н. Ш. Выгонная // Доклады ВАСХНИЛ. – 1979. – № 1.
25. Поврежденность злаковыми мухами как фактор снижения зимостойкости озимой пшеницы / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Вестник с.-х. науки. – 1979. – № 7.
26. Пути оптимизации фитосанитарного состояния посевов кукурузы / В. Н. Писаренко // Новые приемы борьбы с вредителями и болезнями кукурузы : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1979.
27. Шведская муха и меры по снижению ее вредности / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Кукуруза. – 1979. – № 12.
28. Эффективность гранулированных инсектицидов в борьбе с хлебной жужелицей / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Повышение эффективности применения химических средств защиты с.-х. культур и охрана окружающей среды : тез. докл. Всесоюз. совещаний. – Москва, 1979.

1980

29. Борьба с болезнями и вредителями : рекомендации по агротехнике кукурузы при бессменном ее возделывании и в специализированных кукурузных севооборотах / В. Н. Писаренко. – Днепропетровск, 1980.
30. Меры борьбы с болезнями и вредителями : рекомендации по индустриальной технологии возделывания кукурузы на зерно в 1980 г. / В. Н. Писаренко. – Днепропетровск, 1980.
31. Защита кукурузы от вредителей и болезней / В. Н. Писаренко // Индустриальная технология возделывания кукурузы на зерно : сб. науч. тр. – Москва : Колос, 1980.
32. Изменение содержания углеводов и азотистых веществ у растений сорго при повреждении тлей / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Доклады ВАСХНИЛ. – 1980 – № 2.
33. Основные направления работ по защите растений от вредителей и болезней / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко, Г. В. Грисенко // Бюлл. ВНИИ кукурузы. – 1980. – № 56-57.
34. Распространение и тенденции динамики численности основных вредителей кукурузы в Степи УССР / В. Н. Писаренко // Второй съезд УЗО : тез. докл. – Ужгород, 1980.
35. Расчет условий экономической эффективности агротехнических приемов снижения численности вредителей / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Вестник с.-х. науки. – 1980. – № 6.
36. Фактор увлажнения в экологии вредителей озимой пшеницы / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Повышение продуктивности озимой пшеницы : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1980.

1981

37. Борьба с вредной черепашкой / В. Н. Писаренко // Прогрессивная технология производства сильной озимой пшеницы в УССР : методические рекомендации. – Днепропетровск, 1981.

38. Рекомендации по борьбе с наиболее опасными вредителями и болезнями кукурузы / В. Н. Писаренко, Е. Л. Дудка, М. Д. Биенко. – Киев : Урожай, 1981.
39. Влияние технологических приемов на изменение численности вредителей полевых культур в Степи УССР / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Агротехнический метод защиты полевых культур : науч. тр. ВАСХНИЛ. – Москва : Колос, 1981.
40. Захист посівів від шкідників, хвороб та бур'янів / В. М. Писаренко // Агротехнічні заходи вирощування високих врожаїв озимих культур в Степовій зоні УРСР : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 1981.
41. Приемы защиты кукурузы от вредителей / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Сельское хозяйство за рубежом. – 1981. – № 2.
42. Проблемы защиты зерновых культур от вредителей в условиях интенсификации с.-х. производства / В. Н. Писаренко, Б. А. Арешников // Технологические приемы защиты растений на Украине : сб. науч. тр. – Киев, 1981
43. Пути снижения потерь зерновых культур от вредителей : обзорная информация / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // ВНИИТСИСХ. – Москва, 1981.
44. Фитосанитарные аспекты новых технологий возделывания зерновых культур в Степи Украинской ССР / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Новейшие достижения с.-х. энтомологии : тез. докл. VII съезда ВЗО. – Вильнюс, 1981.
45. Энтомофаги степных агроценозов Украины и пути повышения их активности / В. Н. Писаренко // Защита растений и охрана насекомых : сб. науч. тр. – Ереван, 1981.

1982

46. Защита растений от болезней и вредителей : методические рекомендации / В. Н. Писаренко, Е. Л. Дудка, М. Д. Биенко // Научно-обоснованная система земледелия в Днепропетровской области. – Днепропетровск, 1982.

47. Новые приемы борьбы с вредителями кормовых культур / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко, М. Д. Биенко // Пути увеличения производства кормов в Степи УССР : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1982.
48. Основные элементы системы защиты кукурузы при современной технологии возделывания / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко, Г. В. Грисенко // Защита растений. – 1982. – № 4.
49. Проблемы комплексной защиты кукурузы / В. Н. Писаренко В. С. Циков // Защита растений. – 1982. – № 11.
50. Пути оптимизации фитосанитарного состояния посевов кукурузы в условиях интенсификации земледелия : обзорная информация / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // ВНИИТСИСХ. – Москва, 1982.
51. Снижение численности вредителей кукурузы в условиях прогрессивных технологий ее возделывания / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Вестник с.-х. науки. – 1982. – № 11.

1983

52. Изменение численности энтомофагов под влиянием почвозащитной системы земледелия / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Доклады ВАСХНИЛ. – 1983. – № 2.
53. Основные энтомофаги-вредители зерновых культур и факторы, способствующие повышению их эффективности в Степи УССР / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко, Н. И. Бондаренко // Доклады ВАСХНИЛ. – 1983. – № 11.
54. Пауки-афидофаги / В. Н. Писаренко, А. М. Сумароков // Защита растений. – 1983. – № 11.
55. Система защиты кукурузы при индустриальной технологии возделывания / В. Н. Писаренко, В. С. Циков, Л. А. Матюха // Защита растений. – 1983. – № 2.

1984

56. Методические рекомендации по интенсивной технологии возделывания озимой пшеницы в Днепропетровской области / В. Н. Писаренко, Г. Р. Пикуш, Н. И. Бондаренко. – Днепропетровск, 1984.
57. Биоценотическая роль агротехнических приемов / В. Н. Писаренко // Защита растений. – 1984. – № 9.
58. Влияние интенсификации земледелия на численность вредителей зерновых культур / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Международный журнал. – 1984. – № 3.
59. Компенсаторные реакции растений озимой пшеницы и кукурузы на повреждение насекомыми-фитофагами и возможность их интенсификации / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Сельскохозяйственная биология. – 1984. – № 9.
60. Кукурузе, возделываемой по индустриальной технологии, надежную защиту / В. Н. Писаренко, В. С. Циков, Л. А. Матюха // Защита растений. – 1984. – № 7.
61. Применение пестицидов на зерновых культурах / В. Н. Писаренко // Химия в с.-х. – 1984. – Т. 22.
62. Проблемы защиты растений от вредителей в условиях почвозащитной системы земледелия в Степной зоне УССР / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Вестник с.-х. науки. – 1984. – № 1.
63. Формирование численности вредителей зерновых культур в севооборотах различных типов / В. Н. Писаренко // Эффективность севооборотов различных типов : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1984.
64. Экологические основы систем ограничения численности вредителей зерновых культур / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // IX съезд ВЗО : тез. докл., окт. 1984 г. – Киев : Наукова думка, 1984. – Ч. 2.

1985

65. Рекомендации по технологии защиты озимой пшеницы от вредителей, болезней и сорняков / В. Н. Писаренко, Г. В. Грисенко, Б. А. Арешников. – Киев : Урожай, 1985.
66. Экологические основы систем защиты зерновых культур от вредителей в севообороте в условиях интенсификации земледелия Степной зоны СССР : автореф. дис. / В. Н. Писаренко. – Ленинград-Пушкин, 1985.
67. Борьба с сорняками, вредителями и болезнями / В. Н. Писаренко, В. Ф. Кивер, В. М. Куница // Кукуруза и сорго. – 1985. – № 3.
68. Влияние способов обработки почвы на численность злаковых в Степи Украины / В. Н. Писаренко, А. Г. Махоткин // Степное земледелие : респ. межвед. темат. науч. сб. – Киев, 1985. – Вып. 19.
69. Підготовка насіння зернових культур до сівби / П. І. Сусідко, В. М. Писаренко, Е. А. Дудка // Зернові культури / за ред Г. Р. Пікша, В. І. Бондаренко. – Київ : Урожай, 1985. – С. 216–218.
70. Проблемы защиты растений от вредителей на мелиоративных землях / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко // Защита растений. – 1985. – № 3.
71. Уничтожение почвообитающих вредителей / В. Н. Писаренко // Кукуруза и сорго. – 1985. – № 3.
72. Хімічний захист зернових культур від бур'янів, хвороб та шкідників / В. С. Цикалов, Л. М. Матюха, І. В. Веселовський, П. І. Сусідко, В. М. Писаренко, М. Д. Бієнко, Е. А. Дудка, Н. П. Явдошенко // Зернові культури / за ред Г. Р. Пікша В. І. Бондаренко. – Київ : Урожай, 1985. – С. 228–237.
73. Эколого-физиологические аспекты действия повреждения растений и семян вредителями / В. Н. Писаренко, А. М. Сумароков // Селекция и семеноводство : респ. межвед. темат. науч. сб. – Киев, 1985. – Вып. 58.

1986

74. Защита от вредителей и болезней : рекомендации по интенсивной технологии возделывания подсолнечника / В. Н. Писаренко, В. В. Турчин, И. А. Василенко [и др.]. – Днепропетровск, 1986.
75. Интенсивная технология возделывания озимой пшеницы в Степной зоне Украины : методические рекомендации / А. Г. Денисенко, Л. Л. Зиневич, В. Н. Писаренко. – Днепропетровск, 1986.
76. Методические указания по интенсивной технологии выращивания озимой пшеницы на орошаемых землях Украины / В. Н. Писаренко, В. И. Остапов, И. Д. Филиппев, А. Д. Шелудько [и др.]. – Днепропетровск, 1986.
77. Система захисту від шкідників та хвороб / В. М. Писаренко, Е. Л. Дудка // Довідник кукурудзозвода. – Київ : Урожай, 1986.
78. Система мероприятий по комплексной защите кукурузы от вредителей, болезней и сорняков при интенсивной технологии возделывания на зерно / В. Н. Писаренко, В. С. Циков, Л. А. Матюха, Е. А. Дудка. – Москва : Агропромиздат, 1986.
79. Важнейшее звено / В. Н. Писаренко, Н. П. Явдошенко // Защита растений. – 1986. – № 2.
80. Злаковая листовертка, биология, трофические связи / В. Н. Писаренко, В. Н. Скляр, Е. И. Скляр // Бюлл. ВНИИ кукурузы. – 1986. – Вып. 2 (65).
81. Изменение численности вредителей зерновых культур в севооборотах / В. Н. Писаренко // Пути повышения продуктивности зерновых культур в севооборотах Степи УССР : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1986.
82. Причины снижения посевных качеств семян / В. Н. Писаренко, М. Д. Биенко, Е. Л. Дудка // Защита растений. – 1986. – № 9.

1987

83. Жужелицы в агроценозах люцерны / В. М. Писаренко, А. М. Сумароков // Сб. : тез. докл. эк. конф. – Тбилиси, 1987
84. Защита кукурузы от вредителей и болезней на семеноводческих посевах // В. Н. Писаренко, Е. Л. Дудка // Защита растений. – 1987. – № 7.
85. Защита посевов от сорняков, вредителей и болезней / В. Н. Писаренко // Интенсивная технология возделывания ярового ячменя и овса в Степной зоне Украины : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1987.
86. О защите зерновых культур от вредителей в экстремальных условиях / В. Н. Писаренко // III съезд УЭО : тез. докл., Канев, сентябрь 1987 г. – Киев, 1987.
87. Причини зниження польової схожості насіння ячменю та озимої пшениці в Степу УРСР / В. М. Писаренко, О. Ф. Кравець, Е. А. Дудка // Вісник с.-г. науки. – 1987. – № 3. – С. 13–18.
88. Проблема защиты зерновых культур от вредителей / В. М. Писаренко, П. И. Сусидко // III съезд УЭО : тез. докл., Канев, сент. 1987 г. – Киев, 1987.
89. Система защиты кукурузы от вредителей и болезней при интенсивном земледелии / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко, Е. Л. Дудка // Вестник с.-х. науки. – 1987. – № 1.
90. Экологические подходы к снижению численности злаковых тлей в Степной зоне Украины / В. М. Писаренко, П. И. Сусидко, М. Д. Биенко // Сельскохозяйственная биология. – 1987. – № 9.

1988

91. Защита растений от болезней и вредителей. Научно-обоснованная система земледелия в Днепропетровской области // В. Н. Писаренко, Е. А. Дудка, В. Н. Мажара [и др.]. – Днепропетровск, 1988.

92. Охрана окружающей среды. Научно-обоснованная система земледелия в Днепропетровской области / В. Н. Писаренко, Н. Т. Масюк. – Днепропетровск, 1988.
93. Изменение численности вредителей и вредоносности болезней кукурузы под влиянием гербицидов / В. Н. Писаренко, Е. А. Дудка, Л. А. Матюха, Н. В. Ковтун // Защита растений : респ. межвед. темат. науч. сб. – Киев, 1988. – Вып. 35.
94. Природоохоронні основи захисту рослин / В. М. Писаренко, Л. О. Матюха, О. Ф. Кравець // Вісник с.-г. науки. – 1988. – № 10.
95. Экологические основы защиты озимой пшеницы от вредителей / В. Н. Писаренко, М. Д. Биенко, Н. И. Бондаренко // Возделывание озимой пшеницы по интенсивной технологии в Степи УССР : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1988.

1989

96. Защита озимой пшеницы от вредителей при интенсивных технологиях / П. И. Сусидко, В. Н. Писаренко. – Москва : Агропромиздат, 1989. – 68 с.
97. Защита растений от вредителей и болезней. Руководство по интенсивной технологии возделывания подсолнечника : методические рекомендации / В. Н. Писаренко, В. С. Циков, Г. Р. Пикуш. – Днепропетровск, 1989.
98. Защита ярового ячменя от красногрудой пиявицы с учетом охраны окружающей среды / В. Н. Писаренко, С. Г. Грищенко, П. Н. Левченко // Информационный листок № 172-89. – Запорожье, 1989. – 3 с.
99. Руководство по интенсивной технологии возделывания подсолнечника : методические рекомендации / В. Н. Писаренко, В. С. Циков, Г. Р. Пикуш, В. В. Турчин [и др.]. – Днепропетровск, 1989.
100. Вредители кукурузы / В. Н. Писаренко, А. М. Ковалев // Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений / В. Н. Писаренко, В. И. Абеленцев [и др.]. – Киев : Урожай, 1989. – Т. 3.

101. Вредность обыкновенной хлебной жужелицы на юге СССР / В. Н. Писаренко, Л. П. Кряжева // Энтомологическое обозрение. – 1989. – № 1.
102. Гидролизный лигнин новая сфера применения / В. Н. Писаренко, А. П. Кулик // Защита растений. – 1989. – № 4.
103. Защита кукурузы в специализированных севооборотах / В. Н. Писаренко, Е. А. Дудка, Н. В. Ковтун // Защита растений. – 1989. – № 5.
104. Экологизация защиты растений / В. Н. Писаренко, Л. П. Кряжева // Защита растений. – 1989. – № 12. – С. 6–12.

1990

105. Защита растений на приусадебных участках, коллективных садах и огородах без применения пестицидов / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко. – Москва : Россельхозиздат, 1990.
106. Совершенствование систем защиты растений / В. Н. Писаренко, Л. А. Матюха, А. П. Кузьминов // Защита зерновых от вредителей и болезней при интенсивных технологиях : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1990. – С. 5–11.
107. Экологизация защиты растений / В. Н. Писаренко // Экологические проблемы охраны живой природы : тез. Всесоюз. конф. – Москва, 1990. – Ч. 3.
108. Экологически безопасные средства защиты кукурузы от проволочников / В. Н. Писаренко, Л. О. Колесников, Ю. Н. Федорченко // Биотехнология получения кормового белка, экологически чистых препаратов : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1990.

1991

109. Екологічна експертиза у сільськогосподарському виробництві : методичні вказівки / В. Н. Писаренко, О. М. Куценко. – Полтава, 1991.

110. Защита растений. Сквозная целевая программа учебно-производительных практик для студентов по спец. «Агрономия» / В. Н. Писаренко, О. М. Куценко. – Полтава, 1991.
111. Картофель под защитой. Экологически безопасные приемы защиты картофеля от вредителей и болезней / В. Н. Писаренко. – Полтава, 1991.
112. Охрана окружающей среды в сельском хозяйстве : учебное пособие / А. М. Куценко, В. Н. Писаренко. – Киев : Урожай, 1991. – 200 с.

1992

113. Біологія шкідників та хвороб сільськогосподарських культур : методичні вказівки по вивченню дисципліни та завдання для контрольної роботи / В. М. Писаренко, Л. О. Колесніков, В. І. Хомич. – Полтава, 1992. – 26 с.
114. Выращивание экологически чистой продукции в малых крестьянских и фермерских хозяйствах / А. М. Куценко, В. Н. Писаренко. – Киев : НМКВО, 1992. – 56 с.
115. Екологічні основи раціонального природокористування в аграрному виробництві / В. М. Писаренко, О. М. Куценко. – Київ : НМКВО, 1992. – 132 с.
116. Соціально-економічні проблеми аграрної сфери виробництва / А. А. Герасимчук, В. М. Писаренко, О. М. Куценко, В. М. Рабштина. – Київ : НМКВО, 1992. – 200 с.

1993

117. Екологізація системи захисту кукурудзи / В. М. Писаренко, Л. О. Колесніков, Ю. М. Федорченко // Захист рослин. – 1993. – Вип. 40. – С. 9–13.

1994

118. Екологічні та енергетичні проблеми оптимізації фітосанітарного стану посівів сільськогосподарських культур / В. М. Писаренко, О. О. Горб, П. В. Писаренко // Проблеми і

резерви енергозбереження як фактор стабілізації економіки : матеріали обласної наук.-практ. конф. – Полтава, 1994. – С. 50–53.

119. Основні шкідники гороху в Лісостепі України та екологічний напрямок зниження їх шкодочинності / В. М. Писаренко, О. О. Горб // Наукові основи ведення сільського господарства України в сучасних умовах : тез. доп. конф. молодих вчених та спец. – Чабани, 1994. – Ч. 2. – С. 88.

1995

120. Агроєкологія : підручник / В. М. Писаренко, О. М. Куценко. – Київ : Урожай, 1995. – 253 с.
121. Методичні вказівки по виконанню курсової роботи з фітофармацевтичних засобів захисту рослин / В. М. Писаренко, Л. О. Колесніков, Н. І. Нечипоренко, Г. Д. Поспелова. – Полтава, 1995. – 18 с.

1997

122. Пам'ятка по скороченню витрат матеріально-технічних ресурсів у рослинництві у відповідності з сучасними вимогами екологічної безпеки та охорони праці / В. М. Писаренко, В. М. Чапка, В. Н. Дзюба. – Полтава, 1997. – 16 с.
123. Фітотоксичність мінералізованої (пластової) води для гороху та її використання для оптимізації фітосанітарного стану агробіоценозів гороху / В. М. Писаренко, О. О. Горб, П. В. Писаренко // Проблеми ботаніки і мікології на порозі третього тисячоліття : матеріали X з'їзду Українського ботанічного товариства. – Київ, 1997. – С. 240–244.
124. Ще раз про імунітет / В. М. Писаренко, Н. І. Нечипоренко // Захист рослин. – 1997. – № 3. – С. 23.

1998

125. Методичні вказівки для проведення учбової практики по захисту рослин для студентів агрономічного факультету / В. М. Писаренко, Л. О. Колесніков. – Полтава, 1998. – 35 с.

126. Екологічні аспекти боротьби з бур'янами в посівах сільськогосподарських культур / В. М. Писаренко, В. М. Самородов, П. В. Писаренко // П'яті Каришинські читання : Всеукр. наук.-метод. конф. з проблем природничих наук : зб. ст. Полтав. держ. пед. ін-ту. – Полтава, 1998. – С. 98–99.
127. Пам'яті Петра Макаровича Чапка / В. М. Писаренко, П. І. Воропін // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 1998. – № 1. – С. 58.
128. Поширення саранових в межах Полтавської області за останні 100 років / В. М. Писаренко, М. А. Піщаленко // П'яті Каришинські читання : Всеукр. наук.-метод. конф. з проблем природничих наук : зб. ст. Полтав. держ. пед. ін-ту. – Полтава, 1998. – С. 67–69.
129. Становлення ентомологічних досліджень на Полтавщині на початку ХХ століття / В. М. Писаренко, М. А. Піщаленко // П'яті Каришинські читання : Всеукр. наук.-метод. конф. з проблем природничих наук : зб. ст. Полтав. держ. пед. ін-ту. – Полтава, 1998. – С. 67–69.

1999

130. Вплив рослинних екстрактів та їх компонентів на проростання теліоспор летючої сажки ярового ячменю / В. М. Писаренко, Г. Д. Поспелова // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 1999. – № 6. – С. 30–32.
131. Місцева роль Полтавської державної с.-г. дослідної станції ім. М. І. Вавилова у становленні та розвитку вітчизняної прикладної ентомології / В. М. Писаренко, М. А. Піщаленко, Т. О. Гокунь // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 1999. – № 4. – С. 18–23.
132. Професору Н. М. Чекаліну – 70 лет / В. Н. Писаренко, В. Н. Самородов // Вісник ПДСГІ. – 1999. – № 1. – С. 52.

2000

133. Захист рослин: екологічно обґрунтовані системи : навчальний посібник / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко. – Полтава : Камелот, 2000. – 188 с.

134. Методичні рекомендації для виконання студентами випускних робіт з спеціальності «Агрономія» освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» усіх форм навчання / В. М. Писаренко – Полтава, 2000.
135. Академіку В. Ф. Коваленку – 60 років / В. П. Рибалко, В. М. Писаренко, В. М. Нагаєвич // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 2000. – № 2. – С. 4.
136. Вплив обробітку ураженого насіння лектинмісткими екстрактами на шкодочинність летючої сажки на продуктивність ячменю / В. М. Писаренко, Г. Д. Поспелова, С. В. Поспелов // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 2000. – № 2. – С. 99.
137. Заслуженому працівнику сільського господарства України М. М. Опарі – 60 років / В. М. Писаренко, В. С. Паньків // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 2000. – № 2. – С. 101.
138. Наш видатний сучасник – академік О. В. Квасницький / В. П. Рибалко, В. М. Писаренко // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 2000. – № 1. – С. 6–9.
139. Пам'яті Петра Івановича Воропіна / В. М. Писаренко, А. А. Кочерга, І. Б. Компанієць // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 2000. – № 4. – С. 104–105.
140. Ювілей ученого і педагога : М. Балашов / В. П. Рибалко, В. М. Писаренко // Зоря Полтавщини. – 2000. – 19 трав.

2001

141. Основні шляхи досягнення конкурентноздатності реформованих аграрних підприємств : наукові та практичні рекомендації / П. П. Шатохін ; за ред В. М. Писаренка. – Полтава : Terra, 2001. – 138 с.
142. Досвід Полтавського державного сільськогосподарського інституту по використанню мінералізованої (пластової) води в біологічному землеробстві / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 2001. – № 4. – С. 20–26.

143. Життєвий та творчий шлях Миколи Миколайовича Гришка / Т. М. Черевченко, В. М. Писаренко // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 2001. – № 1. – С. 5–9.
144. Земля – безцінне багатство, але і вона має ціну та вартість / В. М. Писаренко // Зоря Полтавщини. – 2001. – 4 лип.
145. Історичні аспекти створення та розвитку Полтавської державної аграрної академії / В. М. Писаренко // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 2001. – № 4. – С. 11–15.
146. Нова сторінка нашої історії / В. М. Писаренко // Моя академія. – 2001. – № 1. – С. 1–2.
147. Полтавські сорти – полтавським полям / В. М. Писаренко // Зоря Полтавщини. – 2001. – 19 верес.
148. Полтавщина і кооперація / В. Г. Данченко, В. М. Писаренко // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 2001. – № 5-6. – С. 5–6.
149. Презентації академії присвячується / В. М. Писаренко // Моя академія. – 2001. – № 3. – С. 1–3.
150. Провінційний вуз не обов'язково має бути гіршим / В. М. Писаренко // Моя академія. – 2001. – № 2. – С. 2.
151. Регіональний аспект біологізації землеробства: напрямки досліджень, здобутки і перспективи / С. С. Антонець, В. М. Писаренко, М. М. Опара // Вісник ПДСГІ. – Полтава, 2001. – № 4. – С. 15–20.
152. Роздуми біля хлібного лану: висновки і рекомендації науковців / В. М. Писаренко, М. М. Опара // Село полтавське. – 2001. – 15 черв.

2002

153. Захист рослин: екологічно обґрунтовані системи / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко. – Полтава : Вид-во Інтер Графіка, 2002. – 353 с.
154. Доктору економічних наук В. М. Рабштині – 70 років / В. М. Писаренко, О. О. Сосновська // Вісник ПДАА. – Полтава, 2002. – № 4. – С. 114.

155. До 75-річчя зооінженерного факультету ПДАА / В. С. Тендітник, В. М. Писаренко, А. А. Поліщук // Вісник ПДАА. – Полтава, 2002. – №5-6. – С. 7–11.
156. Слово ректора / В. М. Писаренко // Моя академія. – 2002. – № 7. – С. 2.
157. Становлення та розвиток факультету ветеринарної медицини Полтавської державної аграрної академії: підсумок десяти років / В. М. Писаренко, П. П. Шатохін // Наукові пр. ПДАА. – Полтава, 2002. – Т. 2. – С. 3–4.
158. Статус аграрної академії окрилює і зобов'язує / В. М. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2002. – № 1. – С. 5
159. Успіхи та плани на майбутнє / В. М. Писаренко // Моя академія. – 2002. – № 1. – С. 1–2.

2003

160. Агроєкологія: теорія та практикум : навч. посібник / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, В. І. Перебийніс, В. М. Самородов, М. А. Піщаленко, В. В. Писаренко, П. І. Бондар, Л. О. Колесніков, О. О. Горб, Н. І. Нечипоренко, М. Г. Ільїна, С. В. Поспелов, Г. Д. Поспелова, Л. Ф. Бондаренко, О. П. Якубенко, С. М. Іванюта, В. Ф. Іванюта, С. Б. Манжос, В. В. Оніпко. – Полтава, 2003. – 318 с.
161. Безпечні прийоми захисту картоплі від шкідників і хвороб / В. М. Писаренко, М. М. Опара // Село полтавське. – 2003. – 15 трав.
162. Доктору ветеринарних наук В. Й. Іздепському – 60 років / В. М. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2003. – № 6. – С. 136.
163. Доктору сільськогосподарських наук В. Д. Мединцю – 80 років / В. М. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2003. – № 6. – С. 144–145.

164. Доктору сільськогосподарських наук Г. П. Жемелі – 70 років / В. М. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2003. – № 6. – С. 139–140.
165. З Днем працівника сільського господарства : [привітання] / В. М. Писаренко // Моя академія. – 2003 – № 8-9. – С. 1.
166. Капустянка, фітофтора. Як їх знешкодити? / В. М. Писаренко, М. М. Опара // Село полтавське. – 2003. – 29 трав.
167. М. І. Вавилову вклонилася в шані Україна / В. М. Писаренко, М. М. Опара, В. М. Самородов // Вісник ПДАА. – Полтава, 2003. – № 5. – С. 32–34.
168. Мій космос тут, на землі / В. М. Писаренко // Полтавський вісник. – 2003. – 14 берез.
169. Нова рубрика. Чому саме така? / В. М. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2003. – № 5. – С. 76.
170. Пройдений шлях і віхи діяльності професора К. П. Чепурова / В. М. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2003. – № 1-2. – С. 7–8.
171. Роздуми на порозі весняних польових робіт / В. М. Писаренко, М. М. Опара // Село полтавське. – 2003. – 27 берез.

2004

172. Екологічні проблеми видобутку мінерально-сировинних ресурсів та їх вирішення / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2004. – № 3. – С. 18–21.
173. Наше майбутнє в наших руках / В. М. Писаренко // Моя академія. – 2004. – № 6. – С. 1–2.
174. Формування конкурентноздатності підприємств АПК в умовах ринкової трансформації економіки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / В. М. Писаренко. – Полтава, 2004. – С. 164.
175. Шляхом розвитку і вдосконалення / В. М. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2004. – № 3. – С. 5–11.

2005

176. Методичні рекомендації для виконання та захисту випускних робіт студентами напрямку підготовки «Агрономія» освітньо-кваліфікаційного рівнів 6.130100 – «Бакалавр», 7.130102 – «Спеціаліст», 8.130102 – «Магістр» усіх форм навчання / В. М. Писаренко, О. М. Куценко, Г. П. Жемела [та ін.]. – Полтава, 2005. – 34 с.
177. Колективу інституту свинарства ім. О. В. Квасницького УААН у день 75-річчя від дня заснування / В. М. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2005. – № 3. – С. 12.
178. Основні підходи до оптимізації структури агроєкосистем / В. М. Писаренко, А. В. Калініченко, Ю. В. Шмиголь // Агроєкологічний журнал. – 2005. – № 4. – С. 3–6.
179. Поширення личинок жуків-коваликів у посівах кукурудзи та засоби захисту від них / Ю. В. Білявський, В. М. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2005. – № 2. – С. 6–7.
180. Професору Полтавської державної аграрної академії М. М. Опарі – 65 років / В. М. Писаренко, В. М. Нагаєвич, А. А. Кочерга // Вісник ПДАА. – Полтава, 2005. – № 1. – С. 177–178.

2006

181. Вісімдесят п'ять славних літ [85-річчя навчальному закладу] / В. Писаренко, М. Опара // Вісник ПДАА. – Полтава, 2006. – № 2. – С. 6–10.
182. Вплив гербіцидів та протруйників насіння на зниження чисельності личинок жуків-коваликів у посівах кукурудзи / В. Писаренко, Ю. Білявський // Вісник ПДАА. – Полтава, 2006. – № 3. – С. 10–13.
183. Заслуженому винахіднику України Віктору Самородову – 55 років / В. М. Писаренко, М. М. Опара // Вісник ПДАА. – Полтава, 2006. – № 3. – С. 200.
184. Поважний вік – душа молода / В. М. Писаренко, М. М. Опара // Вісник ПДАА. – Полтава, 2006. – № 2. – С. 189 – 192.

185. Полтавська державна аграрна академія / В. М. Писаренко // Партнер-Агро. – 2006. – № 5. – С. 7.
186. Шляхи підвищення продуктивного потенціалу ґрунтів Полтавського регіону / В. М. Писаренко, Т. А. Шарун, А. В. Калініченко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2006. – № 4. – С. 108–112.

2007

187. Захист рослин: фітосанітарний моніторинг, методи захисту рослин, інтегрований захист рослин : [навч. посіб.] / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко. – Полтава, 2007. – 256 с.
188. Із турботою про кожного / В. М. Писаренко // Аграрна академія моя. – 2007. – груд. – С. 2.
189. На шляху вдосконалення / В. Писаренко // Аграрна академія моя. – 2007. – січ. – С. 2.
190. У Новий рік – із приємними подіями / В. М. Писаренко // Аграрна академія моя. – 2007. – груд. – С. 1.
191. Свято аграріїв увінчує хліборобський рік : [привітання до Дня працівників сільського господарства] / В. М. Писаренко // Аграрна академія моя. – 2007. – листоп. – С. 1.

2008

192. Агроєкологія : навч. посіб. для студ. вузів / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, В. В. Писаренко. – Полтава, 2008. – 256 с.
193. Велетень думки і праці (до 80-річчя доктора біологічних наук, професора М. М. Чекаліна) / В. М. Писаренко, В. М. Тищенко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2008. – № 4. – С. 193–195.
194. «Вперед і далі!» – таке життєве кредо вченого (доктору сільськогосподарських наук, професору І. С. Трончуку – 80!) / В. М. Писаренко, А. А. Поліщук // Вісник ПДАА. – Полтава, 2008. – № 4. – С. 196–197.
195. Життя, віддане Академії / В. Писаренко, М. Опара // Аграрна академія моя. – верес.-жовт. – С. 13.

196. Йому спокій лише сниться : [В. Й. Іздепський] / В. Писаренко, С. Кулинич // Вісник ПДАА. – Полтава, 2008. – № 3. – С. 146–147.
197. Колиска аграрної ентомології / Ю. В. Білявський, В. М. Писаренко // Актуальні питання історії науки і техніки : матеріали VI Всеукр. наук. конф. – Полтава, 2008. – С. 271–274.
198. Коли таке було, щоб морква коштувала 7 гривень? / В. М. Писаренко // Полтавська думка. – 2008. – 13 верес.
199. Мій життєвий девіз – «тільки вперед» / В. М. Писаренко // Зоря Полтавщини. – 2008. – 5 берез.
200. Основні напрямки інтегрованого захисту рослин в умовах органічного землеробства / В. М. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2008. – № 4. – С. 14–18.
201. Шляхом розвитку і вдосконалення / В. М. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2008. – № 4. – С. 5–7.
202. Щороку в академії народжується 100 сімей і 100 малюків / В. М. Писаренко // Полтавська думка. – 2008. – 4 верес.

2009

203. Агроекологічний атлас Полтавщини : лабор. практи. / Ю. С. Голік, О. Е. Ілляш, А. О. Шуліка, П. В. Писаренко, В. М. Писаренко, О. О. Горб, С. В. Аранчій, М. М. Маренич [та ін.]. – Полтава, 2009. – 70 с.
204. Вплив добрив на щільність популяції звичайного бурякового довгоноса на беззмінних посівах цукрових буряків / В. М. Писаренко, О. Ю. Диченко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2009. – № 2. – С. 18–20.
205. Вплив попередника на динаміку чисельності злакових попелиць в посівах пшениці озимої / В. М. Писаренко, О. Ю. Диченко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2009. – № 3. – С. 5–7.

206. У Новий рік – зі значними здобутками / В. М. Писаренко, В. І. Аранчій // Аграрна академія моя. – 2009. – листоп.-груд. – С. 1–2.
207. Шкідливість основних видів фітофагів ріпаку ярого та озимого в Лісостепу України / В. М. Писаренко, О. Ф. Гордєєва // Вісник ПДАА. – Полтава, 2009. – № 2. – С. 5–9.

2010

208. Моніторинг шкідників сільськогосподарських культур : підручник / В. М. Писаренко, І. Т. Покозій, С. В. Довгань, М. М. Доля. – Київ : Аграрна освіта, 2010. – 223 с.
209. Органічне землеробство: з досвіду ПП «Агроекологія» Шишацького району Полтавської області : практ. рек. / [С. С. Антонець, А. С. Антонець, В. М. Писаренко, М. М. Опара, П. В. Писаренко, І. О. Чекрізов, С. Л. Москаленко, Г. В. Лук'яненко, В. М. Самородов, В. В. Писаренко, В. В. Гангур, Т. М. Дяченко, С. А. Ніколаєва, Ю. Г. Писаренко, В. О. Тур]. – Полтава, 2010. – 200 с.
210. Гірко справим хвилину мовчання... / В. М. Писаренко, В. М. Тищенко, Л. О. Колесніков // Вісник ПДАА. – Полтава, 2010. – № 1. – С. 227–228.
211. 90 славних літ... : [ПДАА] / В. Писаренко, М. Опара // Село полтавське. – 2010. – 19 листоп. ; Вісник ПДАА. – Полтава, 2010. – № 4. – С. 9–11. ; Партнер-Агро. – 2010. – № 34. – С. 10–11. ; Аграрна академія моя. – 2010. – листоп.-груд. – С. 1–2.
212. Динаміка чисельності ріпакового квіткоїда на посівах ріпаку озимого в Лівобережному Лісостепу України / В. Писаренко, О. Гордєєва // Вісник ПДАА. – Полтава, 2010. – № 3. – С. 7–9.
213. Екологічні аспекти здоров'я / В. М. Писаренко, О. Л. Шерстюк // Аспекти безпеки праці, життя та довкілля людини : матеріали III регіонал. наук.-практ. конф. – Полтава : ПДАА, 2010. – Вип. 3. – С. 113–115.

214. Екологічні аспекти землеробства / В. М. Писаренко, С. В. Пономаренко // Аспекти безпеки праці, життя та довкілля людини : матеріали III регіонал. наук.-практ. конф. – Полтава : ПДАА, 2010. – Вип. 3. – С. 115–117.
215. Жужелицы – экологические друзья хлеборобов / В. Н. Писаренко, Л. О. Колесников, С. Л. Николаева // Зерно. – 2010. – № 9. – С. 40–42.
216. Перелитися у світло – це і є життя прожити : [М. М. Опарі – 70] / В. М. Писаренко, В. І. Аранчій, А. А. Кочерга // Вісник ПДАА. – Полтава, 2010. – № 1. – С. 223–224.
217. Перспективи розвитку галузі овочівництва / В. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2010. – № 1. – С. 139–142. ; Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 39–42.
218. Стабілізація фауністичних комплексів турунів (Coleoptera, Carabidae) в умовах біологізації землеробства / В. М. Писаренко, Л. О. Колесніков, С. А. Ніколаєва // Бентежний талант хлібороба: штрихи до портрета агро еколога Семена Антонця / уклад.: В. М. Самородов, С. В. Поспелов ; наук. ред. В. М. Самородов. – Полтава, 2010. – С. 71–86.
219. Що думає ректор академії : [про роботу ПП «Агроекологія» і його засновника С. С. Антонця розмірковує ректор Полтавської державної аграрної академії В. М. Писаренко] / В. М. Писаренко ; розмовляв Я. Проць // Агро-Еко. – 2010. – 11 черв. – С. 2.

2011

220. Сидеральні культури : практ. рек. / [С. С. Антонець, А. С. Антонець, В. М. Писаренко, В. В. Замикула, С. Л. Москаленко, П. В. Писаренко, О. С. Пипко, С. В. Поспелов, В. М. Самородов, І. А. Чекрізов, В. В. Гангур, Г. В. Лук'яненко, Т. М. Дядечко, С. Ф. Швидь, С. А. Ніколаєва, С. І. Панченко] ; за ред. В. М. Писаренка. – Полтава : Сімон, 2011. – 52 с.
221. Вплив системи землеробства, як агроекологічного фактора, на активність *Poecilus cupreus* L. (COLEOPTERA, CARABIDAE) / В. М. Писаренко, Л. О. Колесніков, С. А. Ніколаєва // Вісник ПДАА. – Полтава, 2011. – № 2. – С. 7–11.

222. Заслуженому винахіднику України В. Самородову – 60 років / В. М. Писаренко, М. М. Опара, О. М. Байрак // Вісник ПДАА. – Полтава, 2011. – № 3. – С. 190–191.
223. Земля, запозичена в дітей / В. М. Писаренко, С. В. Пономаренко // Вечірня Полтава. – 2011. – 18.трав. – С. 7.
224. Його покликання – ростити хліб / В. М. Писаренко, М. М. Опара // Село полтавське. – 2011. – 21січ.
225. Коли Україна зрозуміє свою планетарну місію? / С. С. Антонєць, В. М. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2011. – № 2. – С. 4–6.
226. Учені розробили спеціальний комплекс агротехнічних прийомів проти розмноження шкідників зернових посівів / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко // Зерно і хліб для керівників галузі хлібопродуктів. – 2011. – № 4. – С. 54–55.

2012

227. Відходи тваринництва впливають на довкілля / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, В. В. Писаренко // Фермерське господарство. – 2012. – № 27. – С. 10–11.
228. Екологічний догляд за картоплею / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко // Фермерське господарство. – 2012. – № 27. – С. 13.
229. Еколого-економічна ефективність використання сидератів / В. В. Писаренко, П. В. Писаренко, В. М. Писаренко, Г. В. Лук'яненко, С. І. Панченко, Ю. Г. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2012. – № 3. – С. 122–126.
230. Значення ділової гри у практичній підготовці студентів / В. М. Писаренко, С. І. Панченко // Організаційно-методичне забезпечення практичної підготовки студентів: стан, проблеми, перспективи : матеріали III наук.-метод. конф. ПДАА. – Полтава, 2012. – С. 48–49.

231. Когда Украина осознает свою планетарную миссию? / С. С. Антонец, В. Н. Писаренко // Экономическое возрождение России. – 2012. – № 1. – С. 190–193.
232. Основні листогризучі шкідники капусти білоголової в Полтавській області / В. М. Писаренко, С. В. Пономаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2012. – № 1. – С. 14–15.
233. Туруни (Coleoptera, Carabite) при органічному землеробстві в умовах Лівобережного Лісостепу України / В. М. Писаренко, Л. О. Колесніков, С. А. Ніколаєва // Проблеми відтворення та охорони біорізноманіття України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 19–20 квіт. 2012 р. – Полтава, 2012. – С. 8–12.

2013

234. Методичні рекомендації з основ органічного землеробства для фермерів з досвіду ПП «Агроекологія» / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, С. С. Антонець, А. С. Антонець, М. А. Піщаленко, С. В. Пономаренко. – Полтава, 2013. – 60 с.
235. Агроекологія – основа землеробства / В. М. Писаренко // Екологія – основа збалансованого природокористування в агропромисловому виробництві : тез. Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 груд. 2013 р. – Полтава : ПДАА, 2013. – С. 28–30.
236. Від екології природи до екології душі / В. М. Писаренко // Село полтавське. – 2013. – 26 верес. – С. 3. ; Аграрна академія моя. – 2013. – груд. – С. 7.
237. Від екології природи до екології душі / О. І. Фурдичко, В. М. Писаренко // Урядовий кур'єр. – 2013. – 10 жовт. – С. 11.
238. Вплив сидератів на забур'яненість посівів в умовах органічного землеробства / В. М. Писаренко, С. І. Панченко, Я. С. Галінський // Біорізноманіття України в світі ноосферної концепції академіка В. І. Вернадського : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 18–19 квіт. 2013 р. – Полтава, 2013. – С. 88–89.

239. Завдання екологічної освіти та екологічного виховання майбутніх спеціалістів-аграрників / В. М. Писаренко // Аграрна освіта і наука ХХІ столітті : матеріали доповідей і виступів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 25–26 квіт. 2013 р. – Полтава, 2013. – С. 53–57.
240. Земля висихає без води, а вода без лісу / В. М. Писаренко // Село полтавське. – 2013. – 21 листоп. – С. 12.
241. Карабідокомплекс (Coleoptera, Carabidae) на посівах ячменю при органічному землеробстві / В. М. Писаренко, Л. О. Колесніков, С. А. Ніколаєва // VII з'їзд ГО Українського ентомологічного товариства : тези доп., 26–30 серп. – 2013. – С. 123–124.
242. Оптимизация карабидокомплекса при органическом земледелии / В. Н. Писаренко, Л. О. Колесников, С. А. Николаева // Фитосанитарная оптимизация агро систем : материалы Всероссийского съезда по защите растений, 16–20 дек. 2013 г. – Т. 2. – С. 85–87.
243. Органічне землеробство – основа збалансованого природокористування в агропромисловому виробництві / В. М. Писаренко, С. С. Антонець, Г. В. Лук'яненко, С. І. Панченко // Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому виробництві : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 верес. 2013 року. – Київ, 2013. – С. 12–16.
244. Перспективи екологізації освіти та екологічного виховання / В. М. Писаренко // Хімія, екологія та освіта : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 25–26 берез. – Полтава, 2013. – С. 5–8.
245. Соціально-етичні засади органічного землеробства / С. С. Антонець, А. С. Антонець, Г. В. Лук'яненко, В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, В. В. Писаренко // Вісник ПДАА. – Полтава, 2013. – № 2. – С. 7–9.
246. Тези доповідей учасників XV зльоту іменних стипендіатів та відмінників навчання аграрних вузів ВНЗ, 15–18 трав. 2013, м. Полтава / ред. кол. : В. І. Аранчій, В. М. Арендаренко, С. Л. Войтенко. – Полтава : ПДАА, 2013. – 310 с.

247. Хвала рукам, що пахнуть хлібом / А. Бабич, В. М. Писаренко, М. Я. Шевніков // Вісник ПДАА. – Полтава, 2013. – № 3. – С. 192–193.

2014

248. Методичні вказівки для виконання лабораторних робіт з дисципліни «Інтегрований захист рослин» студентами стаціонарної форми навчання ОКР «Магістр» 8.09010101 напряму підготовки «Агрономія» / В. М. Писаренко, С. І. Панченко. – Полтава : РВВ ПДАА, 2014. – 10 с.
249. Методичні рекомендації для виконання практичних робіт з дисципліни «Екологія шкідників та збудників хвороб» студентами стаціонарної форми навчання спеціальності 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» ОКР «Бакалавр» / В. М. Писаренко, Г. Д. Поспелова, О. Л. Шерстюк. – Полтава : РВВ ПДАА, 2014. – 50 с.
250. Методичні рекомендації для виконання практичних робіт з дисципліни «Ландшафтна екологія» студентами стаціонарної форми навчання спеціальності 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» ОКР «Бакалавр» / В. М. Писаренко, С. І. Панченко. – Полтава : РВВ ПДАА, 2014. – 50 с.
251. Методичні рекомендації з проведення лабораторних робіт з дисципліни «Технологія виробництва та переробки продуктів бджільництва» студентами стаціонарної форми навчання спеціальності ПП 3.1.12 «Технологія виробництва та переробки продуктів бджільництва» / В. М. Писаренко, А. Я. Маланчук. – Полтава : РВВ ПДАА, 2014. – 10 с.
252. Причини екопатологічних процесів в організмі / В. М. Писаренко, М. А. Піщаленко, О. Л. Шерстюк // Науково-методичне забезпечення наряду підготовки «Здоров'я людини» : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 5 груд. 2014 р. – Полтава, 2014. – С. 12–14.
253. У співпраці з Природою / В. М. Писаренко // Дбаючи про землю: думка, дія, турбота : зб. матеріалів / уклад.

В. А. Вергунов, М. М. Давиденко, В. М. Товмаченко ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Київ : ТОВ Вид-во «Зерно», 2014. – С. 177–180.

254. Экологические условия формирования фитосанитарного состояния посевов сельскохозяйственных культур при органическом земледелии / С. С. Антонец, Г. В. Лукьяненко, В. Н. Писаренко, П. В. Писаренко // Зерно. – 2014. – № 12. – С. 52–60.

2015

255. Автограф на землі / В. М. Писаренко // Антонець Семен Свиридович : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1956–2015 роки / [уклад. В. М. Писаренко, А. С. Антонець ; наук. ред. В. А. Вергунов] ; Нац. акад. аграр. наук, Нац. наук. с.-г. б-ка. – Київ, Вид-во «Зерно», 2015. – С. 175–176.
256. Він обрав незвідану, але чисту стежину : [про засновника ПП «Агроекологія» С. Антонця та його досвід] / В. Писаренко, В. Шаповал // Село полтавське. – 2015. – 18 черв. – С. 13.
257. До землі як до матері – і вона віддячить / В. М. Писаренко // Село полтавське. – 2015. – 18 черв. – С. 12.
258. Дорога майбутнього / В. М. Писаренко // Антонець Семен Свиридович : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1956–2015 роки / [уклад. В. М. Писаренко, А. С. Антонець ; наук. ред. В. А. Вергунов] ; Нац. акад. аграр. наук, Нац. наук. с.-г. б-ка. – Київ, Вид-во «Зерно», 2015. – С. 358–359.
259. Землетворець : [про С. С. Антонця] / В. М. Писаренко // Село полтавське. – 2015. – 20 серп. – С. 3.
260. Значення навчальних практик у формуванні наукового світогляду майбутніх фахівців-екологів / В. М. Писаренко, М. А. Піщаленко, С. В. Пономаренко // Науковий та педагогічний професіоналізм викладачів ВНЗ як основа надання студентам якісних освітніх послуг : матеріали 46-ї наук.-метод. конф., 27 лют. – Полтава, 2015. – С. 24–25.

261. Оптимізація фітосанітарного стану посівів сільськогосподарських культур за органічного землеробства / В. М. Писаренко // Інтегрований захист рослин. Перспективи розвитку в ХХІ столітті : матеріали наук.-практ. конф., 19–20 листоп. 2015. – Київ, 2015. – С. 6.
262. Система органического земледелия в Украине на примере ЧП «Агроэкология» Шишацкого района Полтавской области / С. Антоненц, Г. Лукьяненко, В. Писаренко, П. Писаренко // Зерно. – 2015. – № 11. – С. 30–36.
263. Совершенствование системы защиты почвы от эрозии в условиях органического земледелия / С. С. Антоненц, Г. В. Лукьяненко, В. Н. Писаренко, П. В. Писаренко // Зерно. – 2015. – № 2. – С. 158–162.
264. Теоретичні й практичні основи органічного землеробства / В. М. Писаренко // Природне агро виробництво в Україні: проблеми становлення, перспективи розвитку : Міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ, 2015. – С. 8.
265. Філософія органічного землеробства академіка Семена Антонця / В. М. Писаренко // Антоненць Семен Свиридович : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1956–2015 роки / [уклад. В. М. Писаренко, А. С. Антоненць ; наук. ред. В. А. Вергунов] ; Нац. акад. аграр. наук, Нац. наук. с.-г. б-ка. – Київ, Вид-во «Зерно», 2015. – С. 8–9.
266. Шлях до істини / В. М. Писаренко // Антоненць Семен Свиридович : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1956–2015 роки / [уклад. В. М. Писаренко, А. С. Антоненць ; наук. ред. В. А. Вергунов] ; Нац. акад. аграр. наук, Нац. наук. с.-г. б-ка. – Київ, Вид-во «Зерно», 2015. – С. 112–172.

2016

267. Органічне землеробство: думка, дія, турбота / [С. С. Антоненць, В. М. Писаренко, А. С. Антоненць, Г. В. Лук'яненко, П. В. Писаренко, В. В. Писаренко, Г. А. Козельська] ; за ред. В. М. Писаренко. – Миргород : Вид-во «Миргород», 2016. – 35 с.

268. Держава вкотре оцінила заслуги перед українським народом колективу ПП «Агроекологія» / В. Писаренко, В. Шаповал // Вечірня Полтава. – 2016. – 8 черв. – С. 13.
269. Екологізація ярих : [вирощування ярих культур під час переходу до органічного землеробства] / В. М. Писаренко // The Ukrainian Farmer. – 2016. – № 4. – С. 34–37.
270. Екологія органічного землеробства ХХІ сторіччя / В. М. Писаренко // Хімія, екологія та освіта : зб. матеріалів ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. – Полтава, 2016. – С. 8–16.
271. Життя в гармонії творчості : [Л. О. Колесніку – 65 років] / В. М. Писаренко, В. М. Самородов // Вісник ПДАА. – Полтава, 2016. – № 1-2. – С. 129–130.
272. Здорова – земля здорова людина : [ПП «Агроекологія» С. С. Антонець] / В. Писаренко, В. Шаповал // Зоря Полтавщини. – 2016. – 11–14 черв. – С. 1, 2. ; Епідеміологія, гігієна, інфекційні хвороби. – 2015. – № 1. – С. 91–95.
273. Найкраща озимина – на органічних полях : [розмова В. Тищенка, С. Антонця, Б. Маляра, В. Писаренка, В. Самородова в полі про озимину] / Г. Козельська // Село полтавське. – 2016. – 26 трав. – С. 7.
274. Наш досвід доводить : [сорокарічний досвід ведення органічного землеробства ПП «Агроекологія»] / Г. Лук'яненко, В. Писаренко, П. Писаренко, В. Писаренко // The Ukrainian Farmer. – 2016. – № 2. – С. 41–44.
275. Обережно: нітрати в овочах, фруктах, колодязях / В. Писаренко, О. Катрушов, В. Шаповал // Зоря Полтавщини. – 2016. – 14 жовт. – С. 8.
276. Оновлене Полтавське сільськогосподарське товариство відсвяткувало першу річницю / І. Балюк, О. Коросташов, М. Гавриленков, І. Гопей, Б. Чичкало, В. Аранчій, В. Писаренко, М. Опара, В. В'юницький, М. Іванченко, О. Катрушов, М. Ляпаненко, О. Міщенко, В. Кибальчук, В. Самородов, О. Шепітько, В. Шаповал // Вечірня Полтава. – 2016. – 28 верес. – С. 3.

277. Як зменшити негативний вплив нітратів на здоров'я людини / В. Писаренко, В. Шаповал, О. Катрушов // Епідеміологія, гігієна, інфекційні хвороби. – 2016. – № 2.

2017

278. Органічне землеробство для приватного сектора / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, С. В. Пономаренко, В. Ф. Шаповал. – Полтава, 2017. – 133 с.
279. Система органічного землеробства агроєколога Семена Антонця / В. М. Писаренко, А. С. Антонєць, Г. В. Лук'яненко, П. В. Писаренко. – Полтава, 2017. – 124 с.
280. Новий продукт здорового харчування – голозерний ячмінь ваксі / В. Писаренко // Вечірня Полтава. – 2017. – 26 квіт. – С. 12.
281. Органічне землеробство – землеробство ХХІ століття.
(Здано до друку)

Підручники, книжки

282. Защита растений от болезней и вредителей. Научно-обоснованная система земледелия в Днепропетровской области // В. Н. Писаренко Е. А. Дудка, В. Н. Мажара [и др.]. – Днепропетровск, 1988.
283. Охрана окружающей среды. Научно-обоснованная система земледелия в Днепропетровской области/ В. Н. Писаренко, Н. Т. Масюк. – Днепропетровск, 1988.
284. Защита озимой пшеницы от вредителей при интенсивных технологиях / П. И. Сусидко, В. Н. Писаренко. – Москва : Агропромиздат, 1989. – 68 с.
285. Защита растений на приусадебных участках, коллективных садах и огородах без применения пестицидов / В. Н. Писаренко, П. И. Сусидко. – Москва : Россельхозиздат, 1991.
286. Охрана окружающей среды в сельском хозяйстве : учебное пособие / А. М. Куценко, В. Н. Писаренко. – Киев : Урожай, 1991. – 200 с.

287. Вирощування екологічно чистої продукції в малих крістьянських і фермерських господарствах / А. М. Куценко, В. Н. Писаренко. – Київ : НМКВО, 1992. – 56 с.
288. Екологічні основи раціонального природокористування в аграрному виробництві / В. М. Писаренко, О. М. Куценко. – Київ : НМКВО, 1992. – 132 с.
289. Соціально-економічні проблеми аграрної сфери виробництва / А. А. Герасимчук, В. М. Писаренко, О. М. Куценко, В. М. Рабштина. – Київ : НМКВО, 1992. – 200 с.
290. Агроєкологія : підручник / В. М. Писаренко, О. М. Куценко. – Київ : Урожай, 1995. – 253 с.
291. Захист рослин: екологічно обґрунтовані системи : навчальний посібник / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко. – Полтава : Камелот, 2000. – 188 с.
292. Захист рослин: екологічно обґрунтовані системи / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко. – Полтава : Вид-во Інтер Графіка, 2002. – 353 с.
293. Агроєкологія: теорія та практикум : навч. посібник / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, В. І. Перебийніс, В. М. Самородов, М. А. Піщаленко, В. В. Писаренко, П. І. Бондар, Л. О. Колесніков, О. О. Горб, Н. І. Нечипоренко, М. Г. Ільїна, С. В. Поспелов, Г. Д. Поспелова, Л. Ф. Бондаренко, О. П. Якубенко, С. М. Іванюта, В. Ф. Іванюта, С. Б. Манжос, В. В. Оніпко. – Полтава, 2003. – 318 с.
294. Захист рослин: фітосанітарний моніторинг, методи захисту рослин, інтегрований захист рослин : [навч. посіб.] / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко. – Полтава : Камлот, 2007. – 256 с.
295. Агроєкологія : навч. посіб. для студ. вузів / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, В. В. Писаренко. – Полтава, 2008. – 256 с.
296. Моніторинг шкідників сільськогосподарських культур : підручник / В. М. Писаренко, І. Т. Покозій, С. В. Довгань, М. М. Доля. – Київ : Аграрна освіта, 2010. – 223 с.

297. Органічне землеробство: з досвіду ПП «Агроекологія» Шишацького району Полтавської області : практ. рек. / [С. С. Антонець, А. С. Антонець, В. М. Писаренко, М. М. Опара, П. В. Писаренко, І. О. Чекрізов, С. Л. Москаленко, Г. В. Лук'яненко, В. М. Самородов, В. В. Писаренко, В. В. Гангур, Т. М. Дяченко, С. А. Ніколаєва, Ю. Г. Писаренко, В. О. Тур]. – Полтава, 2010. – 200 с.
298. Сидеральні культури : практ. рек. / [С. С. Антонець, А. С. Антонець, В. М. Писаренко, В. В. Замикула, С. Л. Москаленко, П. В. Писаренко, О. С. Пипко, С. В. Поспелов, В. М. Самородов, І. А. Чекрізов, В. В. Гангур, Г. В. Лук'яненко, Т. М. Дяченко, С. Ф. Швидь, С. А. Ніколаєва, С. І. Панченко] ; за ред. В. М. Писаренка. – Полтава : Сімон, 2011. – 52 с.
299. Органічне землеробство для приватного сектора / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, С. В. Пономаренко, В. Ф. Шаповал. – Полтава, 2017. – 133 с.
300. Система органічного землеробства агроеколога Семена Антонця / В. М. Писаренко, А. С. Антонець, Г. В. Лук'яненко, П. В. Писаренко. – Полтава, 2017. – 124 с.
301. Органічні добрива (підготовлено до друку). – 152 с.
302. Екологічні передумови здоров'я та довголіття людини. – 352 с. (підготовлено до друку)

ЛІТЕРАТУРА ПРО В. М. ПИСАРЕНКА

*Їду, мамо, я до міста
В інститут навчатись.
Хліб ростити не так просто –
Усе треба знати.*

*Прощавайте, любі друзі,
І поля широкі.
Їду, мамо моя рідна,
На чотири роки.*

***Жди мене, село красиве,
Працьовиті люди.
Рід наш славний, хліборобський
Вічно жити буде!***

А. О. Лихошвай

303. Агрономічний факультет // Полтавський сільськогосподарський інститут. Історична хода і творчість (до 75-річчя від дня заснування) / О. М. Куценко, В. М. Нагаєвич, В. М. Самородов [та ін.]. – Полтава : Астроя, 1995. – С. 14.
304. На ниві хлібній і освітянській : [В. М. Писаренку – 60 років] / В. Черкас // Зоря Полтавщини. – 2002. – 5 верес.
305. Мою юність на крилах несуть лебедята мої / Л. Коба // Село полтавське. – 2003. – 6 берез.
306. Про відзначення Писаренка Віктора Микитовича орденом «За заслуги» III ступеня // Урядовий кур'єр. – 2004. – 6 жовт. ; Зоря Полтавщини. – 2004. – 5 жовт.
307. Добралися американці й до наших городів. АПК. Міжнародне партнерство / Л. Коробка // Зоря Полтавщини. – 2004. – 30 черв.
308. Наука бухгалтера / Ю. М. Тютюнник, М. В. Єрмолаєва, Л. М. Капаєва // Моя академія. – 2005. – № 10. – С. 4–5.
309. Синтез науки і виробництва / М. Опара // Моя академія. – 2005. – № 11. – С. 4.
310. Чи були ви на ярмарку? / Л. Ярова // Моя академія. – 2005. – № 11. – С. 11.
311. Безмежний світ із міжнародним відділом / О. Горб // Моя академія. – 2007. – № 1. – С. 5.
312. Наукові здобутки академії / М. Опара // Моя академія. – 2007. – № 1. – С. 4.
313. Вести за собою / Л. Ярова // Аграрна академія моя. – 2008. – № 1. – С. 3.

314. Життєва академія Віктора Писаренка / Л. Коба // Село полтавське. – 2008. – 7 берез.
315. Життєве кредо: «Тільки вперед!» / М. М. Опара // Вісник ПДАА. – Полтава, 2008. – № 1. – С. 213–215.
316. Його життєве кредо: «Тільки вперед!» / М. М. Опара // Аграрна академія моя. – 2008. – № 1. – С. 2.
317. Літопис нашого життя / Н. Швець // Аграрна академія моя. – 2008. – № 1. – С. 16.
318. Українське реєстроване козацтво // Полтавська державна аграрна академія. Історичний нарис (1920–2010) / В. М. Писаренко, В. І. Аранчій, М. М. Опара. – Полтава : РВВ ПДАА, 2010. – С. 129.
319. Факультети академії. Агрономічний факультет // Полтавська державна аграрна академія. Історичний нарис (1920–2010) / В. М. Писаренко, В. І. Аранчій, М. М. Опара. – Полтава : РВВ ПДАА, 2010. – С. 143.
320. Від сільської школи – до академії // Село полтавське. – 2011. – № 24. – С. 7.
321. Возрождение АПК Украины – за органическим земледелием / О. Кучеренко // Комсомольская правда. – 2011. – 25 июня. – С. 16.
322. Віктор Микитович Писаренко // Винахідники України – еліта держави. Винаходи та інновації / ред. кол. М. А. Серб, С. В. Столбюк, І. В. Немирович. – Київ : Логос Україна, 2014. – Т. 3. – С. 35.
323. Кафедра екології, охорони навколишнього середовища та збалансованого природокористування // Полтавська державна аграрна академія (1920–2015pp.). Історія та здобутки / В. І. Аранчій, А. А. Кочерга, М. М. Опара, Л. М. Капаєва, М. А. Якименко. – Полтава : ФОН Болотін А. В., 2015. – С. 154–156.
324. У ЄС – черга органічними продуктами з Полтавщини / А. Солтовська // Вечірня Полтава. – 2016. – 27 квіт. – С. 3.

325. Органічне землеробство: витоки, до яких повертаються українці / Л. Передерій // Вечірня Полтава. – 2016. – 19 жовт. – С. 11.
326. Полтавська державна аграрна академія // Винахідники України – еліта держави. Винаходи та інновації / ред. кол. М. А. Серб, С. А. Міщенко, А. О. Гаврилюк, Н. М. Мошинська, Ю. Д. Марцінішин. – Київ : Логос Україна, 2016. – Т. 4. – С. 50.

Патенти

***Найважливішим продуктом
творчого розуму є винахід.***

Нікола Тесла

327. Пат. № 93300908 Україна. Засіб для позакореневої обробки насіннєвих посівів люцерни / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко – заяв. 18.03.93.
328. Пат. № 94076092/803 Україна Засіб боротьби з бур'яною рослинністю / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко – заяв. 06.07.1994
329. Пат. № 59925 Україна, МПК А62С 13/00, А62D 1/00. Застосування екологічного сорбенту бішофіт як засобу пожежегасіння і припинення шляху вогню / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, В. В. Писаренко – заяв. 15.10.2010 ; опубл. 10.06.2011 ,Бюл. № 11.
330. Пат. № 59941 Україна, МПК А62С 13/00, А62D 1/00. Композиція для пожежегасіння / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, В. В. Писаренко [та ін.] – заяв. 21.10.2010 ; опубл. 10.06.2011, Бюл. № 11.
331. Пат. № 60479 Україна, МПК А01М 1/20. Спосіб приготування інсектициду для боротьби з колорадським жуком / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, В. В. Писаренко [та ін.] – заяв. 01.11.2010 ; опубл. 25.06.2011, Бюл. № 12.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абеленцев В. И. 100
Аранчій В. І. 206, 216, 246, 276, 318, 319, 323
Аранчій С. В. 203
Арендаренко В. М. 246
Арешников Б. А. 42, 65
Антонець А. С. (Антонец А. С.) 209, 220, 234, 245, 255, 258, 265, 266, 267, 279, 296, 297, 299
Антонець С. С. (Антонец С. С.) 151, 209, 225, 231, 234, 243, 245, 254, 262, 263, 267, 273, 297, 298

Бабич А. О. 247
Байрак О. М. 222
Балюк І. Ю. 276
Бієнко М. Д. (Биенко М. Д.) 38, 46, 47, 72, 82, 90, 95
Білявський Ю. В. 179, 182, 197
Бондар П. І. 160, 292
Бондаренко В. І. 69, 72
Бондаренко Л. Ф. 160, 293
Бондаренко Н. И. 53, 56, 95

Василенко И. А. 74
Вергунов В. А. 253, 255, 258, 265, 266
Веселовський І. В. 72
Выгонная Н. Ш. 22, 24
Войтенко С. Л. 246
Воропін П. І. 127
В'юницький Г. А. 276

Гавриленков М. 276
Гаврилюк А. О. 326
Галінський Я. С. 238
Гангур В. В. 211, 220, 296, 298
Герасимчук А. А. 116, 289
Гокунь Т. О. 131
Голік Ю. С. 203
Гопей І. 276
Горб О. О. 118, 119, 123, 160, 203, 293, 310, 311
Гордєєва О. Ф. 207, 212

Грисенко Г. В. 33, 48, 65

Гришенцев С. Г. 98

Давиденко М. М. 253

Данченко В. Г. 148

Дзюба В. Н. 122

Денисенко А. Г. 75

Диченко О. Ю. 204, 205

Довгань С. В. 208, 296

Доля М. М. 208, 296

Домашнев П. П. 16

Дудка Е. А. 38, 46, 69, 72, 77, 78, 82, 84, 87, 89, 91, 93, 103, 281

Дяченко Т. М. 209, 220, 297, 298

Єрмолаєва М. В. 308

Жемела Г. П. 176

Замикула В. В. 220, 298

Зиневич Л. Л. 75

Іванченко М. 276

Іванюта В. Ф. 160, 293

Іванюта С. М. 160, 293

Ілляш О. Е. 203

Ільїна М. Г. 160, 293

Калініченко А. В. 178, 186

Капаєва Л. М. 308, 323

Катрушов О. 275, 276, 277

Кибальчук В. 276

Кивер В. Ф. 67

Коба Л. 302, 314

Ковалев А. М. 100

Ковтун Н. В. 93, 103,

Козельська Г. А. 267, 273

Колесніков Л. О. (Колесников Л. О.) 108, 113, 117, 125, 160, 210, 215, 218, 221, 233, 241, 242, 293

Компанієць І. Б. 139

Корешков В. В. 4

Коробка Л. 307

Коросташов О. 276

Кочерга А. А. 139, 180, 216, 323
Кравець О. Ф. 87, 94
Кряжева Л. П. 101, 104
Кузьминов А. П. 106
Кулик А. П. 102
Кулинич С. 196
Куница В. М. 67
Куценко О. М. (Куценко А. М.) 109, 110, 112, 114, 115, 116, 120, 176, 286, 287, 288, 289, 290, 304
Кучеренко О. 322

Левченко П. Н. 98
Лук'яненко Г. В. 209, 220, 229, 243, 245, 254, 262, 263, 267, 274, 279, 297, 298, 302
Ляпаненко М. 276

Мажара В. Н. 91, 282
Маланчук А. Я. 251
Маляра Б. 273
Манжос С. Б. 160, 293
Маренич М. М. 203
Марцінишин Ю. Д. 326
Масюк Н. Т. 92, 283
Матюха Л. А. 55, 60, 72, 78, 93, 94, 106
Махоткин А. Г. 68
Міщенко О. 276
Міщенко С. А. 326
Москаленко С. Л. 209, 220, 297, 298
Мошинська Н. М. 326

Нагаєвич В. М. 135, 180, 303
Назаренко О. А. 12
Немирована І. В. 322
Нечипоренко Н. І. 121, 124, 160, 293
Ніколаєва С. Л. (Николаева С. Л.) 209, 215, 218, 220, 221, 233, 241, 242, 297, 298

Оніпко В. В. 160, 293
Опара М. М. 151, 152, 161, 166, 167, 171, 181, 183, 184, 195, 209, 211, 222, 224, 276, 297, 309, 312, 315, 316, 318, 319, 323
Остапов В. И. 76

Панченко С. І. 220, 229, 230, 238, 243, 249, 250, 298
Паньків В. С. 137
Перебийніс В. І. 160, 293
Передерій Л. 325
Пикуш Г. Р. 56, 97, 99
Пипко О. С. 220, 298
Писаренко В. В. 160, 192, 203, 209, 227, 229, 234, 245, 267, 274, 293, 295, 297, 329, 330, 331
Писаренко П. В. 118, 123, 126, 133, 142, 153, 160, 172, 187, 192, 203, 209, 220, 226, 227, 228, 229, 234, 245, 254, 262, 263, 267, 274, 278, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 302, 327, 328, 329, 330, 331
Писаренко Ю. Г. 209, 229, 297
Пікша Г. Р. 69, 72
Піщаленко М. А. 128, 129, 131, 160, 234, 252, 260, 293
Покозій І. Т. 208, 296
Поліщук А. А. 155, 194
Пономаренко С. В. 214, 223, 232, 234, 260, 278, 299
Поспєлова Г. Д. 121, 130, 136, 160, 249, 293
Поспєлов С. В. 136, 160, 218, 220, 293, 298
Проць Я. 219

Рабштина В. М. 116, 289
Рибалко В. П. 135, 138, 140

Самородов В. М. 126, 132, 160, 167, 209, 218, 220, 271, 273, 276, 293, 297, 298, 303
Серб М. А. 322, 326
Скляр В. І. 80
Скляр Е. І. 80
Солтовська А. 324
Сосновська О. О. 154
Столбюк С. В. 322
Сумароков А. М. 54, 73, 83
Сусідко П. І. (Сусидко П. І.) 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 23, 24, 25, 27, 28, 32, 33, 35, 36, 39, 41, 43, 44, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 58, 59, 62, 64, 69, 70, 72, 88, 89, 90, 96, 105, 284, 285

Тендітник В. С. 155
Тищенко В. М. 193, 210
Томаченко В. М. 253

Тур В. О. 209, 297
Турчин В. В. 74, 99
Тютюнник Ю. М. 308

Федорченко Ю. М.(Федорченко Ю. Н.) 108, 117
Федько И. А. 9, 11, 14, 17
Филипьев И. Д. 76
Фудчинко О. І. 237

Хомич В. І. 113

Цикалов В. С. 72, 78
Циков В. С. 49, 55, 60, 78, 97, 99

Чапка В. М. 122
Черевченко Т. М. 143
Черкас В. 302
Черкізов І. О. 209, 220, 297, 298
Чичкало Б. 276

Шаповал В. 256, 268, 272, 275, 276, 277, 278, 299
Шарун Т. А. 186
Шатохін П. П. 141, 157
Швець Н. 315
Швидь С. Ф. 220, 298
Шевніков М. Я. 247
Шелудько А. Д. 76
Шепітько О. 276
Шерстюк О. Л. 213, 249, 252
Шмиголь Ю. В. 178
Шуліка А. О. 203

Явдошенко Н. П. 72, 79
Якименко М. А. 323
Якубенко О. П. 160
Ярова Л. 310, 313

ЗМІСТ

Від укладачів.....	4
Передмова	5
Основні дати життя і діяльності Віктора Микитовича Писаренка	8
Ми роду козацького, хліборобського	12
Шлях до знань.....	19
Прагнення європейського рівня освіти	41
Системний аналіз і наукове обґрунтування багаторічного досвіду органічного землеробства Семена Свиридоновича Антонця.....	58
Формула успіху	73
До читачів.....	77
Слово колег	81
Григорій Пимонович Жемела. Майже піввіку поряд	81
Микола Миколайович Опара. Його життєве кредо – «Тільки вперед!»	83
Андрій Андрійович Смердов. Людина, якій вклоняюся.....	89
Vitaliy Pankin. До ювілею товариша.....	94
Владимир Николаевич Тищенко. Четверть столетия рядом	98
Віктор Миколайович Самородов. Із творчим поривом до праці та життя	101
Анатолій Андрійович Кочерга. З глибокою вірою в кожну людину.....	103
Александр Петрович Дорофеев. Пример для моей жизни.....	105
Від колективу бібліотеки.....	108
Іменний покажчик	146

Довідкове видання

**Біобібліографія вчених Полтавської державної
аграрної академії**

Писаренко Віктор Микитович

Повість прожитих літ

Біобібліографічний покажчик

Укладачі – В.М. Писаренко, Л.Д. Пащенко

Науковий редактор – А.С. Антонець

Літературна редакція – Л.М. Віценья

Комп'ютерна верстка і дизайн – Н.В. Засельська

Відповідальний за випуск – Л.О. Снітко